

ชุมนุมพระนิพนธ์

(บางเรื่อง)

ของ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจักษ์นุภาพ

นายปรีชญูชา ขวลิตจ่าง

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

คุณแม่เต็ม ขวลิตจ่าง

ณ เมรุวัดหัวลำโพง

๒๘ เมษายน ๒๕๐๓

089.95911

ด495ชต

ฉ. 2

ชุมนุมพระนิพนธ์

(บางเรื่อง)

ของ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยา

นายปริญญา ชวลิตธำรง

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

คุณแม่เต็ม ชวลิตธำรง

ณ เมรุวัดหัวลำโพง

๒๘ เมษายน ๒๕๐๓

กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
กระทรวงพาณิชย์

เลขหมู่

089.95911

⋮

ค ๑๑๙๕๐๓

๔.๒

เลขทะเบียน

๐๑๕๓๘๔

คุณแม่เต็ม ชวลิตธำรง

ชาติ ๘ มกราคม ๒๔๒๕

มรณะ ๑๓ มกราคม ๒๕๐๓

คำนำ

เนื่องในงานฉาบปกิฉพ นางเต็ม ชวลิตธารง กำหนดงานใน
วันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓ ณ เมรุวัดหัวลำโพง นางบุญศรี
ชวลิตธารง ได้มาแจ้งความจำนง ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง ชุมนุม
พระนิพนธ์ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
โดยขอเลือกพิมพ์เพียง ๑๔ เรื่อง ดังรายชื่อตามสารบาญทพิมพ์ไว้ข้างหน้า
ของหนังสือนี้ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ กรมศิลปากรมีความยินยอมอนุญาตให้
พิมพ์ได้ดังประสงค์

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ที่เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ มีอยู่มากมาย และพิมพ์แยกย้ายอยู่ในหนังสือ
ต่าง ๆ หลายสิบเล่ม แต่ละเรื่องล้วนเป็นสาระน่าอ่านอย่างยิ่ง ให้ความรู้
ทั้งในด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี
การปกครอง การศาสนาและอื่น ๆ กรมศิลปากรเคยรวบรวมมาให้สำนัก
พิมพ์จัดพิมพ์เป็นเล่มใหญ่ มี ๒ ภาคด้วยกัน คือภาคหนึ่งมีพระนิพนธ์เบ็ด
เตล็ดรวมทั้งสิ้น ๓๓ เรื่อง ภาคสองมีพระนิพนธ์รวมทั้งสิ้น ๒๒ เรื่อง และ
เมื่อมีผู้มาขออนุญาตจัดพิมพ์บางเรื่องเท่าที่ตองการ ก็อนุญาตให้จัดพิมพ์ดัง
ประสงค์

กรมศิลปากรขออนุโมทนาคุณคุณบุณยราศีกฤษณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพ
ได้บำเพ็ญอุทิศแด่ นางเต็ม ชวลิตธารง ขอคุณคุณนางจงเป็นบัจจยอำนาจ
ให้ท่านผู้ล่วงลับได้ประสบแต่อิฐคุณมบุญผลในสัมปรายภพตามควรแก่ฐานะ
ทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๑ มีนาคม ๒๕๐๓

แม่ของลูก

แม่เกิดเมื่อวันที่ ๘ มกราคม ๒๔๒๕ แม่ได้ร่วมชีวิตกับพ่อ (นายสุน
ชวลิตฉำรง) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ณ บ้านเลขที่ ๖๒๔ ถนนพระราม ๔ ตำบล
สามย่าน จังหวัดพระนคร เป็นเวลา ๕๐ ปี พ่อถึงแก่กรรม ทิ้งแม่ให้อยู่ท่ามกลาง
พวกเราลูก ๆ เหล่านี้ :-

๑. นางพนอ เขจรนนทน
๒. นายประสิทธิ์ ชวลิตฉำรง
๓. นายอุดม ชวลิตฉำรง
๔. นายประยูร ชวลิตฉำรง ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๒
๕. นางเรณู หงส์นนน
๖. นายปริญญา ชวลิตฉำรง
๗. นางยพำ ถาวรฉำรง
๘. นางยพิน ถาวรฉำรง

แม่มีหลานทั้งสิ้น ๓๓ คน เป็นหลานย่า ๒๒ คน หลานยาย ๑๑ คน และมี
เหลน ๘ คน

ขณะที่แม่ร่วมชีวิตกับพ่อนั้น พ่อเป็นพ่อค้ามีโรงงานทำกระเบื้อง โรงเผา
ปูนขาว โรงไม้กระดาน และขายอิฐ ปูน ทราย กับเครื่องก่อสร้างด้วย แม่ได้
ช่วยเหลือพ่อค้ำจุนการค้าขาย และดูแลบ้านเรือนมาด้วยความเรียบร้อย
แม่แม่จะเกิดอยู่ในสมัยที่คนไทยไม่ค่อยสนใจในการศึกษาเท่าใดนัก แต่แม่ก็
ได้เห็นความสำคัญของการศึกษา แม่ได้ส่งเสริมให้ลูกเล่าเรียนเป็นอย่างดี สำหรับ
ส่วนตัวของแม่เองแล้วแม่มีนิสัย สำหรับลูกแล้วแม่สละทุกสิ่งทุกอย่างให้ เมื่อลูกต้อง
การสิ่งใดแม่สนองให้อย่างเต็มใจเสมอ พระคุณลูกมีอาจล้นได้

แม่เป็นคนอารออบ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
เป็นรากฐาน จึงเป็นที่รักใคร่เคารพของบุตรหลานและคนทั้งปวงโดยหาสมาคมกับแม่
คุณสมบัติของแม่ที่ควรกล่าวถึง คือความสันโดษ แม่เป็นคนไม่โลภ ไม่อิจฉาริษยา
แม่พอใจในสิ่งที่แม่มีอยู่ แม่พูดเสมอว่า สมบัติพัสถานนั้นตายแล้วก็เอาไปไม่ได้
เพราะฉะนั้นผู้เช่าตักแถว ห้องแถวของแม่จึงไม่เคยเดือดร้อน แม่เคยเก็บค่าเช่า
ห้องละ ๓ บาท, ๕ บาท เมื่อ ๒๕-๓๐ ปีก่อนมาแล้วนั้นอย่างไร แม่ก็เก็บเพียง
เท่านั้นโดยไม่เปลี่ยนแปลงเลย จนกระทั่งเจ้าหน้าที่ประเมินภาษีโรงเรือนไม่เชื่อ
คิดประเมินค่าเช่าขึ้นไป แม่จึงต้องเก็บเพิ่มเท่าที่เจ้าหน้าที่ประเมิน พวกที่เช่า
ห้องแถวตักแถวของแม่จึงเป็นคนอยู่มาเก่าแก่นมนานทั้งสิ้น ตลอดเวลาที่แม่ช่วยผู้เช่า
ห้องแถวตักแถวของแม่ได้ผลก็เปลี่ยนกันมาเช่าอาคารของแม่อยู่ตลอดเวลา เมื่อแม่
ช่วยมีอาคารหนัก แม่คิดว่าจะถึงวาระสุดท้ายของแม่แล้ว แม่ก็ขังโต๊ะสังคายนาทุก ๆ
ให้สังสารคนที่อยู่อาศัยในที่ดินของแม่เช่นที่แม่ได้เคยให้ความกรุณาแก่เขาเหล่านั้นมา
ตลอดชีวิตของแม่ แม่ปราถนาให้ลูกประกอบแต่สิ่งที่ดีงาม แม่ปรารถนาแต่จะ
ให้ลูกสุขสบาย แม่กระตือรือร้นการทำงานศพของแม่ แม่ก็สั่งให้ลูกจัดทำอย่างนั้นอย่างนี้
ลูกทราบดีว่าทุกอย่างที่แม่สั่ง แม่สั่งด้วยเจตนาดีให้ลูกยุ่งยากลำบาก ซึ่งลูกได้จัดการ
สนองพระเดชพระคุณแม่ตามสติกำลังของโลก
ปกติแม่เป็นคนขยัน อดทน มีสุขภาพสมบูรณ์ รักษาอนามัยดี แม่ไม่เคย
เจ็บป่วยให้ลูกต้องพยาบาลเลย โรคภัยไข้เจ็บเริ่มเบียดเบียนแม่เมื่อเดือนมิถุนายน
๒๕๐๒ แม่เป็นทกซ์และเป็นหวัดในอาการป่วยของลูกประยร คันวานที่ ๑๑ มิถุนายน
๒๕๐๒ แม่หกล้มหน้าเตียงนอน ขาแม่แพลง เดินไม่ได้ ต้องนอนอยู่บนเตียง
เกือบสองเดือน สุขภาพของแม่เริ่มเสื่อมลง ลูกได้ไปปฏิบัติพยาบาลจนแม่เดินได้ภายใน
บ้าน ครันวานที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๓ แม่เริ่มมีอาการไอ เหนื่อย และหอบ

ลูกโตเชณูแพทย์และพยาบาลมาเยี่ยมยาอย่างสุดความสามารถ แต่ก็ไม่อาจชนะ
โรคภัยทเขยคเขยนแม่โต แม่จึงจากลูกไปเมื่อวันพุธที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๐๓ เวลา
๑๑.๑๕ น. สิริรวมอายุโต ๗๘ ขกข ๕ วัน

ขคนแม่โตจากลูกไปแล้ว ทงแต่คคธรรมไว้ให้ลูกว่า ไม่ฟังโลก ไม่ฟังเขยคเขยน
ผอน ไม่ฟังแสงวทรพย์ในทางมคิมชอบ เพราะเมื่อตายแล้วก็ไม่สามารถจะนำสิ่งหนึ่ง
สิ่งใดคคทวไปทวยโต แม่แต่ร่างกายของตนเองกทงไว้ให้เนาเขย

แม่โตจากลูกไปแล้ว จากไปอย่างทไม่มีโอกาสจะกลับคนมา แม่แม่จะมีอายุ
รวม ๘๐ ปี และแม่โตเห็นคเห็นอยมามากแล้ว เป็นเวลาสมควรทแม่จะกลับไป
พกผอนแล้วกตาม แต่การจากของแม่เป็นการจากไปโดยไม่มีโอกาสจะกลับคนมา
โตอกและจากไปโดยทพวกลูก ๆ ไม่มีโอกาสจะโตพกขแม่อกเลยในชีวิตน เป็น
การสทวสยทลูกจะชคกคความคคเคร่าและคความเสยใจอย่างสคชงนนโต

ขคคคธรรมคความคงมขของแม่ททามา และกคผลคบุญทขรรคคาคและมคทร
และลูก ๆ โตข่าเพญอุทคให้แม่ จงเป็นพลวขจยส่งแม่ใหม่คความสคขเกษมสำรคญ
ในสคมปรคยภพโน้นเกค.

จากลูก

แม่เจ้า

พระคุณของแม่นั้น
สุดที่ลูกจกบรรยาย
ทราบข่าวแม่มลาย
ก่นแต่นั่งรำไห้

แม่ฟุ่มพุกลูกไห้
แม่ปราสอนธรรมไห้
ลูกขอสิ่งใดใด
แม่สละไห้แน่แท้

ทูนหัวแม่กอร์ปด้วย
พร้อมเพียบสัประการ
มัชยัสถ์สันโดษประสาน
แม่ไม่เคยเรียกร้อง

ขอแม่ไปสู่ห้วง
สบสุขเกษมสันต์
กุศลส่งแม่จอมขวัญ
ลูกจกอุทิศน้อม

เหลือหลาย
หมดได้
ใจลูก สลายแฮ
ด้าวดินเดยวแด

เจริญวัย
มากแล
แม่ไม่ ขัดเลย
หมดสิ้นเนื้อตัว

พรหมวิหาร
สอดคล้อง
มานะ
ลูกแม่สิ่งใด
สรวงสวรรค์
สงบพร้อม
ของลูก
ส่งไห้แม่เสมอ

ปรีญญา ชาลิตธารง

คุณแม่

คุณจำได้ว่าวันแต่งงานของคุณกับคุณปริญญานัน ตรงกับวันเกิดครบรอบ
ที่ ๖๑ ของคุณแม่ทางจังหวัด ในวณนทบ้านคุณแม่ได้มีงานเลี้ยงฉลองวันเกิดของ
คุณแม่ด้วย นับว่าเป็นนมตรคอย่างหนึ่งที่คุณได้มาร่วมสักลของท่านในวันนั้น
ชีวิตความเป็นลกสะโภาของคุณกับคุณแม่เป็นชีวิตทราขรณ ความเมตตา
กรรณา ของคุณแม่ทมตอคุณนนั้น ทำให้คุณรู้สึกเสมือนท่านเป็นแม่ขงเกกเกล้าของ
คุณเอง

คุณทราขงตลถึงความรักทคุณแม่ตอคุณปริญญาลกชายคนเล็ก สักลของท่าน
ขณะที่ท่านช่วยอย่ทกราวทคุณไปเยี่ยมท่าน ท่านจะนขวนอย่างถกตองแม่นย่ำว่า
คุณปริญญได้จากท่านไปประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นเวลากเดือนกขกวนแล้ว แล้วท่าน
ก็จะนขว่าเหลือเวลาอกกเดือนกขกวนจะกลขมา ประคจว่าท่านจะเกรงว่าท่านจะไม่มี
โอกาสได้พขลกท่านอก เมื่ออการช่วยขของท่านทเลาลงท่านนขวนกลขขของคคุณปริญญ
แล้วทกรทท่านกพทว่า “คุณขงคจจะได้พขปริญญอก” แต่แล้วพระพรหมกไม่ทให้
โอกาสท่านท่านได้จากไปในขณะที่คคุณปริญญอยอกซกโลกหนึ่ง

ในงานฉาปนกิจศพคุณแม่ คคุณปริญญขงกาลงศกษาและตงานอย่ทประเทศ
สหรัฐอเมริกา คคุณจงได้เป็นศตคตอกรมศลปากรขอพมพชมนมพระนพนธขางเวอง
ของสมเด็จพะเจ้าบรมวงศ์เชอ กรมพระยาคำรงราชานภาพ เพื่อเป็นอนุสรณ
ขรณาการแก่ท่านทเคารพ, ญาตมตรทได้ให้เกยรตมารวมในงานน

คคุณขออกทศกศลผลขญทได้ข่าเพญมาแล้วและทจะเกิดจาก คคุณประโยชน์ขง
หนังสือ แก่คุณแม่ผู้มพระคุณทวมทนต่อลกให้ ได้ประสขสันตสิขในสิมปราชภาพ โนน
สุวรรณคิร.

บุญสิริ ชาลิตธารง

สารบัญ

๗
หน้า

๑.	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๑
๒.	สร้างพระบรมรูปทรงม้า	๘
๓.	พระราชมรดกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	๑๑
๔.	ตำนานการเลิกอากรบ่อนเบี้ยและหวย	๒๑
๕.	เปลี่ยนนวิศเกษเงินนภาษอากร	๓๔
๖.	ตำนานเงินตรา	๔๐
๗.	ลักษณะการคึกษาของเจ้านายแต่โบราณ	๕๑
๘.	ตำนานการทไทยเรียนภาษาอังกฤษ	๕๔
๙.	ประเพณีไทย	๖๔
๑๐.	วินิจฉัยประเพณีแต่งงานอย่างโบราณ	๗๒
๑๑.	วินิจฉัยอธิบายคำว่า “ครว”	๗๙
๑๒.	แฟชั่น	๘๑
๑๓.	การอานวยพร	๘๗
๑๔.	ลักษณะการปกครองของประเทศสยามแต่โบราณ	๙๒

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เริ่มเรื่องทองกล่าวความย้อนขึ้นไปถึง พ.ศ. ๒๔๓๕ ในชั้นนี้สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองบ้านเมือง ให้เพิ่มกระทรวงเสนาบดีเป็น ๑๒ กระทรวง และเปลี่ยนตัวเสนาบดีบางกระทรวง ทวีชีพเจ้าท้าวไปรอด ๆ ให้ย้ายจากกระทรวงธรรมการไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในคราวนั้น เสนาบดีต่างกระทรวงต่างจัดการแก้ไขในกระทรวงของตน ให้เจริญทันสมัย ราชการในกระทรวงต่าง ๆ ทำละเอียดดีกว่าแต่ก่อน และมีการทจัดใหม่เพิ่มขึ้นเอง ๆ บุคคลเช่นเคยสมัครเข้าเป็นเสมียนตามกระทรวงมาแต่ก่อนหย่อนความรู้ ไม่สามารถจะทำงานตามระเบียบใหม่ได้ทันกับการเปลี่ยนแปลง เสนาบดีเจ้ากระทรวงจึงต้องแสวงหากันจำพวกทวดเฒ่าเรียนมความรู้ เช่นนักเรียนที่ไดรับประกาศนียบัตรจากโรงเรียนต่าง ๆ มาเป็นเสมียน ต่อมาเมื่อเสมียนเหล่านี้เนทาการงานดี มีความสามารถ เจ้ากระทรวงก็กราบบังคมทูลขอให้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นชนนางมตาแห่งสูงชันในกระทรวงตามคุณวุฒิ เป็นเช่นนมาลาวีสักหลาย คนเหมือนจะเป็นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ วันหนึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสปลาวรรณแก่ข้าพเจ้าว่า ชนนางทเป็นชนใหม่ ๆ ในชั้นนี้ไม่มีใครทรงรู้จัก แต่ก่อนมาลกดผิดที่จะทำราชการยอมถวายตัวเป็นมหาดเล็กตั้งแต่อุ่นหนุ่ม ในเวลาเป็นมหาดเล็ก ได้เข้าเฝ้าแทนรับราชการอยู่ใกล้ชิด พระเจ้าแผ่นดินทรงรู้จักแทบทุกคน บางคนก็เคยเป็นนายรองและหุ้มแพร รับราชการในกรมมหาดเล็กก่อน แล้วจึงไปเป็นชนนางต่างกระทรวง

ขุนนางที่ไม่ได้เคยเป็นมหาดเล็ก เช่นพวกทชชจากเขมรเสมย่นตามกระทรวงมนอຍ
 แต่เคยวนขุนนางชชจากเขมรเสมย่นตามกระทรวงเบญพน ไม่เคยเป็นมหาดเล็กจึงไม่
 ทรงรู้จัก (บางทกระทรวงมหาดไทยของข้าพเจ้าจะเป็นต้นเหตุให้ทรงพระราชปรารภ
 ด้วยกาลงจตระเขยบการปกครองหวมเมือง สมหเทศคภบาลมณฑลต่าง ๆ ขอคน
 มีความรอกไปรบราชการตามหวมเมือง ข้าพเจ้าตองหาส่งไปยละมาก ๆ เมื่อคน
 เหล่านั้นคนไหนไปทำงานดี มีความสามารถถึงขนาด ข้าพเจ้าก็กราบบังคมทลขอ
 ให้รับสัญญาบัตรเป็นขุนนางตามทำเนียบ จำนวนคนรับสัญญาบัตร ช้นใหม่สังกัด
 กระทรวงมหาดไทยจำนวนมากกว่ากระทรวงอื่น ๆ แต่ขอชข้าพเจ้ายังไม่ได้คิดเห็นใน
 เวลานั้น) เมื่อได้ฟังพระราชปรารภแล้วกลับมากคิดใคร่ครวญดู เห็นว่าประเพณีโบราณ
 ทให้ผู้จะเป็นขุนนางถวยตวเป็นมหาดเล็กเสียก่อนนนั้น เป็นการคิมคุณมาก เพราะ
 พระเจ้าแผ่นดินทรงรู้จัก ย่อมเป็นยจยให้ทรงพระเมตตากรรณาและไว้วางพระราช-
 หฤทัย ส่วนตวผู้เป็นข้าราชการนนั้น เมื่อได้รู้จักคุณเคยและทราบพระราชอัธยาศัย
 พระเจ้าแผ่นดิน ก็ยอมเป็นยจยให้เกิดความจงรักภักดี และยังมีประโยชน์อย่างอื่น
 อีก เพราะมหาดเล็กได้เข้าสสมาคมชนสูง เป็นโอกาสที่จะศึกษาขนบธรรมเนียม
 และฝึกหัดกรยมารยาทกบทั้งได้รู้จักผู้หลักผู้ใหญ่ในแผ่นดิน ตลอดจนได้คุ้นเคย
 กบเพื่อนมหาดเล็กซึ่งจะไปรบราชการด้วกัน เป็นโอกาสที่จะฝึกไม่ตรจิตตอกันไว้
 สำหรับวันหน้า ว่าโดยย่อประเพณีที่เป็นประโยชน์ดังกล่าวมาหากจะปล่อยให้คนย
 เสียไม่ เมื่อคิดต่อไปว่าจะแก้ไขด้วประการใดดี เห็นว่าจะกลับใช้ประเพณีเดิม
 ไม่เหมาะกบราชการสมย่นน ซึ่งตองการคนทได้เลาเวยนมความรการงานในกระทรวง
 เป็นสำคัญ ทางที่จะแก้ไขควรจะให้มีโรงเรียนชชในกรมมหาดเล็ก สอนความรู้
 เบองตวสำหรับรบราชการพลเรือนในกระทรวงต่าง ๆ และให้ฝึกเวยถวยตวเป็น

มหาตเล็ก มีโอกาสเข้าเฝ้าแทนให้ทรงรู้จัก ทั้งให้โตศึกษาขนบธรรมเนียมใน
 ราชสำนัก ประกอบกันทั้ง ๒ อย่าง เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว ควรให้ไปสำรวจ
 ราชการตามกระทรวงงานโตคง ขนาคจึง ให้รับ พระ ราชทาน สัญญา ยศ เป็น
 ขุนนางคอชนน แทนที่เคยได้รับสัญญาบัตรไปจากกรมมหาตเล็ก อย่างแต่ก่อน
 ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลความคิดเช่นว่ามา สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราช-
 ดำริเห็นชอบด้วย เติมพระราชประสงค์จะให้ข้าพเจ้าจัดโรงเรียนนน เพราะเคย
 จัดโรงเรียนในกระทรวงธรรมการมาแล้ว ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลขอตัว ด้วยเห็น
 ว่าถ้าทรงโรงเรียนมหาตเล็กสำเร็จโตคงคิด คงจะเป็นสิ่งสำคัญสำหรับราชการภาย
 หน้า เพราะฉะนั้น ผู้จะเป็น ตำแหน่งอธิบดี โรงเรียน ควร จะเป็น อีสาระต่างหากจาก
 กระทรวงต่าง ๆ แทนจะต้องเป็นผู้ทรงเกียรติคุณในทางวิชาความรู้ถึงผู้คนนับถือจึง
 จะจัดการโตสะดวก เติมสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราชดำริจะไปรด ฯ ให้
 พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (คชกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) ซึ่ง
 พงเสด็จกลับจากประเทศอังกฤษ โดยทรงสำเร็จการศึกษาโตปริญญาในมหาวิทยาลัย
 ซอกส์ฟอดแล้ว เป็นอธิบดีจัดการ โรงเรียนมหาตเล็กหลวง แต่พระองค์เจ้ารพี
 กราบบังคมทูลว่าโตทรงศึกษาวิชานิติศาสตร์เป็นสำคัญ สมควรรับราชการทางฝ่าย
 ตุลาการ ก็พอเหมาะอีกทางหนึ่ง ด้วยมีพระราชประสงค์จะให้จัดการแก้ไขระเบียบ
 ศาลยุติธรรมอยู่แต่แยกออกอย่างหนึ่ง เวลานี้กระทรวงยุติธรรมยังมีบัญชาการแต่ศาล
 ในกรุงเทพฯ เพราะไม่สามารถจะรับบัญชาการศาลยุติธรรมได้ทั้งพระราชอาณาเขต
 ศาลยุติธรรมตามหัวเมืองยังขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาตไทยตามประเพณีเดิม ทรง
 พระราชดำริว่าจะรอกการจัดศาลยุติธรรมตามหัวเมืองไว้จนกระทรวงยุติธรรมสามารถ
 จะรับศาลหัวเมืองโตจะชานก จึงโปรด ฯ ให้ลงมือจัดการศาลยุติธรรมตามหัวเมือง

สั่งให้ตั้งโรงเรียนมหาดเล็กชนบทกหลังยาวหน้าประตูพมามานชยศรทางฝ่ายตะวันตกและ
ไปรศ ฯ ให้พระยาวิสุทธิศรียศกคเป็นอธิบดีโรงเรียนแต่แรกนั้นมา พระยาวิสุทธิ-
ศรียศกคกับข้าพเจ้า ปรึกษากันตั้งระเบียบการที่จะจัดโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ว่า
แต่เนือความเป็นดังนี้

๑) จะรับนักเรียนอายุระหว่าง ๑๕ จน ๒๐ ปี และเป็นบุตรโดยสกุลหรือ
โดยฐานะ อันสมควรจะถวายกำเป็นมหาดเล็กได้ ทั้งใหม่ความรูเรียนมาแต่ที่
อื่นสำเร็จชั้นมัธยมในสมัยนั้นแล้ว

๒) จำนวนนักเรียนจำกัดเพียงเท่าที่กระทรวงต่าง ๆ ปรารถนาหาผู้มีความรู้
เขารับราชการ ไม่ให้นักเรียนมากเกินไป แต่จะกวดขันในการฝึกสอนให้มีความ
ความรูดีกว่านักเรียนที่กระทรวงต่าง ๆ ระเบียบสมัยนั้นในสมัยนั้น ระเบียบในระหว่าง
๕๐ คน จนถึง ๑๐๐ คน เป็นอย่างมาก

๓) หลักสูตรของโรงเรียนจะจัดเป็น ๓ ภาค ภาคที่ ๑ สอนวิชาสามัญ
กับความรู้อันเป็นเบื้องต้นของข้าราชการ เมื่อเรียนสำเร็จภาคที่ ๑ แล้ว ให้ถวายตัว
เป็นมหาดเล็กฝึกสอนราชการในราชสำนัก เมื่อเรียนสำเร็จภาคที่ ๒ แล้ว ให้ไป
ฝึกหัดรับราชการในกระทรวงซึ่งจะไปอยู่จนมีความสามารถถึงขนาด ก็ให้รับพระ-
ราชทานสัญญาบัตรรับราชการประจำในกระทรวงนั้นต่อไป

เมื่อปรึกษากันแล้วเห็นความซัดของมอชู่ขอหนึ่ง ด้วยไม่แน่ใจว่ากระทรวง
ต่าง ๆ จะต้องการนักเรียนมหาดเล็กทุกกระทรวง ถ้าต้องการ โรงเรียนก็จะต้องตั้ง
หลักสูตรสอนวิชาความรู้ต่างกันหลายอย่าง โรงเรียนเพิ่งตั้งใหม่จะสอนที่ไหนไหว
จะไปพาให้กระทรวงต่าง ๆ ต้องรอกองงานคอยรับนักเรียนมหาดเล็ก ควรจะเริ่ม
ทดลองแต่กระทรวงเดียวก่อน เอากระทรวงมหาดไทยเป็นตัวอย่าง เพราะตัว

เสนาบดีมหานาคและมโหรีรับผลชอบในการตั้งโรงเรียนมหาดเล็กอยู่ด้วยแล้ว เมื่อ
เห็นพร้อมกันเป็นยุติ คงกล่าวมา นำความขณกราบบังคมทูลทูลไต่ถามพระบรมราชา-
นุญาตให้จัดตั้งคณน ในเรื่องโรงเรียนมหาดเล็ก มีความขอหนังสือซึ่งข้าพเจ้าจะ
กล่าวไว้ให้เป็นยุติธรรม ตัวข้าพเจ้าเองเป็นแต่ตนคึกคักเป็นผลช่วยแนะนำการทูล
ตั้งโรงเรียนน แต่ส่วนที่สามารจที่ไต่ถามพระราชประสงค์ของนเป็นความชอบ
ของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ซึ่งพยายามจัดการมาแต่ต้นจนสำเร็จ นำเสียดายแต่
ที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เป็นผู้จัดการ โรงเรียนมหาดเล็กอยู่เพียง ๓ ปี ถึง พ.ศ.
๒๔๔๖ เมื่อทรงตั้งเจ้าพระยาวิชิตวงศวิกรม (ม.ร.ว. คีรี สุทัศน์) เวลานั้น
ยังเป็นพระยาวิกรมการบดี เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ท่านชำนาญแต่ฝ่ายคณะ
สงฆ์ กราบบังคมทูลขอให้มีผู้อำนวยการศึกษาเป็นผู้ช่วย สมเด็จพระ-
พุทธเจ้าหลวงทรงดำรัสว่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวงกตั้งสำเร็จแล้ว พอจะหาผู้ทำการ
แทนพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ต่อไปได้ แต่ทางกระทรวงธรรมการไม่ทรงเห็นตัวผู้น
จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ย้ายไปเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวง
ธรรมการ และทรงแต่งตั้งพระยาศรวิรวงศ์ (ม.ร.ว. จิตร สุทัศน์) เมื่อยังเป็น
ที่เจ้าหมื่นศรีสุริยการ หวังหมื่นมหาดเล็กอนเคยมชอเสียดแต่ครองเป็นนักเรียนและได้
เคยไปศึกษาในยุโรป เป็นผู้บังคับการโรงเรียนมหาดเล็กแทนพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์
ต่อมา โรงเรียนมหาดเล็กตั้งมาได้ ๑๑ ปีถึงรัชกาลที่ ๕
ถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภถึง
เงินที่ชาวสยามได้เรียกในสร้างพระบรมรูปทรงม้าถวายสเองพระเศษพระคณพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระบรมหาราช เมื่องานรัชมมงคล มีจำนวนเงิน
เหลือชยกว่า ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท ใครจะทรงสร้างอนุสรณ์ให้เป็นสิ่งซึ่งเกิด

ประโยชน์ตอบแทนชาวสยามด้วยเงินรายนั้น ทรงพระราชดำริว่าโรงเรียนมหาดเล็ก
 ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงตั้งไว้ เป็นประโยชน์แก่การปกครองบ้านเมือง
 มาก แต่ว่าประโยชน์ยังได้เพียงในการปกครองหัวเมือง หรือว่าออกอย่างหนึ่งยัง
 ได้แต่กระทรวงมหาดไทยเป็นพน ควรจะขยายประโยชน์ของโรงเรียนนั้นให้แพร่หลาย
 ไปถึงกระทรวงอื่น ๆ ในฝ่ายพลเรือนให้ทั่วกัน จึงโปรด ฯ ให้ขยายการโรงเรียน
 มหาดเล็กเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนพระราชทานเงินเหลือสร้างพระบรมรูป
 ทรงมาให้ใช้เป็นทุน และพระราชทานที่ดินผืนใหญ่ของพระคลังข้างที่ที่ตำบลปทุมวัน
 รวมทางตกที่สร้างไว้เป็นวงเรียกว่า “วงกลางทุ่ง” สำหรับใช้เป็นโรงเรียนชั้นแรก
 พนักงานอำนวยการจัดโรงเรียนนั้นโปรด ฯ ให้มีกรรมการคณะ ๑ ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพเจ้าเป็นนายก และสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวง
 พิษณุโลกประชานาถ เจ้าพระยาพระเสด็จ เจ้าพระยาอภัยราชา พระยาศรีวรวงศ์
 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พระยาเทพวิตร และย้ายโรงเรียนจากที่เรียนใน
 พระบรมมหาราชวังไปอยู่ที่ “วงกลางทุ่ง” พระยาศรีวรวงศ์คงบังคับการอยู่อย่าง
 เดิม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นมา ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๘ ข้าพเจ้าเกิดอาการ
 บ่วยเจ็บทพพลภาพ ต้องกราบบังคมทูลขอเวนคืนตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
 และต่อมาไม่ช้า ขอเวนคืนตำแหน่งนายกกรรมการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนด้วย
 เจ้าพระยาพระเสด็จก็ช่วยถึงอัสัญกรรมในหมื่นน เมื่อข้าพเจ้าออกจากตำแหน่งนายก
 กรรมการแล้วถึง พ.ศ. ๒๔๕๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรด ฯ
 ให้ขยายการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเป็นมหาวิทยาลัย มีนามว่า “จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย” แทนนมา.

(คัดจากประวัติพระยานครพระรามา ในหนังสือเรื่อง เครื่องถ้วยไทย)

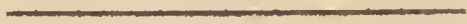
เรื่องสร้างพระบรมรูปทรงม้า

พระบรมรูปทรงม้านั้นเกิดแต่กรณ ๒ เรียงประกอบกัน กรณที่ ๑ เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจะเสด็จไปยุโรปครั้งหลังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ เวลานั้นทรงสร้างถนนราชดำเนินเสร็จแล้ว และไต่ลงมือสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม ทงคึกคักแผนผังสนามใหญ่เชื่อมถนนราชดำเนินกับบริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคมแล้ว กรณที่ ๒ เวลานั้นยังอกบเคียดจะถึงอภิเษกขัตติยมงคล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินนับได้ ๔๒ ปี รัชกาลยาวนานยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์องค์ก่อนบรรดาได้ปกครองประเทศสยามแต่ปางก่อนทั้งนั้น กำหนดว่าจะมีการสมโภชเป็นงานใหญ่ คำสั่งสั่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งเป็นเสนาบดีราชการรักษาพระนครให้ทรงปรึกษากับเสนาบดีคึกคักโครงการพิธีมงคลว่าจะทำอย่างไรเสียแต่ในเวลาเสด็จไม่อยู่แล้วกราบทูลไป อัยการอไว้ให้เสียเวลา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชจึงตรัสให้ปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดี มีความเห็นพร้อมกันว่า “การสมโภช” เช่นเมื่อเสด็จกลับจากยุโรปคราวแรกเป็นต้นกิด และ “การฉลอง” เช่นเมื่อกรุงรัตนโกสินทร์อายุครบ ๑๐๐ ปีเป็นต้นกิด ได้ทำมาในรัชกาลที่ ๕ แล้วหลายอย่าง แต่ล้วนเป็นการทรมานหรือบุคคลต่างจำพวกช่วยกันทำแทบทั้งนั้น งานฉลองราชสมบัติมงคลครั้งนั้นผลกบงานอันทใดเคยทำมาแต่ก่อน ด้วยเป็นมงคลอันพึงประสงค์ได้ด้วยยากยิ่งนัก ควรให้ผลกบงานแต่ก่อน ๆ เห็นว่าควรขอเหตทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปกครองทำนุบำรุงประเทศและประชาชนชาวสยามให้เจริญรุ่งเรืองและไพร่ฟ้าชาวแผ่นดินเป็นสุขสำราญมาช้านานกว่าพระมหากษัตริย์แต่ปางก่อน ขอนเป็นหลัก ชกชวนชาวสยามทุกชาติทุกภาษาทั่ว

พระราชอาณาเขตใหญ่จากทรพยตามกำลัง รวมเงินนนทลเกล้า ฯ ถวายเป็นของ
 ชาวสยามรายตัวทวนหน้าพร้อมใจกันสนองพระเดชพระคุณอย่างทวียกกันเป็นสามัญว่า
 “ท้าวขวัญ” แล้วแต่จะทรงใช้สอยเงินนนตามพระราชหฤทัย ให้กระทรวงนครบาล
 เป็นเจ้าหน้าที่ขอกบุญในกรุงเทพ ฯ และ กระทรวงมหาด ไทย ขอกบุญตามหัวเมือง
 กำหนดเป็นข้อสำคัญในการขอกบุญนั้น คือ ๑. อย่าให้เป็นการกะเกณฑ์อย่างไร แล้ว
 แต่ใจใคร่สมัครให้เท่าใด แม้เพียงเป็นจำนวนสักใดก็ได้ แต่ ๒. ให้พยายามขอก
 ทงเหตุและการททากบุญนั้นให้ทั่วทุกตัวคน บรรดาอยู่ในพระราชอาณาเขต เวลาเมื่อ
 ปรึกษาคนนนมีเสนาบดี บาง คน เห็น ว่า ควร จะ สร้าง สิ่ง อน ไค ไว้ เป็นอนุสรณ์เฉลิม
 พระเกียรติควยสักสิ่ง ๑ แต่ขอตกลงกันว่าควรจะทำอะไรดี คิดว่า จะ ได้ เงิน
 เฉลิมพระขวัญสักเท่าใดก่อน

ในเวลาเมื่อกำลังขอกบุญอยู่นั้น ไค้ทรายขาวมาแต่ยุโรปว่า เมอสมเค็จ
 พระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทอดพระเนตรวังแวงชายในประเทศฝรั่งเศส ไปรดพระรูป
 พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงมาหลอควยทองสัมฤทธิ์ อนตงไว้ในลานข้างหน้าพระราชวัง
 ทรงปรารภว่า ถ้ามีพระบรมรูปของพระองค์ทรงมาตงไว้ในสนามทถนนราชดำเนินต่อ
 กบบริเวณพระที่นั่งอนนตส์มาคมจะเป็นสิ่งงามดี เหมือนเช่นเขามกมกันตามประเทศ
 ต่าง ๆ ในยุโรป สัยราคาสร้างพระบรมรูปเช่นนั้นนี้ว่าราว ๒๐๐,๐๐๐ บาท ได้
 ชาวทกล้าวมาประจวบเวลากบทไค้ความคนยนคถวายเงินเฉลิมพระขวัญ แพร่ หลาย
 จะไค้เงินมากที่ประชมเสนาบดีจึงลงมติ แล้วสมเค็จพระบรมโอรสาธิราชกราบทลขอ
 ถวายพระบรมรูปทรงมานนเป็นของประชาชนชาวสยามสนองพระ เดช พระ คุณ ในงาน
 รัชมงคล ก็โปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาต จึงเกิดมีพระบรมรูปทรงมาชน
 ควยประการฉะนี้ ควรรกล้าวเพิ่มเติมต่อไปอีกสักหนอยว่าเงินเฉลิมพระขวัญทรงน
 เมอจ่ายใช้ในการสร้างพระบรมรูปทรงมาแล้ว ยงเหลือตวงเงินนอยกว่าล้านบาท

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ถวายตามมติเดิม สมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวทรงพระราชดำริว่า จะเอาเงินนั้นใช้สถาปนากิจการอย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิด
 ประโยชน์แก่ชาวสยามสนองคุณความกตัญญูกตเวทิตาต่อพระองค์นั้น แต่ยังไม่
 เห็นตกลงว่าจะทำอะไร สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เสด็จสวรรคตเสียก่อน พระบาท
 สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงดำเนิการตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระ
 บรมชนกนาถโปรดให้ใช้เงินเฉลิมพระขวัญที่ยังเหลืออยู่ในมหาวชิราวุธ
 จุฬาลงกรณ์
 เรืองถวายพระบรมรูปทรงม้า รายการพิธีทางศาสนาถวาย และพระราชดำริ
 คอย มอยู่ในหนังสือราชกิจจานุเบกษาโดยพิสดาร

ปาฐกถาวิทยุกระจายเสียง

ว่าด้วย

พระราชมรดกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตาดำรงราชานุภาพ

ทรงเสด็จ เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔

อีก ๔ วันแต่ต่อไป ถึงวันที่ ๔ เมษายน จะเริ่มงานพระราชพิธีเฉลิมกรุงเทพมหานคร
พระมหานคร อันประคิษฐานมาครบ ๑๕๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๔๗๕ นี้ งาน
เช่นเคยมีมาแต่ก่อนครั้งเดียว คือ เมื่อในรัชกาลที่ ๕ กรุงเทพมหานครมี
อายุครบ ๑๐๐ ปี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการสมโภชพระนครท่านองเดียวกับครั้ง

งานเฉลิมกรุงเทพมหานครครั้งนั้น เจ้าพนักงานได้โฆษณาให้ทราบกระบวน
การพิธีจะทำ ปรากฏในหมายกำหนดการ และลงในหนังสือพิมพ์แล้ว ไม่จำเป็นต้อง
จะต่อนำรายการเหล่านั้นมาแสดงซ้ำในหนังสือ จะกล่าวถึงแต่ความมุ่งหมายของการ
พระราชพิธีททาครั้งนี้ให้เข้าใจกันชัดเจน ในหมายกำหนดการนั้น แบ่งการพระราช-
พิธีเป็น ๓ ภาค ภาคที่ ๑ ฉลองพระนคร ภาคที่ ๒ เฉลิมสิริราชสมบัติ ภาคที่ ๓
บำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน จะพรรณนาความที่จะบอกอธิบายเป็นรายภาค
ต่อไป

งานฉลองพระนคร คือว่า งานฉลองอายุพระนครอมรัตนโกสินทรน ซึ่ง
 ประดิษฐานมาได้ ๑๕๐ ปี ก็แหละประเพณีการฉลองอายุนั้น บรรดามนุษย์ไม่ว่า
 จะเป็นชนชาวประเทศไหน ภาษาไทยก็ถือว่าเช่นศรีมงคล ควรทชนชมนนค กล่าว
 เพียงชนต่ำใครอยู่มาได้แมเพียงปี ๑ เมื่อถึงคณตรงกบยเกิดของตนก็ยอมทำบุญให้
 ทาน พวกญาติและมิตรสหายก็อำนวยความสะดวกและให้ของขวัญทวขความยินดี ส่งขึ้นไป
 กว้านน ก็เมื่อมอายุยังยืนอยู่มาได้ถึงอายุ ๕๐ ปี ย่อมมีการทำบุญฉลองอายุเป็น
 การใหญ่ขึ้นไป ทำบุญให้ทานมากขน มีพวกพ้องมาช่วยทวขความยินดีขงชน ถ้า
 อยู่ต่อไปได้ถึงอายุ ๖๐ ปี ก็เป็นกำหนดที่จะทำบุญฉลองอายุเป็นการใหญ่ การฉลอง
 อายุ ๖๐ ปีนั้น ถือกันว่าเป็นงานทลกหลานต้องทำส่นองคณผู้ส่งอายุซึ่งเป็นผอปกครอง
 เช่นบิดามารดาเป็นต้น ผู้ส่งอายุเป็นแต่คอยนงให้พร ทวขถือกันเป็นคตว่าคตอผ ไคมี
 ลกคิ หลานคิ เป็นคนมกทญญกคเวทจจะมการฉลองอายุครบ ๖๐ ปี และขงม
 ความจริงอกอย่างหนึ่งประกอยกัน คือว่าคนเราทมอายุอยู่มาได้แมเพียงขวบปี ๑ ก็ค
 ๕๐ ปีก็ ๖๐ ปีก็ ทส่ามารถทำบุญฉลองอายุไคกทวขอาศยเหททรอดพนอนตราย
 อย่างหนึ่งกขทมความสขส่าราญส่มควรรแกอคภาพออย่างหนึ่ง จึงควรรยบคทมอายุอยู่
 มาได้ ถึงเช่นนการฉลองอายุพระนครก็เป็นทานองเคยวกัน ก็ถ้าหากว่าเมืองใด
 ประเทศใดมจลาจลอยู่ร่าไป หอรอมขาคกมาขยไม่มความสขเลข จะอยู่ถึง ๕๐๐ ปี
 หรือ ๑๐๐๐ ปี คกไม่มเหททจะฉลองบ้านเมือง คอเป็นเมืองทอชเช่นเป็นสขมาช่า
 นานถึง ๑๐๐ ปี หรือ ๑๕๐ ปี จึงขบวามสขร่มงคส่มควรรฉลอง กบ้านเมืองจะอยู่
 เช่นเป็นสขไคนขยอมอาศยเหททอนเป็นขอส่าคญหลายอย่าง เป็นคนว่า ชาวเมืองน
 ทงทเป็นพนกงานปกครองและเป็นทวขราษฎรุมความส่ามคค ขวยกนประกอยกจการ
 ทะนุบำรุงบ้านเมืองในเวลาสังขภย และช่วยกันแกไขความทกขยากในเวลาขคเชญ

เช่นหมขาคักศักรมายายกยอมสละความสุข หรือแม้จนชีวิตของตน เพอรักษาบ้านเมือง
 ให้เป็นอิสระอยู่แก่ตน พระนครอมรรัตนโกสินทร์นมัสรมงคลเช่นเกล้ามาทุกประการ
 เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชจักรวงศ์ทรงเป็นประมุขของชาติ ชัก
 นำประชาชนชาวสยามให้ช่วยกันต่อสู้ข้าศึกศัตรู และให้ช่วยกันทะนุบำรุงบ้านเมืองม
 ความสุขสำราญเจริญมาถึง ๑๕๐ ปีช้ายคน จึงเป็นเหตุสมควรเททเราทั้งหลาย
 ไม่เลือกว่าชาติใดภาษาใด ถอดศาสนาไหนหรืออยู่ในเพศและชนบรรดาคักกชนใด
 สักแต่เป็นชาวสยามแล้วก็ควรจะยินดี และถือว่าการฉลองพระนครครบเป็นเกยวติยศ
 แก่ประเทศสยาม กับทั้งชาวสยามทุกสมัย ตั้งแต่ชนบรรพบุรุษตลอดมาจนถึงชนเรา
 ทั้งหลายที่ได้อช่วยกันทำการฉลองพระนครครบ อธิบายอนนเป็นข้อใหญ่ใจความ
 ของการฉลองพระนคร

ถ้าท่านผู้ใดได้สังเกตในหมายกำหนดการของกระทรวงวังพิมพ์โฆษณาจะแล-
 เห็นได้ว่า พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงกะการระบวนการ
 พระราชพิธีจะทำในงานฉลองอายุพระนครครบเป็น ๒ ประเภท ประเภทหนึ่งให้
 เป็นงานของชาวสยามทั่วไป นับตั้งแต่พระองค์เองตลอดจนถึงเหล่าพระราชานุรักษ์เป็น
 เจ้าของงานก็ช่วยกันทุกคน ขอนพึงเห็นได้ในการศึกษาซึ่งพระศักรรัตน-
 ศาสตร์คารามกสิ การสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์กสิ ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทาน
 พระบรมราชานุญาตให้คนทั้งหลายบริจาคทรัพย์เข้าส่วนร่วมพระราชกสิกับพระองค์
 ได้ตามใจสมัคร อีกอย่างหนึ่งพึงสังเกตได้ ในหมายกำหนดการนั้น งานใด ๆ ใน
 ภาคที่ ๑ เป็นแต่แต่งงานเบืองสรวงททของสนามหลวงกสิ งานทวดพระศักรรัตน-
 ศาสตร์คารามกสิ ทวดศัทสนกสิ ทปฐมบรมราชานุสรณ์กสิ โปรดเกล้า ฯ พระราช
 ทานโอกาสให้ราษฎรชาวพระนครเข้าไปสู่ทสสมาคมใดทกแห่ง เพื่อให้รู้สึกว่าเป็น
 เจ้าของงานฉลองพระนคร มีทงส่วนบุญและมเกยรตในครงนควยทวกัน ในความ

ขอควรททาทนทงหลายผู้มาในงานจะทรงไว้ ในใจว่าไม่ได้เป็นผู้มาเที่ยวเล่นหรือเป็นแต่
มาเล่นสนุก ๆ ทแทนมาโดยฐานเป็นเจ้าของงานส่วนหนึ่งตามอติภาพของตน
และกวยนคือนุโมทนาในการทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชดำริ
ชักนำตนให้ทำการกุศลอนัน

คราวนี้จะว่าถึงพระปฐมบรมราชานุสรณ์ ซึ่งทรงพระราชดำริให้สร้างขึ้นใน
การเฉลิมกรุงเทพ ฯ ครองน คือพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
องค์ปฐมบรมราชาธิราชผู้ประดิษฐานบรมมหาจักรวงศ์ และทรงสร้างกรุงเทพ
พระมหานครอมรัตนโกสินทรนสง ๑ กยสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาสร้างประกอบ
กยพระบรมรูปนเน เพอจะขยายเขตพระนครให้ไปมาได้สะดวกถึงจังหวัดฉะบอง
เป็นพระนครอนนเดยวกันอก ๑

ในส่วนพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ควรเข้าใจว่ามี
ใช้แต่เป็นเครื่องหมายเฉลิมพระเกียรติยศเฉพาะพระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกเท่านั้น ย่อมเฉลิมเกียรติของชาวสยามชนบรรพบุรุษ ของเราทั้งหลาย
ซึ่งได้โดยเสด็จสนองพระเดชพระคุณเป็นพระกำลังของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกด้วย

ความมั่นคงของชาติไทยกับประเทศสยาม ซึ่งได้มมาด้วยพระบารมีของ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเพียงใด ผู้ที่ได้อ่านหนังสือพงศาวดารและ
จดหมายเหตุต่าง ๆ ทราบเรื่องประวัติของไทยเราใน ๑๕๐ ปีนี้คงมีมาก แต่ผู้
ไม่ได้อ่านหรือไม่ได้ทราบความกคจะมมากกว่า จะนำความข้างข้อมากกล่าวในปาฐกถา
นี้ให้ทราบว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงทำสิ่งใดไว้บ้าง ซึ่ง
ตัวเรายังได้รบประโยชน์เหมือนอย่างว่าได้รับพระราชทานพระราชมรดกอยู่ในกาลบัดนี้
จะเลือกมาพรรณนาแต่ที่เป็นข้อสำคัญ มิให้เปลืองเวลายืดยาว

พระราชสมภพที่ ๑ นน คอกรุงเทพพระมหานครอมรัตนโกสินทรทเราอยู่
 ทกวนน บางทศทขงไมรวองสว่างพระนครรัตนโกสินทรจะมมาก จะเลาให้พง
 เมื่อพมาทโคกรุงศรอยชยา เมอ พ.ศ. ๒๓๑๐ นน บ้านเมืองเสยหาย
 ยบเย็นมาก ผคนตกถงมอกจบกวางคตอนเอาไปเมืองพม่าหมค สนนทพยสังโคถงมอ
 ก้เอาไปหมค วัควารววงและบ้านเรอนทเอาไปไมโคกเอาไฟเผาเสย เมื่อพระเจ้า
 กรุงอินบร ยกกองทัพขนมจากเมืองจันทบร ไปตค้ายพมาทโพธิสามต่น ชนะพม่า
 พมาแตกหนทงกรุงศรอยชยา แต่วาพระเจ้ากรุงอินบรโคคนมาแต่ชากเมือง พระเจ้า
 กรุงอินบรทรงทราวยอว่าพม่าคงยกมาอก จะทำอย่างไรค ถ้าจะเอาทพระนคร
 ศรอยชยาเป็นฐานทพทอส์ชาคกอยางเคมกชคของเบนนชอส์าคญอยู่ ๒ ประการ คอ
 พระนครศรอยชยาใหญ่โต ผคนมไมพอรักษาพระนครทอส์ชาคกโค อกขอหนงพระนคร
 ศรอยชยาตงอยทลานาต่น ชาคกอาจยกกองทัพยกเขามาถงพระนครโคงาย จึงลง
 มาทงราชธานีเมืองอินบร ทเอาเมืองอินบรเป็นราชธานีเพราะเหตุ ๒ อย่าง
 อย่างหนงรักษางายกว่าพระนครศรอยชยา ทวยเบนมเมืองเลกและอยทาลงมาถงทอน
 ลานาลก อาจจะใช้กองทัพเรอทอส์ชาคก และชาคกจาจะตองมกกองทัพเรอจึงจะมา
 โทสะทวกนอยาง ๑ อกอยาง ๑ นน เพราะเมืองอินอยโกถทะเล อาจจะหาของ
 ตองการจากตางประเทศโคงาย หรือทสคเขาทอส์ชาคกไมไหวกอจถอยกองทัพไป
 ทางเรอโคไมเสยผคนแกชาคก พระเจ้ากรุงอินบรจึงตงเมืองอินบรเป็นราชธานี และ
 เอาแบบอยางเมืองพษณโลกมาสร้างกาแพง ๒ ฟาก เอาล่านาไวกลางพระนคร
 เพื่อจะรักษากองทัพเรอไว้ในพระนคร ก็แต่คตมาในสมัยกรุงอินบรนนเอง เมื่อพมา
 โทอะแซหวุ่นกเป็นแม่ทพยกมาตเมืองพษณโลก พระบาทสมเด็จพรพุทธชยอกพา
 จุฬาลอก ทรงรักษาเมืองพษณโลกทอส์ชาคกอยถง ๔ เดือน โททรงทราบตระหนกวา

ททมลลานาอยุกกลางนน ล้ายากในการที่จะตอสเมอชาศกเขามาถงลอมเมือง เพราะ
 จะถ่ายเทผู้คนไปช่วยกันยากทเมืองพิษณโลกครงนนทาสะพานขามแม่น้ำถง ๓ สะพาน
 แตกกระนนกยงล้ายากเต็มท ทกรงฉนยรรน ล้าน้ำใหญ่และลึก จะทำสะพานก็ไม่ได้
 ถาชาศกเขามาได้ถงเมืองจะรักษาไม่ไหว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 คงจะไคทรงพระราชดำริเห็นมานานแล้วว่า ควรย้ายพระนครมาตงทางฝั่งตะวันออก
 แต่ฟากเดยว เพราะเป็นชัยภูมิควยอยู่ตรงที่แหลมมล้าแม่น้ำใหญ่เป็นคพระนคร
 ถง ๒ ทาน สันนษฐานว่า ปัญหาเรื่องย้ายราชธานีขามฟากน้ำจะเคยได้รักษาใน
 รัชบัลครงกรงฉนยรรน และจะไคตรวจทำแผนที่พัสจนเสร็จแล้ว แต่หากพระเจ้า
 กรงฉนยรรนไม่ทรงเห็นชอบควย หรือตคควยมเหตุการณชคขวาง จึงระงับมาจนถง
 เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จ
 ปรายตาภิเศกทรงพระราชดำริเห็นเป็นแน่ว่า ในไม่ช้าคงจะมีศึกพม่ามาตเมืองไทยอก
 จึงตรัสสั่งให้ รัชปลงมือสร้างกรงรัตนโกสินทร์ ในเดือน เมษายน ที่เสด็จปรายตาภิเศก
 นนเอง ควยเศษะขณในเวลาสร้างพระนครนน ทางเมืองพม่าพระเจ้าปะดุงพงจะไค
 เป็นใหญ่ พม่ายงตองรบพุงตนเอง บ้านเมืองไม่ปรกติ ไทยมีเวลาว่างคักอยู่ ๓ ปี
 พอสว่างพระนครสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ ในนตนเอง พระเจ้าปะดุงยกกองทัพ
 ใหญ่มาตเมืองไทย คิงจะกล่าวตอไปข้างหน้า

พระราชมรดกสิ่งท ๒ นน คือพระพุทธรูปมหามณเฑียรนปฎิมากร พระแก้วมรกต
 ชงเรานขถอกนเป็นสรของขานเมือง พระแก้วมรกตพระองค์น เป็นพระพุทธรูปทคน
 ทงหลายนขถอสักการบูชา เป็นมิ่งขวัญของ ประเทศทเป็นอิสระ แต่โบราณมาหลายแห่ง
 นนแต่ทไกลเคยง คือเมืองเซียงใหม่เมืองเป็นประเทศลาเนา และเมืองหลวงพระบาง
 เมืองเวียง นทน เมืองเป็นประเทศลาเนาทางหวัชเวยกอกกอย่างหนึ่งว่า กรุงศรีสัตนาคนหุต

แต่ประหลาดอยู่ที่ไม่เคยโตมาไว้ในประเทศสยามทั้งในสมัยสุโขทัย และกรุงศรี-

อยุธยาเป็นราชธานี จนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จเป็นจอมพลขึ้นไป

ตกรุงศรีสัตนาคณหุตมชยชนะ จึงได้พระมหาเมรุรัตนปฏิมากรรมาสู่ประเทศสยาม

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๑ เป็นศักราชพระนคร จึงทรงสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้น

ประคิษฐานไว้ให้เราทั้งหลายได้สักการบูชามาจนตราายเท่าทกวณน แม้พิทธศาสตร์นักชน

ชาวต่างประเทศก็พากันมาสักการบูชา ด้วยนับถือเป็นมหาเจดีย์อันหนึ่งที่มีในโลก

พระราชมรดกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สังกต ๓ นน คช

อิสรภาพของชาวสยาม จะเล่าเรื่องให้ฟังต่อไปคือ

พอสร้างกรุงรัตนโกสินทร์แล้วในมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๔ ป็นนเอง พม่ายก

กองทัพมาตเมืองไทย คักพมาครองนพระเจ้าปะดุงเป็นจอมพลเอง ยกกองทัพหลวง

มาทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์ เวลานั้นพระเจ้าปะดุงมีอานภาพคล้ายพระเจ้าหงสาวดี

แต่โบราณ ด้วยปราบประเทศที่ไกลเคียงเอาไว้ในอำนาจได้รอบข้าง กะเกณฑ์ให้

พวกเมืองชนท่อยุคต่อแดนไทยยกกองทัพมาสมทบตเมืองไทยด้วย ซาคักจึงยกกองทัพ

เข้ามาทกทศทุกทาง จำนวนพลมาก เป็นศึกใหญ่ยิ่งกว่าครั้งไหน ๆ ที่เคยมีมาใน

พงศาวดารแต่ก่อนตงสิ้น ฝ่ายไทยเราในเวลานั้นกมกาลงนชยยิ่งกว่าทเคยส์คักพมา

มาในสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือในสมัยกรุงธนบุรี ด้วยหัวเมืองฝ่ายเหนือชยเป็นเสียด

เมื่อครั้งศึกอะแซหวุ่นกไม่มกาลงรพลทาง หัวเมืองเหนือมาชวยตงแต่ก่อน มรพลอยู่

แต่ในทไกลกรงเทพเทานน อาศัยพระบัญชาบารมททรงพระราชดำริกระชวณยทช

ซึ่งอาจจะว่าไต่ว่าเป็นอย่างวิเศษสค คชเอาคนน้อยสคคนมากชนะได้ด้วยความคคคค

จำนวนพมาทยกเข้ามาในคราวนน ถ้าจะเปรียบกับจำนวนไทยทมตอส์เห็นจะราว

สองเอาหนึ่ง รอคอยอยู่อย่างเดิยวทกกองทัพพม่ายกเข้ามาไม่พร้อมกัน เมื่อพระบาท-
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสดทราบข่าวศึกทยกมาทางไหน ๆ แล้ว จึง
 โปรด ฯ ให้จัดกำลังที่จะต่อสู้เป็น ๓ กองทัพ กองทัพฝ่ายตะวันตกให้สมเด็จพระ
 พระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวร ฯ เป็นแม่ทัพ ยกไปตั้งที่ตำบลลาดหญ้าใน
 แขวงจังหวัดกาญจนบุรี อันเป็นทวารวดีเชิงเขาบรรทัด ซึ่งพม่าต้องเดินกองทัพข้าม
 มา ให้คอยสกัดกั้นกองทัพหลวงของข้าศึก ซึ่งพระเจ้าปะดุงยกมาเอง อย่าให้ลงมา
 ถึงทวารวดี อีกกองทัพหนึ่งเป็นกองทัพสำหรับต่อสู้ศึกมาทางเหนือ ให้กรมพระ-
 ราชวังหลังเป็นแม่ทัพ ยกไปตั้งอยู่ที่ตำบลปากน้ำโพ แต่มีคำสั่งไปว่ามิให้รบรุก
 ข้าศึกเป็นแต่ให้ตั้งมั่นแนบ ให้ข้าศึกทางหลวงลงมาถึงกรุงเทพ ฯ ได้ อีกกองทัพหนึ่ง
 เป็นกองทัพหลวง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเป็นจอมพลเอง
 ตั้งอยู่ที่กรุงเทพ ฯ นี้ ถ้าข้าศึกหนีมอทางไหนก็จะไปช่วยทางนั้นให้ทันทั่วทุก กระบวน
 ยศยศศาสตร์เป็นดั่งนี้ กองทัพพระเจ้าปะดุงทยกมาทางบ้านพระเจดีย์ ๓ องค์คือ
 เดินทางบนบ่ามาบนเขา ทางต้องหาขนเส้นขึงอาหารมาด้วยความลำบากกระยะทาง
 กว่า ๑๐ วัน พอกองทัพหน้าข้ามมาถึงเชิงเขาตลาดหญ้าถูกกองทัพไทยต้านมิให้
 ลงมายังทวารวดี รบกันอยู่หลายวัน ไทยตีกองทัพหน้าของพม่าแตกฉานไป ฝ่าย
 กองทัพหลวงและกองทัพอื่นของพม่าต้องตั้งค่ายบนเขาเกิดอดอยากอดโรยไปทั้งนั้น
 เมื่อพระเจ้าปะดุงทราบว่าทัพหน้าแตกแล้วก็ต้องเลิกทัพกลับไป ครั้นกองทัพหลวง
 ของพม่าถอยไปแล้ว กองทัพไทยทางฝ่ายเหนือกระดมตีกองทัพพม่าทยกมาทางนั้น
 แตกฉานไปหมด ส่วนกองทัพกรมพระราชวังบวร ฯ ก็ยกลงไปตีกองทัพพม่าทยกลงมา
 ทางฝ่ายใต้ จนถึงเมืองนครศรีธรรมราช ไล่พม่าออกจากพระราชอาณาเขตได้หมด
 การที่ไทยชนะ สงคราม ครั้งทุกคราวนี้เป็นมหาชัย ด้วย อาศัยพระ สติปัญญาของ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในกระบวนยุทธศาสตร์ ถ้าไทยแพพม่า

ครงนบกคงเสียบานเมือง และบรรพบุรุษของเราคงถูกจับเอาไปเป็นเชลยอก
เหมือนเมือเสียบกรุงศรีอยุธยา เพราะฉะนั้นการทชณะศึกในครงลาตัญญา จึงเป็นการ
รักษาอิสรภาพไว้ให้เป็นมรดกแก่เราออกอย่างหนึ่ง

พระราชมรดกสิ่งที ๔ นั้น คือความบริสุทธิ์ของพระพุทธศาสนา ซึ่งถึงความ
เสื่อมทรามมาแต่เมือบ้านแตกเมืองเสียบครงกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าพระส่งสมเด็จพระน
คมิตรพระธรรมต่อกรระเจตกรระจ่ายสูญหายไปเสียบเป็นอนมาก พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรง
พยายามรวบรวมชนใหม่ แต่ทำไม่ได้ทำไดกักกลบเกิดจลาจลในพระศาสนาอก
มาถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงพนพระพุทธศาสนาให้คงดีคงเดิม
คือทำนุบำรุงพระภิกษุสงฆ์ซึ่งทรงศีลสังวรและรอบรับพระธรรมวินัย แล้วโปรด ฯ ให้
ประชุมช่วยกันทำสังคายนาชำระพระไตรปิฎกให้ถูกต้อง ได้เป็นหลักฐานในการศึกษา
และสั่งสอน พระพุทธศาสนา สืบมา ในประเทศสยามจน ทกวนน จึงควร นับว่าเป็น

พระราชมรดกพระราชทานไว้ให้แก่เราทั้งหลายอีกอย่างหนึ่ง

พระราชมรดกสิ่งที ๕ นั้น คือกฎหมายและแบบแผนประเพณีสำหรับบ้านเมือง
ซึ่งกรระเจตกรระจ่ายไปเมื่อครงเสียบครงศรีอยุธยานั้น โปรด ฯ ให้เสาะหารวบรวมฉบับ
แล้วทรงเลือกสรรข้าราชการเกาทมความรู ให้ประชุมปรึกษากันตรวจชำระ และทรง
ตรวจตราแก้ไขด้วยพระองค์เองเป็นที่สุด แล้วตราไว้เป็นหลักฐานสำหรับพพากษาอรรถคดี
สืบมา แม้ในเวลาันททาประมวลกฎหมายชนใหม่แล้ว ก็ยังคงอาศัยใช้กฎหมายและ
แบบแผนประเพณี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงตั้งไว้ไม่เลิกได้
หมตกเคยว จึงควรนับว่าเป็นพระราชมรดกออกอย่างหนึ่ง

แต่พระราชมรดกทีสำคัญอย่างขงขงมอกสิ่งหนึ่ง คือที่ทรงประดิษฐานพระบรม-
ราชจักรวงศ์ให้สืบสันตวงศ์มาถึง ๓ รัชกาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในราชวงศ์

นทุกพระองค์ ก็ไต่ทรงทำนบำรุงประเทศสยามมา ทั้งด้วยการป้องกันอันตราย
 ภายนอกและภายใน ให้ไพร่ฟ้าชาวแผ่นดินมอญและความสะดวกสำราญสืบกันมา และ
 ไต่ทรงจัดการแก้ไขระเบียบราชการปกครองบ้านเมืองให้เทยมทนประเทศอื่น จนประเทศ
 สยามของเราได้ความยกย่องชนเสมอมาเสมอไต่โดยประเทศที่เจริญแล้ว ทั้งนักทวย
 พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราช จักรวงศ์ อนันต์สันตวงศ์มาแต่
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในรัชกาล
 ปัจจุบันนทุกพระองค์ทรงปกครองชาวเราตั้งแต่ชนมบรรพบุรุษให้ด้วยความร่มเย็นเป็นสุขสืบ
 กันลงมาจนถึงตัวเราในบัดนี้ ก็เป็นพระราชมรดกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลก ซึ่งพระราชทานแก่ชาวสยาม

ท่านทั้งหลายเมื่อไปบูชา พระบรมรูปพระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกที่
 ปฐมบรมราชานุสรณ์ ควรระลึกถึงพระเดชพระคุณดังกล่าวมา ถ้ามานาใจเช่นนั้นแล้ว
 ความสวัสดิมงคลและความสุขสำราญก็จะมีแก่ท่านทั้งหลายทั่วไปตลอดกาลนาน

ส่วนการพระราชพิธีออกแผนกหนังสือ เป็นส่วนในบรมราชวงศ์ คือเฉลิมราช
 สิริสมบัติให้ทรงพระเจริญสุขเกษมสำราญ ออกภาคหนึ่งคือการบำเพ็ญพระราชพิธี
 ทักษิณานุปทานนเป็นการส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขอทศพระราช-
 กุศลต่าง ๆ ที่ไต่ทรงบำเพ็ญแล้วถวายสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมพการเหมือน
 อย่างกราบทูลให้ทรงอนุโมทนาในการที่พระองค์ไต่ทรงเป็นประมุขนำชาวสยามกระทำ
 ให้เกิดสวัสดิมงคล และเป็นเกียรติยศแก่บ้านเมืองทรงน สันชื่อความป้าฐักถา
 เพียงเทาน

(คัดจากไทยเขษมรวมข่าวฉบับที่ ๑๗๔)

ตำนานการเลกอากาศรบอนเบยและหวย

มีอยู่ในประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๒

๑. อธิบายกำเนิดการเล่นถั่วโปและหวย

การเล่นถั่วโป และ หวย เป็นของจีนคิดเล่นกันในเมืองจีนก่อน แล้วพวกจีนที่ไปอยู่ต่างดาวพาไปเล่น จึงได้แพร่หลายต่อไปในประเทศอื่น ๆ ข้าพเจ้าได้วานพระเจนจันอักษร (สุทโธ ทัศนทากาศ) ศาสตราจารย์ภาษาจีนในราชบัณฑิตยสภาให้ช่วยค้นหาเรื่องเหตุเกิดที่จะมีการเล่นในในเมืองจีน ได้ความในหนังสือ ยี่ จิบส์ ซอ อิว หิง จือ เป็นเรื่องพงศาวดารจีน ตอนราชวงศ์ตงฮั่น ว่าเมื่อครั้งราชวงศ์ตงฮั่นเป็นใหญ่ในเมืองจีนแผ่นดินพระเจ้าสันฮงเต๋ อนเบียนรัชกาลที่ ๗ เสวยราชย์แต่ พ.ศ. ๖๖๘ จน พ.ศ. ๖๘๘ นั้น ขุนนางจีนคนหนึ่งชอเลียงกคิดการเล่นพนันขึ้นอย่าง ๑ เดิมเรียกว่า อิจ แปลว่ากระเปาะคิด วิธีเล่นใช้นิ้ว ๔ เป็นเกณฑ์ คือ เอากระเปาะหลาย ๆ สีขกระเปาะมากองเข้า แล้วเอาภาชนะอันหนึ่งครอบกองกระเปาะนั้นไว้ ให้คนทั้งหลายทเล่นด้วยกันทายว่าจะเป็นเศษ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ หรือครบ ๔ เมื่อทายกันแล้วจึงเปิดภาชนะที่ครอบออกแล้วนับกระเปาะที่ออกไปทีละ ๔ กระเปาะ ๆ ปิดไปจนกระเปาะในกองนั้นเหลือเป็นเศษ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ หรือ ๔ ตรงกบที่ผู้ใดทายผิดนักเป็นถก ใครวางเงินแทงเท่าใดถ้าถูกเจ้ามือก็ตของใช้ให้ ใครแทงไม่ถูกเจ้ามือก็รับเงินที่แทงเสีย

ต่อมาถึงสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา เวลาเมืองจีนแตกกันเป็นภาคเหนือกับภาคใต้ ต่าง
รัฐบาลกัน ในระหว่าง พ.ศ. ๙๖๓ จนถึง พ.ศ. ๑๑๓๒ ในสมัยนั้นการเล่นที่
เรียกว่า อจ (ทำนองจะเป็นเพราะเอาสิ่งอันใดของแทนกระเปาะให้สิ่งเกตุ่ง่ายขึ้น) จึง
เรียกแปลงชื่อว่า "ทวท" แปลว่า เล่นแรง

ต่อมาเมื่อสมัยราชวงศ์ฉินเป็นใหญ่ ในระหว่าง พ.ศ. ๑๑๖๑ จน พ.ศ.
๑๔๕๐ มีผู้แปลงชื่อการเล่น "ทวท" มาเรียกว่า "ทวจ" แปลว่าแรงกระเปาะ
(เพราะกลิ้งเล่นด้วยกระเปาะ) แต่ทว่าคนเรียกกันเป็นหลายอย่าง เรียกกันว่า "กิมจ
ทว" แปลว่าแรงกระเปาะทอง (เพราะว่ากระเปาะที่เล่นนั้นชดปลั่งเหมือนกับทอง)
กิมเรียกว่า "ทว" แปลว่าแรงเท่านั้น (เพราะใช้แรงด้วยเบี่ยงหรือสิ่งอันอื่นมิใช่
กระเปาะ) กิม เรื่องมูลเหตุของการเล่นทว ที่เรามาเรียกกันว่า "ถว" มีมาดังนี้
ที่ไทยเราเรียก "ถว" เห็นจะเป็นแต่เพี้ยนมาจากคำ "ทว" ภาษาจีน ทำใช้เพราะ
เอาถวมากำแทนกระเปาะไม่

เรื่องเหตุเกิดการเล่นไป ซึ่งจีนเรียกว่า "ป้อ" นั้นยังคนไม่พบ
อธิบาย ได้ความแต่ว่าเป็นของคึกคักชนท้อาเภอเฉียวอาน ในมณฑลชกเกียน และว่า
มีชนในสมัยตอนปลายราชวงศ์เตเหมง หรือเมื่อต้นราชวงศ์ไต้เซงเป็นใหญ่ในเมือง
จีน ประมาณราว พ.ศ. ๒๑๐๐ เพราะฉะนั้นไปเป็นของมีชนทั้งหลายชานาน ไปที่
มาเล่นกันในประเทศสยามนี้มี ๒ อย่าง ไทยเราเรียกว่า "ไปกำ" เพราะกำ
เหมือนถว ผิดกันแต่วิธีแทงอย่าง ๑ เรียกว่า "ไปปั่น" ใช้ครอยทองเหลืองม้วน
รูปเหมือนลูกยาตรอยู่ข้างใน บันครอยไปจนใดเหลยมแล้วเบียดฝ่า ชกชาวทลนอยู่
ทรงแต่มีให้ถวว่าออกแต่มีนนอย่าง ๑ สันนิษฐานว่า ทจีนเรียกป้อ เห็นจะใกล้เคียง

ไปขึ้นอย่างเคียว ไปกำจะเป็นของคึกเขาวัดเล่นถั่วกับเล่นโปประสมกันปรุงขนต่อ
ภายหลัง ใ้ความในเรื่องมูลเหตุที่จะเกิดการเดินโปแต่เท่านั้น

ส่วนเหตุเกิดเหตุที่จะเกิดหวนนน ใ้ความในหนังสือของว่าหวนเป็นของเพลงคึกชน
ในแผ่นดินพระเจ้าตากวาง รัชกาลที่ ๖ ในราชวงศ์ไทเซ็งเสวยราชย์แต่ปีมะเส็ง
พ.ศ. ๒๓๖๔ จนถึง พ.ศ. ๒๓๘๔ (ตรงกับรัชกาลที่ ๒ ต่อรัชกาลที่ ๓ กรุง
รัตนโกสินทร์) งามคึกคึกเล่นท่าเรือว่างงามในมณฑลเจเกียงก่อน จึงเรียกว่า
“ฮวยหวย” ลักษณะการเล่นนนทำขายเล็ก ๓๔ ขาย เขียนชื่อคนโยราลงขาย
ละซอ ชื่อคนโยราลงเหล่านนนคือชื่อว่า “สามหวย” “งวยโป” เป็นต้น ส่วนเป็น
คนมซอเสียงเครื่องราชวงศ์ของทงสิน กระบวนเล่นนน เจ้ามอเลือกขายอน ๑ ใ้
ลงในกระบอกไม้ขี้คปากกระบอกเสียแล้วเอาเขวนไว้กับหลังคาโรง ใ้คนทายว่าจะ
เป็นซอคนไหนใน ๓๔ ซอนนน ถ้าทายถูกเจ้ามอให้ ๓๐ ต่อ ถ้าทายผิดกริบเอา
เดิมพันเสีย เรื่องมูลเหตุที่หวยเกิดชนในเมืองจีนสืบใ้ความตงแล้ตงมาน

๒. ตำนานเรื่องตงอาการบ่อนเบี้ยในประเทศสยาม

การเล่นถั่วและโปจะเข้ามาถึงประเทศสยามเมื่อใด ไม่มีหลักฐานที่จะทราบ
ใ้แน่ (ทราบใ้แต่หวยซึ่งจะกล่าวอธิบายต่อไปข้างหน้า) ถึงกระนั้นกรมเคาเงอนพอ
จะสันนิษฐานใ้อยู่บ้าง ใ้ช่วยปรากฏในเรื่องมูลเหตุว่าการเล่นถั่วเกิดชนในเมืองจีน
กว่า ๑๗๐๐ ปีมาแล้ว ส่วนโปนั้นเพิ่งเกิดชนใ้ราว ๓๕๐ ปี ฮาคัยเหตุที่จีน
ใ้มาค้าขายกับประเทศสยามตงแต่ตกดาบรรพ์ ถ้าประมาณว่าพวกจีนใ้พาการเล่น
ถั่วมาถึงประเทศนี้ตงแต่ครั้งราชวงศ์พระร่วงครองกรุงสุโขทัย และประมาณว่า
จีนใ้พาโปเข้ามาเล่นเมื่อในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง หรือสมเด็จพระนารายณ์

ครอบงำหรือขูดรีด ก็เห็นจะไม่คลาคลุ้งกันไกล และอาจสันนิษฐานได้ต่อไป
 ว่า เคมเห็นจะไม่มีอาการเพราะคงเล่นกันแต่ในพวกจน ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกัน
 เป็นแห่ง ๆ แต่นานมาไทยที่ไปมาค้าขายในบ้านจีนไปเล่นถั่วไปเป็น และชอบเล่น
 กันมากขึ้น บางทีอาจมีเหตุเกิดวิวาททะเลาะทำร้ายกันและกันด้วยเรื่องเล่นเบี้ยด้วย
 รัฐบาลในสมัยนั้นเห็นว่าจะปล่อยให้เล่นถั่วไปกันตามชอบใจคงแต่ก่อนไม่ได้ จึงได้คิด
 จัดการควบคุม โดยให้เล่นได้แต่ในบ่อนอันมีจำนวนจำกัด และอนุญาตให้แต่
 ใจบางคน ซึ่งเห็นว่าเป็นคนซื่อตรงและมีหลักฐานมั่นคง เป็นนายบ่อนผู้รับผิดชอบ
 ต่อรัฐบาล ให้นายบ่อนมีอำนาจที่จะ “ตง” (คือชักส่วนลึก) จากเดิมพนทเล่น
 กันนั้นเป็นผลประโยชน์ และใช้จ่ายในการรักษาบ่อน ครั้นมีนายบ่อนเช่นนั้น เมื่อ
 ปรากฏว่านายบ่อนใดกำไรมากก็เป็นธรรมดาที่จะมีผู้ปรารถนาแย่งกันเป็นนายบ่อน มาก
 ด้วยกัน ก็เกิดการร้องขอเป็นนายบ่อน โดยยอมแบ่งกำไรให้เป็นเงินหลวงสำหรับ
 ใช้จ่ายราชการ จึงเกิดอาการบ่อนเบี้ยขึ้นด้วยประการฉะนี้ คิดว่า ตงผู้ซึ่งยอมให้เงิน
 แก่รัฐบาลมากกว่าเพื่อนเป็นนายบ่อน แต่เ کمนายบ่อนคนหนึ่งก็เห็นจะรบผูกขาด
 แต่ในหมู่บ้านจีนแห่งหนึ่ง และบางทีจะมีจำกัดด้วยว่าให้เล่นได้แต่เงิน (เหมือน
 เช่นเมื่อแรกตงภาษีนั้น ยอมให้สู้บ่อนแต่เงินฉะนั้น) ครั้นนานมาผู้ผูกขาดอาการมาก
 รายหลายแห่งขึ้น และความปรากฏว่าห้ามไทยไว้ไม่อยู่จึงเปลี่ยนให้ผูกขาดบ่อนเบี้ย
 เป็นเมือง ๆ และยอมให้ไทยเข้าเล่นเบี้ยในบ่อนได้ไม่ห้ามปราม
 อาการบ่อนเบี้ยมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่จะมีชนเมื่อในรัชกาลไหนทราย
 ไม่ได้แน่ ได้ตรวจดูในจดหมายเหตุฝรั่งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เช่น
 หนังสือสมอราชเออร์เคอလာดแบราชทูตฝรั่งเค็สแต่งเป็นต้น ก็หาปรากฏว่ามีอาการ

บ่อนเบี้ยไม้ มาพบหลักฐานว่ามีอากรบ่อนเบี้ยต่อเมื่อในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ ด้วย
 กล่าวไว้ในบานแผนกกฎหมาย พระราชกำหนดเก่ายทท ๕๒ ตงเมือ ๓ วนพธิ
 เดือน ๑๐ ขน ๑๑ ค่ำ ปีชวด จุลศักราช ๑๑๑๘ (ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๙๙
 ก่อนพระเจ้าบรมโกศสวรรคต ๒ ปี) ความในพระราชกำหนดนั้นว่า ขุนทัพภัก
 ษมนรคอกษรยนเรื่องราวให้กราบบังคมทูลตงบ่อนเบี้ยขนในแขวงเมืองราชบุรี เมือง
 สมุทรสงคราม เมืองสมุทรปราการ รัชจะประมาณเงินหลวงขนเสมอบัละ ๓๗๑ ซึ่ง
 (๒๙,๖๘๐ บาท) ทรงพระราชดำริว่าหัวเมืองทง ๓ นั้น เป็นทไกลส่วนข้าง
 อกเงินอากรส่วนขนพระคลังอยู่เป็นอนมาก และโตมกฎห้ามมิให้ไปตงบ่อนเบี้ยใน
 มให้ตงบ่อนเบี้ยในหัวเมืองเหล่านี้ ซึ่งผมขอมายนเรื่องราวให้กราบบังคมทูลตงน
 ฝคอย่างธรรมเนียม และจะกระทำให้ไพร่ฟ้าอาณาราษฎรทงปวงได้รบความ เดอด
 รอนชคสนตอไป จึงมีพระราชโองการสั่งแก่ออกญารตนาธิเบศร ผู้ว่าราชการทสมุห
 มณเฑียรบาล ให้เอาตวฝกรายบังคมทูลขอประมาณตงพระราชอาญา ๗ และตอไป
 เมอหนาทามฝมารองขอประมาณพระราชทรพยดวยการอย่างใด ให้ (เจ้าพนักงาน)
 พเคระหคตทชอยทควร แล้วจึงนำความขนกรายบังคมทูล และห้ามมิให้ไปตง
 เห็นเจ้านายและข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน (อนมิใช่เจ้าหน้าที่) ให้กรายทลให้เป็น
 อนขาด เนอความตามพระราชกำหนดทกล่าวมาน พเคระหคตมเคาเงอนทจะ
 สนนษฐานเรื่องต่านานอากรบ่อนเบี้ย คอ

ข้อ ๑ ที่ปรากฏในกระแสพระราชดำริว่า โตมกฎห้ามมิให้ไปตงบ่อนเบี้ยใน
 หัวเมืองทไกลส่วนใหญ่ อนเป็นทใดเงนอากรหลวงอยู่บัละมาก ๗ เช่นนี้ สอให้
 เห็นว่าเมอสรฐบาลจะตงอากรบ่อนเบี้ยขนน โตมความคคจะยอมให้เล่นเบี้ยแต่ในท

บางแห่ง ออกประการหนึ่ง ทว่าถ้าให้ไปตั้งขอนเบี้ยชนจะกระทำให้ไพร่ฟ้าประชาราษฎร
เดือดร้อนขศสนฉะนี้ ส่อให้เห็นว่าไม่ปรารถนาจะให้ไทยเล่น

ข้อ ๒ ที่ปรากฏว่าผู้ถวายเรื่องราชขอ “ประมุขเงินชนเสมอบลัะ ๓๗๑ ชั่ง”
ถึงนหมายควมว่ารวมทงจำนวนเงินนอกรเคมอยู่ในนนควย คือว่าจะรบทาทงอกร
บ่อนเบี้ย ชั่งมอยู่ในกรงครอยชยาแลว และขอขยายเขตทงบ่อนท้อออกไปตามหัว
เมืองทง ๓ นน จึงยอมเงมเงินหลวงชนบลัะ ๓๗๑ ชั่ง ในชอนเป็นอนใดควมว่า
เงินอกรบ่อนเบี้ยเวลานน รวมทงสนเห็นจะไม่เกินบลัะ ๓๕๐ ชั่ง (๒๘,๐๐๐บาท)

ข้อ ๓ ในคำขอประมุขมิได้ขอชอนเมืองนครชัยศรี เมืองสาครบุรี และ
เมืองอินบุรี ชำมไปชอทงทเมืองราชบุรี เมืองสมุทรสงคราม และเมืองสมุทรปราการ
ถึงน ส่อให้เห็นว่า เมืองนครชัยศรี เมืองสาครบุรี และเมืองอินบุรี เห็นจะม
บ่อนเบี้ยรวมอยู่ในอกรแต่ก่อนแลว เพราะเป็นทมจนตงอยมากทง ๓ เมือง โดย
นชนสนนษฐานว่าเมอบชวค พ.ศ. ๒๒๘๘ บททงพระราชกำหนดชงกล่าวมานน
บ่อนเบี้ยเห็นจะมแต่ทในจังหวัดพระนครครอยชยา กยหัวเมืองทไกลเคียงชกบางเมือง
คช เมืองนนทบุรี ๑ เมืองอินบุรี ๑ เมืองนครชัยศรี ๑ เมืองสาครบุรี ๑ บางท
จะมทเมืองฉะเชิงเทราก็ชวชอกเมือง ๑ แต่ทเมืองวเคษชชชญกยเมืองลพบุรีนน
ถึงสชอย และอกรบ่อนเบี้ยทงปวงรวมอยู่ในนายอกรคนเคียว

ข้อ ๔ ทเงินอกรบ่อนเบี้ยทงสนไม่ถบลัะ ๓๐,๐๐๐ บาท ชอนส่อให้เห็นว่า
คงจะตงบ่อนแต่ตามหมขานจน บางทจะเพงเกคอกรบ่อนเบี้ยชนเมอในรัชกาลพระเจ้า
บรมโกศนนเองก็เป็นใด ควยเมอบททงพระราชกำหนดชงกล่าวมานน พระเจ้าบรมโกศ
เสวยราชย์มาไค้ ๒๔ ปี คบ่อนเบี้ยยังไม่แพร่หลาย และเงินอกรก็ไม่เท่าใดนัก
ถ้าอกรบ่อนเบี้ยไค้ตงมาถบถึงสี่สหัสชยบ เห็นเงินอกรจะมากกว่านน

เมื่อล่วงแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศมาแล้วในระยะเวลา ๘ ปี เมื่อก่อนจะเสียบ
 กรุงศรีอยุธยาแก่พม่า อากรบ๋อญ่เบียจะเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างห้ามจดหมายเหตุ
 ปรากฏไม่ ถึงสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ในชั้นแรกมีใครมเคาเงอน
 ที่จะทราบได้ว่า การอากรบ๋อญ่เบียเป็นอย่างไร สันนิษฐานว่าจะเป็นอย่างครัง
 กรุงศรีอยุธยา มีการเนองในอากรบ๋อญ่เบียอย่าง ๑ ซึ่งปรากฏเกิดชนเมอครัง
 รัชกาลที่ ๑ เคมบ้านพวกจันทงอยู่ตรงที่สร้างพระบรมมหาราชวังทกวนน ครน
 เมอย้ายพระนครมาสร้างผงตะวันออก จะสร้างพระบรมมหาราชวัง จึงโปรดให้พวก
 จนย้ายลงไปตั้งบ้านเรือนอยู่ทตaylor's ฝั่ง ตั้งบ่อนเบี้ยสำหรับบ้านจันทรมแม่หน้าตรง
 หน้าวัดเกาะ ครนเกิดมถนนในหมู่บ้านจัน จึงย้ายบ่อนเบี้ยไปตั้งรวมถนนสำเพ็งเรียกว่า
 "กงส์ลง" บ่อนกงส์ลงนโคเป็นหัวหน้าบ่อนเบี้ยทงป่วงต่อมา จนจกการลคบ่อนเบี้ย
 ลงเมอในรัชกาลที่ ๕ ทวาเป็นหัวหนานน คอเป็นพนักงานให้สัญญาอาณตแก่
 บ่อนเบี้ยทงป่วง เป็นต่นว่าถงตรุษสังกรานตอนเป็นเวลาทราชฎจะเล่นถัวไปกนโคตาม
 ซอบใจ นายบ่อนกงส์ลงเป็นสมหนาทคมาลอบอกเป็นสัญญาแก่ชาวพระนครว่า
 "เล่นเบี้ยโคละ" ครนเมอสังกรานต นายบ่อนกงส์ลงกมหนาทคมาลอบอก
 ประกาศให้เลกเล่นฉะนเป็นทวอย่าง

เมื่อในรัชกาลที่ ๑ ตคทำคกสังคราม ไม่มีโอกาสที่จะจคการทำนุบำรุงผล
 ประโยชนแผ่นดินถงรัชกาลที่ ๒ ปรากฏว่าเงินรายโคสำหรับจ่ายใช้ราชการตกต่ำ
 ไปมาก จึงเริ่มจคภาษอากรบ๋อญ่เบียเพื่อบำรุงผลประโยชน์แผ่นดิน การทจคในชนน จะจค
 อย่างไรบ้างยังไม่ทราบ แต่มีปรากฏในหนังสือของครอเพ็คททองกฤษมาแต่อินเคย
 ในรัชกาลที่ ๒ แต่งไว้ ว่าเงินอากรบ๋อญ่เบียในเวลาหนนโคปีละ ๒๖๐,๐๐๐ บาท

มากกว่าเมื่อครั้งรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ ซึ่งกล่าวมาแล้วเกือบ ๑๐ เท่า (ทั้งมีเหตุเสีย
บ้านเมือง และต้องรบพุ่งมาช้านานในระหว่างเวลา ๖๘ ปีนั้น) จึงเห็นว่าเมื่อใน
รัชกาลที่ ๒ คงจัดการแก้ไขอากรบ่อนเบี้ยด้วยเป็นสำคัญอย่าง ๑ ประเพณีที่ยอม
ให้ตบอบเบี้ยตามหัวเมืองทั่วไปไม่จำกัดและทแยกอากรบ่อนเบี้ย ตามหัวเมืองออก
ผูกเป็นเมือง ๆ กติและทแยกอากรบ่อนเบี้ยในกรุงเทพ ฯ ออกผูกเป็นแขวง ๆ ไม่รวม
ในนายอากรคนเคยวกติ เห็นจะจัดขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๒ เงินอากรบ่อนจึงเพิ่มพูนขึ้น
มากถึงเพียงนั้น ถึงรัชกาลที่ ๓ จัดการและตั้งวิธภาษอากรต่าง ๆ ต่อมาประจวบ
เวลาบ้านเมืองเจริญสุขสมบรมของชน เงินอากรบ่อนเบี้ยก็มากขึ้นเป็นอันดับจนถึงปีละ
๕๐๐,๐๐๐ บาท ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ เมื่อทำหนังสือสัญญาเบ็ดการการค้าขายกับ
ฝรั่งต่างประเทศต้องเลิกภาษีผูกขาด (Monopoly) หลายอย่าง เงินผลประโยชน์
แผ่นดินตกทำไปในตอนแรก จึงตั้งภาษภายในชนบทแทนหลายอย่าง และอย่างหนึ่ง
นั้นตั้งอากรพนันเพิ่มเข้าในอากรบ่อนเบี้ย บัญญัติว่า ถ้าใครจะเล่นพนันเอาทรัพย์สิน
กันในการเล่นเหล่านคือ ไพ่จีน ๑ ไพ่ไทย ๑ ไพ่แปดเก้า ๑ ไพ่ข้างงา ๑
ต่อแต้ม ๑ พุงเรือ ๑ หมากรุก ๑ สี่แกล ๑ สี่กา ๑ ทวด ๑ วังวักคน ๑
วังวาระแทะ ๑ วังมาหรือวังวักควาย ๑ แข่งเรือ ๑ ชนไก่ ๑ ชนนก ๑
กติกปลา ๑ ต้องเสียค่านุญาตแก่นายอากรบ่อนเบี้ยในแขวงที่จะเล่นนั้นก่อนจึงจะเล่น
ได้ เงินอากรการพนันนั้นบวกขึ้นในอากรบ่อนเบี้ย เมื่อในรัชกาลที่ ๔ เงินอากร
บ่อนเบี้ยก็มากขึ้น ได้ถึงราวปีละ ๕๐๐,๐๐๐ บาท^(๑)

(๑) ตามประมาณของสังฆราชปลัดแก้ว มีในหนังสือเชอชอนเบาริง.

ลักษณะการอากรบ่อนเบี้ยในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อก่อนเริ่มเลิกบ่อนเบี้ยใน
รัชกาลที่ ๕ นั้น ว่าตามโครงการฉบับดังกล่าวต่อไปนี้ คือ

๑) เมื่อก่อนสิ้นปี ใครประสงค์จะรับทำอากรบ่อนเบี้ยในยหน้าท้าวเมืองไหน
หรือท้าวแขวงไหนในจังหวัดกรุงเทพฯ ก็ทำเรื่อง รวบรวม ตอกรม พระคลัง มหาสมบัติ
บอกจำนวนเงินอากรที่จะยอมให้แก่รัฐบาล ใครยอมให้เงินมากกว่าเพื่อนก็ได้เป็นนาย
อากร

๒) ผู้ที่ได้เป็นนายอากรได้รับประทวนตราตั้งเป็นทนายคนพิเศษ (หรือชอม
สร้อยอย่างอื่นแต่ขนัตนชอด้วยคำว่าพจนนทงนน เป็นเหตุให้คนทั้งหลายเรียกนายอากร
บ่อนเบี้ยว่า "ขุนพจนน" ทุกคน) แต่เมื่อออกจากตำแหน่งนายอากรก็ต้องออกจาก
ทนายพจนนด้วย อันเหตุที่ตงนายอากรเป็นหมื่นเป็นขุนนั้น เพราะตามกฎหมายลักษณะ
พิจารณาความในโรงศาลแต่ก่อน ผู้ใดจะแต่งตั้งนายว่าความแทนตงในโรงศาลไม่ได้
เว้นแต่ข้าราชการตอศักดิ์คินาตงแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไป คือความตมตำแหน่งหน้าท
ราชการอยู่เป็นนิจ ถ้าตงไปว่าความเองจะเสียบราชการ จึงยอมให้แต่งตั้งนายใด ก็
ผู้ที่จะเป็นนายอากร (ไม่เลือกว่าอากรใดๆ) ย่อมมีเหตุเกยงแย่งตงเป็นตอด้วยความกับ
ราษฎรเเนองๆ เพื่อจะมีให้เสียบหายในการอากรรัฐบาล จึงตงนายอากรเป็นหมื่นเป็นขุน
ตอศักดิ์คินา ๔๐๐ เวลาเป็นความจะได้แต่งตั้งนายใด

๓) นายอากรจะตงบ่อนเบี้ยสักแห่งในเขตตงทงของตนก็ตงได้ แต่ตง
ตงทงของตนเองตงในการปลุกสร้างบ่อนเบี้ย และเสียบค่าใช้จ่ายในบ่อนนั้น ขอน
ตงเหมือนจะหนักหน้าตงทะเลตงกลางนายอากร ด้วยได้เป็นตำแหน่งเพียง ๑๒ เดือน
แต่ความตงวังหาลาบากอย่างไรไม่ เพราะบ่อนเบี้ยยอมเป็นตงประชุมชน เจ้าตงทคน

ชอบให้ตั้งโรงบ่อนในที่ของตน ยอมลงทุนปลูกสร้างโรงบ่อนให้เช่าแม้โดยราคาถูก เพราะยังได้ผลประโยชน์จากค่าเช่าที่ ซึ่งผู้นั้นมาตั้งร้านขายของกินและของอื่น ๆ ในบริเวณโรงบ่อนอีก ใครได้เป็นนายอากรบ่อนเบี้ยในท้องถิ่นไหนก็วางใจได้ว่าคงได้ตั้งบ่อนที่ในท้องถิ่นนั้นเสมอ และได้พวกพนักงานทรมายจ้างทำการในบ่อนด้วยเสมอไปยังอากรบ่อนเบี้ยตามหัวเมืองซึ่งนายอากรรวมไปเก็บเมือง ๆ นั้น นายอากรไปขายช่วงสิทธิ์แยกเป็นตำบล ๆ ควบคุมคนคอยรับซื้ออยู่โดยท้องถิ่นแทบทุกแห่ง

๔) การพนันทอนุญาตให้เล่นในบ่อนเบี้ยนั้น ๓ อย่าง ได้ชื่อว่าแต่เดิมยอมให้เล่นถ้อยอย่าง ๑ กำกวด^(๑) อย่าง ๑ และไพ่กา (คือต๋อแต้ม) อย่าง ๑ ต่อมายอมให้เปลี่ยนกำกวดกับไพ่กา ให้เล่นไปขึ้นกับไปกำแทน การเล่นที่ในบ่อนเบี้ยชนหลงจึงมีไปขึ้นซึ่งเงินชอบเล่นอย่าง ๑ ถ้วยซึ่งไทยชอบเล่นอย่าง ๑ ไปกำสำหรับคนมีทุนน้อยเล่นอย่าง ๑ รวมเป็น ๓ อย่างตามเดิม วิธีให้ไทยและเงินเล่นเบี้ยนั้นผิดกัน เรียกในท้องถิ่นว่าตั้งนายอากรว่า “บ่อนเบี้ยไทย” อย่าง ๑ “บ่อนเบี้ยเงิน” อย่าง ๑ วิธีให้ไทยเล่นนั้น นายอากร (คือนายบ่อน) เป็นเจ้ามือ คนเล่นเป็นคนแทงแต่วิธีที่จะให้เงินเล่นนั้น (เข้าใจว่าเหมือนอย่างเช่นเล่นกันในเมืองจีน) คนเล่นที่มีทุนมากผลัดกันเป็นเจ้ามือ แต่ต่อมาในชั้นหลัง เล่นอย่างนายอากรเป็นเจ้ามืออย่างเดียว

๕) รัฐบาลยอมให้นายอากรมีอำนาจอย่าง คือจับผู้ประพฤติเกะกะในบริเวณโรงบ่อนกักขังไว้ได้เมื่อก่อนตั้งตัวต่อเจ้าพนักงานอย่าง ๑ ตรวจจับผู้ลักลอบ

(๑) เล่นด้วยกระบวนนับจำนวนเบี้ยคล้ายกับถั่ว สันนิษฐานว่าจะเป็นอย่างโบราณ ไทยจำเอามาเล่นกันแต่เมื่อก่อนตั้งอากรบ่อนเบี้ย

เล่นเบี้ยและการพนันในเขตอากรของตน

เอาตัวกกชงไว้ใต้เมือกอนสังข์ตัวเจ้า

พนักงานอย่าง ๑ พ้องเรียกเอาสินไหมจากผลวงละเมืออากรบ่อนเบี้ยในเขตของตน

อย่าง ๑ เรืองตำนานอากรบ่อนเบี้ยท่งชนและแก้ไขขยายการโดยลำดับมาต่อนก่อน

รัชกาลที่ ๕ สอบสวนทราบความคั่งแฉ่คังมา

๓. ตำนานเรื่องตั้งอากรหวยในประเทศไทย

วิชาเล่นหวยเกิดขึ้นในเมืองจีนดังกล่าวมาแล้วข้างต้น เกิดขึ้นแล้วไม่ช้าก็เข้า

มาถึงเมืองไทยเมื่อรัชกาลที่ ๓ เรื่องมูลเหตุที่จะเกิดการเล่นหวยในประเทศไทย มี

ในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแฉ่คังไว้คังนว่า

“เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยปีเถาะ (พ.ศ. ๒๓๗๔)

นำมาก เมื่อยมะโรง (๒๓๗๕) นานอยชาวแพง ถึงตองซอชาวต่างประเทศเข้ามา

จ่ายขาย คนกไม่มีเงินจะซอชวากิน ตองมารบจ้างทำงานคเคเอาชวาคเป็นค่าง้าง เจ้า

ภาษ่นายอากรกไม่มีเงินจะตั้งตองเอาสินค้ำใช้ค่าง้างเหลวง ที่ตั้งจนเงินผูกบกไม่มีเงิน

จะให้ ตองเข้ารบทำงานในกรุง ๗ จึงทรงพระราชดำริแฉ่คังไปว่า เงินตราขิว เงิน

ตราครุฑ เงินตราปราชาสาท^(๑) ได้ทำใช้ออกป้ก้มาก หายไปเสียหมด ทรง

สังสัยว่าคนจะเอาเงินไปซอฝั้นมาเก็บไว้ขายในน จึงโปรดให้จับฝั้นเผาฝั้นเสียเป็น

อนมาก ตวงเงินกไม่มีขนมมา และจึงทรงพระศรีไชยยาน^(๒) จึงกราบทลว่า เงินนน

คกไปอยู่ทราชฎรเก็บฝั้นคินไว้มากไม่เอาออกใช้ ถ้าอย่างนทเมืองจันทงหวอยชนจึงม

(๑) คือเงินบาทหุดดวงที่ทำเมื่อในรัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓

(๒) ตำแหน่งเป็นนายอากรสุรา เรียกคันว่า เจ้าสัวหง

เงินมา จึงโปรดให้จันทงทวยชน เป็นอากรอีกอย่าง ๑ และมีในจดหมายเหตุ^(๑)

อีกฉบับ ๑ ว่า เจ็ดหวง แรกออกทวยเมื่อเดือน ขมะแม กตองควยกระแด้

พระราชนิพนธ์จึงยกได้เป็นแน่ว่า การเล่นทวยแรกมีขึ้นในเมืองไทยในรัชกาลที่ ๓

เมือขมะแม พ.ศ. ๒๓๗๘

เรื่องตำนานของการอากรทวย ตามที่เล่ากันมาว่า เมื่อแรกเจ็ดหวงทำอากร

นั้น ตั้งโรงทวยที่ในกำแพงเมืองใกล้สะพานหิน แล้วเลือนมาอยู่ที่หน้าวังบูรพาภิรมย์

เดี๋ยวนี้

เดิมเจ็ดหวงออกทวยแต่เวลาเช้าวันละครึ่ง ต่อมาไม่ช้าพระศรีวโรจน์คิดเห็น

เจ็ดหวงมีกำไรมาก จึงกราบบังคมทูลขอตั้งทวยชนอีกโรง ๑ โรงทวยของ

พระศรีวโรจน์อยู่ทางบางลำพู ออกทวยเวลาค่ำวันละครึ่ง เพื่อจะมีให้พอช่วงเวลาทวย

โรงเจ็ดหวง ทวยจึงมีเป็น ๒ โรง เรียกกันว่า โรงเช้าโรง ๑ โรงค่ำโรง ๑ ต่อมา

ทวยโรงพระศรีวโรจน์ทำการไม่เรียบร้อย ที่สุดอากรทวยจึงไปรวมอยู่ที่โรงทวยของ

เจ็ดหวงแห่งเดียว เลยเป็นเหตุให้ออกทวยได้ ๒ เวลา แต่คงเรียกตามมูลเหตุเดิม

ว่า ทวยโรงเช้าเวลา ๑ ทวยโรงค่ำเวลา ๑ มาจนกระทั่งเลิกอากรทวย เงิน

อากรทวยนั้นได้ขึ้นว่าเมื่อแรกตั้งอากรทวยในรัชกาลที่ ๓ เงินอากรราวปีละ

๒๐,๐๐๐ บาท เจ็ดหวงจะโก้ออกทวย และผู้ใดจะได้ออกมาหาทรายไม่

ปรากฏแต่ว่า ต่อมาจัดให้ว่าประมูลกันคราวละขม่อนกับอากรขม่อนเมือการ

ออกทวยมีการประมูลกันเป็นอากร เงินหลวงก็เพิ่มทวชนโดยลำดับ

(๑) นายกล้ากล่าวไว้ในกลอนเพลงยาวกำเนิดทวย

อนึ่งในรัชกาลที่ ๔ มีผู้ขอฝากอากรหอยออกไปตั้งที่เมืองเพชรบุรีอีกแห่ง ๑
 ที่พระนครศรีอยุธยาอีกแห่ง ๑ แต่เล่นอยู่ใดไม่ช้า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวเสด็จไปประพาสทรงสังเกตุเห็นราษฎรพากันยากจนลงไป จึงโปรดให้เลิก
 หอยที่เมืองเพชรบุรี และที่พระนครศรีอยุธยาเสีย แทนนบุรีบาลก็มีโดยยอมอนุญาต
 ให้เล่นหอยในหัวเมืองนอก หอยจึงมีแต่ที่ในกรุงเทพ ฯ แห่งเดียว

คิดจากเรื่อง “ลาลันส์มเด็จพระเจ้า”

ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าดารรง ฯ

สมเด็จพระเจ้านริศร ฯ

อธิบายเรื่องเปลี่ยนวิธีเก็บเงินภาษีอากร

๑. หลายปีมาแล้วเมื่อ เซอร์ เอคควาร์ด กุก ยิง เบ็นทปรกษากระทรวงพระคลัง
วงหนงมาหาหม่อมฉันทวงวรรคต พดขนั้นว่าแกตรวจคจำนวนเงินแผ่นดินที่ไต่ประจำ
ยอนถอยลงจนไปถึงรัชกาลที่ ๕ เกิดประหลาดใจด้วยเห็นจำนวนเงินรายได้ตั้งแต่
ค.ศ. ๑๘๘๖ (พ.ศ. ๒๔๓๘) เพิ่มขึ้นมาก ๆ หลายปี ไปตรวจคทางการ
ภาษีอากรก็ไม่ปรากฏว่าในระวางนั้น รัฐบาลได้ตั้งภาษีอากรอย่างใดชนิดใหม่ หรือ
เพิ่มพกดอัตราภาษีเก่าอย่างใดชนิดออก คิดไม่เห็นว่าจะเงินแผ่นดินเพิ่มขึ้นมากมายด้วย
สาเหตุใด ถ้าหากข้าราชการกระทรวงพระคลังทรงราชการอยู่ในเวลานั้นก็ไม่มี
ใครรู้ แก่นกว่าช่างที่หม่อมฉันจะทราบเหตุ เพราะตัวหม่อมฉันทำราชการในสมัย
นั้นจึงมาถาม หม่อมฉันตอบว่าเหตุที่เงินแผ่นดินไต่มาจกจนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘ นั้น
หม่อมฉันทราบอยู่ พอจะบอกอธิบายได้ แต่นักช่วยใจอยู่หน่อยด้วยเรื่องนนเกยวข้อง
กยตัวหม่อมฉันอยู่บ้าง ขออย่าให้แกเข้าใจว่าหม่อมฉันเล้าวคคคสำหรับตัว เพราะ
ทรงเบงความคิดและช่วยกันทำหลายคน แล้วหม่อมฉันจึงเล่าเรื่องตามที่เป็นมา
ให้เซอร์ เอคควาร์ด กุก ฟง ก็พอใจ แต่เรื่องทหม่อมฉันเล่านั้นยังไม่เคยจกลงเป็น

ลายลักษณอักษร เพราะเซอร์ เอ็ดเวิร์ด ก็ก บอกจำนวนเงินด้วยวาจา หม่อมฉัน
จำจำนวนไว้ไม่ได้ พงมาพบขัญชจำนวนเงินที่เพิ่มจนครบจนเมื่อเร็ว ๆ นี้ หม่อมฉัน
เห็นว่าควรจะเขียนทูลบรรเลงในจดหมายประจำสัปดาห์ได้ เรืองอันเป็นมูลเหตุมา
ตั้งกล่าวต่อไปนี้

๒. เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้หม่อมฉันเป็นเสนา-
บดีกระทรวงมหาดไทยเมื่อ ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) นั้น ทรงพระราชดำริ
ลักษณะการปกครองหัวเมืองที่จะจัดต่อไปข้างหน้าเป็นยุค ๓ ข้อ คือ

ข้อ ๑ จะรวมการบังคับบัญชาหัวเมือง ซึ่งเคยแยกกันอยู่ ๓ กระทรวง คือ
มหาดไทย กลาโหม กรมท่า ให้มารวมกันอยู่ในกระทรวงมหาดไทยกระทรวงเดียว

ข้อ ๒ จะรวมหัวเมืองจัดเป็นมณฑลตามสมควรแก่ภูมิฐานะให้สะดวกแก่การ
ปกครอง และมีสมุหเทศาภิบาลบังคับบัญชาการทุกมณฑล

ข้อ ๓ การเปลี่ยนแปลงที่ทรงพระราชดำรินั้นจะค่อยจัดไปเป็นชั้น ๆ มิให้เกิด
ยุ่งเหยิงในการเปลี่ยนแปลง

ในบั้นแรกหม่อมฉันเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จึงเป็นแต่ศึกษาหาความรู้
ราชการในกระทรวง ก็ขอยกไปตรวจตามหัวเมืองฝ่ายเหนือซึ่งภายหลังจัดเป็นมณฑล
อยุธยา มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก กับท่งเมืองสุพรรณบุรี (เวลานั้น
เมืองนครชัยศรียังขนอยู่ในกรมท่า) เพื่อหาความรู้มาคิดกระทำการที่จะจัดต่อไป ใน
บั้นต่อมาถึง ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) เมื่อเกิดเหตุวิวาทกับฝรั่งเศส จะ
ต้องส่งทหารไปเมืองยบลทางเมืองปราจีน เพื่อจะให้สะดวกแก่การส่งทหารจึงโปรดฯ
ให้ตั้งมณฑลปราจีนขึ้นก่อน และทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้พระยาฤทธิรงค์ธรรมา

(ศุภร ชูโต) เป็นสมุหเทศาภิบาลคนแรก ต่อมากับหนึ่งจึงได้ตั้งมณฑลอยุธยา
มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก และตั้งมณฑลอื่นในบั้นต่อ ๆ มา

๓. ในสมัยนั้นการเก็บภาษีอากรทางทในกรุงเทพ ฯ และตามหัวเมือง ยังใช้วิธี
ทกระทรวงพระคลังเรียกประมูลใหม่ผู้รับผูกขาดไปเก็บภาษีอากรต่าง ๆ ทกบี่ พระยา
ฤทธิรงค์ ฯ ได้ไปจัดมณฑลปราจีนบุรีก่อนมณฑลอื่นอยู่หนึ่ง รัฐบาลในท้องถิ่นคิดว่า
สมุหเทศาภิบาลคนอื่น เมื่อมีการประชุมสมุหเทศาภิบาลครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๓๘
พระยาฤทธิรงค์ ฯ มาบอกหม่อมฉันว่าอากรค่าน้ำในมณฑลปราจีน เงินหลวงที่ได้
เข้าพระคลังยังน้อยกว่าทควรจะได้ไ้มาก เพราะนายอากรทรับผูกขาดไปมอานาจ
จะเก็บเฉพาะบหนึ่ง ทองรวบรวมเงินให้ไ้ภายในเวลาทตนมอานาจ ใครเชื่อว่า
ประมูลก้ต้องกะจำนวนไว้ให้ทาคด้วยกลัวขาดทุน ยกตัวอย่างก้อากรค่าน้ำเมือง
ปราจีนบุรี มประมูลเส่มอเพียงบละ ๒๔๐๐ บาทเท่านั้นแมจำนวนเงินเพียง
เท่านั้น ใครเป็นนายอากรยงต้องไปใช้อุบายต่าง ๆ เลียงพระราชบัญญัติ เช่นเก็บ
เงินเหมาตามครัวเรือนเป็นต้นเพื่อจะให้ไ้เงินโดยเร็ว แต่ทจริงนน นายอากรเก็บ
ค่าน้ำได้แต่ราษฎรที่อยู่ไกล ๆ พวกที่อยู่ห่างไกลออกไป นายอากรไม่สามารถจะไป
เก็บได้ ยิ่งหลกอากรค่าน้ำอยู่ไ้โดยมาก พระยาฤทธิรงค์ ฯ เห็นว่าถ้าให้เทศาภิบาล
เก็บอากรค่าน้ำ ให้ส่วนลคแก่กานนผู้ใหญ่อยานทจคตงชนใหม่ใช้เป็นพนักงานเก็บ
จะไ้เงินหลวงเพิ่มชนอกมาก หม่อมฉันเห็นชอบด้วย จึงนำความไปทลกรมขุนศิริศ-
สังกาศ ซึ่งเป็นเส่นายคกระทรวงพระคลังอยู่ในเวลานั้น ท่านไม่ทรงเห็นชอบด้วย
ตรัสว่า “นายอากรไม่ส่งเงิน ฉันเอาตัวมาขงเรงไ้ ถ้าเทศา ฯ ไม่ส่งเงิน ฉัน
เอาตัวมาขงไม่ไ้ เงินหลวงก้จะสูญ” เมอท่านตรัสอย่างนนหม่อมฉันก้ใจใจ ต่อมา
เมอใกล้จะสิ้นบ วนหนึ่งกรมขุนศิริศ ฯ เสด็จมาหาหม่อมฉันทกระทรวงมหาดไ้โดย

ขาดหลายเท่า กระทรวงมหาดไทยก็เริ่มแลเห็นว่าการทจติดตงมณฑลเทศาภิบาล
 อาจจจะจกการเกบภาษีอากรเป็นวิธีรัฐบาลเกบเอง ให้เงินผลประโยชน์แผ่นดินเพิ่มขึ้น
 ใ้คอกมาก แต่ยังไม่ทันไปพตจากบกระทรวงพระคลัง กรมขุนศรีวิชัย ฯ เส็จจออก
 จากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังเสียก่อน จึงยังไม่ใ้จกการแก้ไขอย่างไรว

๔. พอกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยเสด็จมาเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ทรง
 ทราบเรื่องพระยาพิฑูรย์วงศ์ ฯ เกบค่านากเลอมใส่ในการทเปลี่ยนแปลงนน อนุญาต
 ให้เทศาภิบาลจกการเกบภาษีอากร และต่อมากกรมหมื่นมหิศร ฯ ทรงจกการใ้กรม
 สรรพากรเป็นพนักงานจกการเกบภาษีอากรและหาฝรั่งผู้ชำนาญเข้ามาจกระเบียบการ
 ใ้มีสเตอร์แกรมมาเป็นเจ้ากรมสรรพากรใน โอนไปชนอยู่ในกระทรวงนครบาล
 ใ้มีสเตอร์ไฮล์ (ซึ่งภายหลังใ้เป็นทพระยาอินทรมนตรี ฯ) เป็นเจ้ากรมสรรพากร
 นอก โอนไปชนอยู่ในกระทรวงมหาดไทย ตงหน้าจกวิธีเกบภาษีอากรด้วยเลิกผูกขาด
 เปลี่ยนมาเป็นรัฐบาลเกบเองเป็นลำดับมา แต่การทจติดตงนคอยจกขยายออกไปเป็น
 มณฑล ฯ จำนวนเงินจกใ้เพิ่มขึ้นเป็นรายปี ดังปรากฏอยู่ในบัญชีต่อไปนี้

จำนวนเงินรายได้ในระหว่าง ร.ศ. ๑๑๔ จน ร.ศ. ๑๒๙ เมื่อ ร.ศ. ๑๑๔
 (พ.ศ. ๒๔๓๘) จำนวนเงินแผ่นดินรายได้ ๑๘,๐๗๔,๖๙๐ บาท

ร.ศ. ๑๑๕	๒๐,๖๔๔,๕๐๐ บาท	+	๒,๕๖๙,๘๑๐ บาท
ร.ศ. ๑๑๖	๒๔,๘๐๘,๐๐๑ บาท	+	๔,๑๗๓,๕๐๑ บาท
ร.ศ. ๑๑๗	๒๘,๔๙๖,๐๒๙ บาท	+	๓,๖๗๘,๐๒๘ บาท
ร.ศ. ๑๑๘	๒๙,๙๒๐,๓๖๕ บาท	+	๑,๔๒๔,๓๓๖ บาท
ร.ศ. ๑๑๙	๓๕,๖๑๑,๓๐๖ บาท	+	๕,๖๙๐,๙๔๑ บาท
ร.ศ. ๑๒๐	๓๖,๑๕๗,๙๖๓ บาท	+	๕๔๖,๖๕๗ บาท

ร.ศ. ๑๒๑ ๓๘,๑๕๒,๑๒๔ บาท + ๒,๘๘๕,๑๖๑ บาท

ร.ศ. ๑๒๒ ๔๓,๔๕๘ บาท + ๔,๓๐๖,๖๘๓ บาท

ร.ศ. ๑๒๓ ๔๖,๐๔๖,๔๐๔ บาท + ๒,๕๘๗,๕๘๗ บาท

ร.ศ. ๑๒๔ ๕๑,๖๕๗,๕๓๘ บาท + ๕,๖๑๒,๑๗๕ บาท

ร.ศ. ๑๒๕ ๕๗,๐๑๔,๘๐๕ บาท + ๕,๓๕๕,๒๒๖ บาท

๙. ไปยงชนต่อไปอีก แต่มาถึงตอนนมเหตุนประกอบเช่นการค้าขายเจริญ
และรายได้อื่นในภายภาคหลังเช่นการฝังและสุราเป็นต้น

ตำนานเงินตรา

เมื่อรัชกาลที่ ๔ ทรงวิถันโกสินทร์ได้มีการเปลี่ยนแปลงแบบอย่างเงินตราที่ใช้
ในประเทศสยามนั้น นับว่าเป็นการสำคัญในพงศาวดารเรื่องหนึ่ง จึงได้ตรวจเก็บ
เนือความเรื่องเปลี่ยนเงินตราในครั้งนั้น อันมีปรากฏอยู่ในหนังสือต่าง ๆ คือประกาศ
เป็นต้น มาเรียบเรียงอธิบายให้ผู้อ่านรู้เรื่องและเหตุการณ์ที่มา

ในประเทศสยามนี้ใช้เงินกษาปณ์ (หอย) เป็นเครื่องแลกเปลี่ยนในการซื้อขายมาแต่
ก่อนสมัยกรุงสุโขทัย เงินนั้นหาตัวโลหะมาแต่ต่างประเทศเอามาหล่อหลอมทำเป็น
เงินตราในประเทศสยามเอง แต่ส่วนเขียนหน้าค้ำยพวกชาวต่างประเทศเที่ยวเสาะหา
ตามชายทะเล แล้วพามาขายในประเทศนครบขชอไว้ใช้สอยเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนในการซื้อขาย
ประเพณีเช่นนั้นคงใช้มาจนตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีเหตุปรากฏในปฐม
ครั้งหนึ่ง เมื่อรัชชวค พ.ศ. ๒๒๘๗ ในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศว่า “ใช้ประกบ
ต่างเขย” คงนั้ เติมไม่ทราบว่าประกบนั้นเป็นอย่างไร จนพระยาโบราณราชธานินทร์
ซุกตรวจที่ ในพระราชวังหลวง ทกรุงศรีอยุธยา พยคินเผา ตตราต่าง ๆ ขนาดเท่าเงิน
เหรียญ ๕๐ สต่างคฝังไว้เป็นอันมาก จึงเข้าใจว่านนั้นเองเรียกว่าประกบ คงจะเป็น
ถ้วยชาคควาวชาวต่างประเทศเอามาขาย จึงนำประกบชนใช้แทนชวควาว พอมี
เขยเข้ามาขายก็เลิก จึงมิได้ใช้ประกบต่อมา

เงินตรากรุงศรีอยุธยาทำเป็นเงินพดด้วง (คือรูปสี่เหลี่ยมกลม) ประทับตรา
เป็นสำคัญ ๒ ดวง ดวงหนึ่งมักเป็นรูปจักร คงจะหมายความว่ากรุงศรีอยุธยา
นั้นเป็นเทพสถกของสมเด็จพระวามาชยคิ อีกดวงหนึ่ง มีใช้รูปแปลก ๆ กัน เป็นสิ่งข

ข้าง เป็นตรียง เป็นเครื่องหมายรัชกาล (แต่เพราะเหตุเห็นดวงตราต่างกัน
 มนุษย์กว่าจำนวนพระเจ้าแผ่นดินที่ครองกรุงศรีอยุธยา มาก จึงสันนิษฐานอีกนัยหนึ่ง
 ว่าจะไม่เปลี่ยนตรา ทศวรรษกาลใช้ตราอย่างเดียวกันเรื่อยไปจนมีเหตุอย่างใด อย่างหนึ่ง
 เช่น เกิดเงินปลอมมากจนเป็นต้น พระเจ้าแผ่นดินจึงมีพระราชดำรัสสั่งให้เปลี่ยน
 ตราเสียครั้งหนึ่ง) เงินตรากรุงศรีอยุธยา ๔ ชนิด คือ

ชนิดบาท ๑

ชนิดครึ่งบาท (เรียกว่า ๒ สลึง อย่างนี้ชะรอยคนจะไม่ใคร่ชอบใช้จึงมีน้อย)

ชนิด $\frac{๑}{๕}$ ของบาท เรียกว่า สลึง ๑

ชนิด $\frac{๑}{๑๐}$ ของบาท เรียกว่า เฟื้อง ๑

รองลงมาถึงเบย มีตรา ๔๐๐ เบย เป็นราคาเฟื้อง ๑ แต่ไม่เป็นราคา
 ตามกฎหมาย สุกแต่มีเบยเข้ามาขายในท้องตลาดมากหรือน้อย ในเวลาเบยใน
 ท้องตลาดมาก ราคาเบยตกถึง ๑๐๐๐ เบยต่อเฟื้องกม แต่ราษฎรชื้อขายเครื่อง
 บริโภคกันในท้องตลาดก็ใช้เบยเป็นพัน

ถึง สมัย กรุงรัตนโกสินทร์ตอนก่อนรัชกาลที่ ๔ คงใช้เงินตราตามแบบอย่าง
 ครองกรุงศรีอยุธยาเป็นแต่เปลี่ยนตราตามรัชกาล รัชกาลที่ ๑ ใช้ตราบัวฉัตรโลม
 รัชกาลที่ ๒ ใช้ตราครุฑ รัชกาลที่ ๓ ใช้ตราปราสาท รัชกาลที่ ๔ ใช้ตราพระ
 มหามงกุฎ ส่วนตราออกดวง ๑ ซึ่งบอกนามประเทศคงใช้ตราจักรเหมือนกันทั้ง ๔
 รัชกาล เป็นเช่นนนมาจนในรัชกาลที่ ๔ ตั้งคนทำหน้าที่สอดส่องดูตราพระราชไมตรี
 เบ็ดการค่าขายกับฝรั่งต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ การค้าขายในกรุงเทพฯ
 เจริญรวดเร็วเกินคาดหมาย เช่นแต่ก่อนมาเรือกำปั่นฝรั่งเข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ
 เพียงราวปีละ ๑๒ ลำ ตั้งแต่ทำหน้าที่สอดส่องอยู่แล้ว กัมเรือกำปั่นฝรั่งเข้ามาค้าขาย
 ถึงปีละ ๒๐๐ ลำ^(๑) พวกพ่อค้าเอาเงินเหรียญดอลลาร์ ซึ่งใช้ในการชื้อขายทาง

(๑) ข้อนี้กล่าวไว้ในหนังสือบางกอกกาเลศนาของหมอบรัดเลย์ เล่ม ก.ศ. ๑๘๖๕.

เมืองจีนเข้ามาขอสนับการราษฎรไทยไม่ยอมรับ ฝรั่งเศสทองเอาเงินเหรียญคอลลาร์มาขอแลกเงินบาทจากรัฐบาล ก็เงินบาทพวกดวงนั้นช่างหลวงทำที่พระคลังมหาสมบัติ เตาหนึ่งทำได้ราววันละ ๒๕๐ บาท เพราะทำแต่ด้วยเครื่องมือได้ใช้เครื่องจักร เตาหลวงมี ๑๐ เตาละคนกันทำเงินพวกดวงได้แต่วันละ ๒,๕๐๐ บาทเป็นอย่างมาก ไม่พอให้ฝรั่งแลกตามปรารถนา พวกกงสุลพากันร้องทุกข์ว่าเป็นการเสียประโยชน์ของพวกชาวต่างประเทศที่มาค้าขาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริจะเปลี่ยนรูปเงินตราสยามจากเงินพวกดวงเป็นเงินเหรียญ (เรียกในครั้งนั้นว่า "เงินแป") ให้ทำได้มากด้วยใช้เครื่องจักร และในเมื่อกำลังสั่งเครื่องจักรนั้น โปรดฯ ให้ประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ราษฎรรับเงินเหรียญคอลลาร์จากชาวต่างประเทศ แล้วเอามาแลกเงินบาทที่พระคลังมหาสมบัติได้ โดยอัตรา ๓ เหรียญคอลลาร์ต่อ ๕ บาท ราษฎรก็ยังไม่พอใจจะรับเงินคอลลาร์ จึงทรงพระราชดำริแก้ไขให้เอาตราพระมหามงกุฏและตราจักร ซึ่งสำหรับตงเงินพวกดวงตลงเป็นสำคัญในเหรียญคอลลาร์ให้ใช้ไปพลาง^(๑) ราษฎรก็ยังมิใคร่พอใจจะใช้ ครั้นถึงบวออก พ.ศ. ๒๔๐๓ การสร้างโรงกระษาปณ์สำเภา^(๒) ทำเงินตราสยามเป็นเหรียญมตราพระมหามงกุฏกับฉัตรทั้งสองข้าง หมายรัชกาลด้านหนึ่ง ตราราช้างเผือกอยู่ใน

(๑) เหรียญคอลลาร์ตราพระมหามงกุฏกับตราจักรยังมีเหลืออยู่บ้าง แต่เดี๋ยวนี้หายาก

(๒) โรงกระษาปณ์ ที่กล่าวนี้ ตั้งอยู่ที่ข้างฟาก ตะวันออก ถนน ประตุนุสวรรค์ บริบาลเดี๋ยวนี้ใช้ เป็นคลังชาวที่ สร้างขึ้นตรงโรงทำเงินพวกดวงของเดิม การสร้างโรงกระษาปณ์มีเรื่องปรากฏว่าสั่งเครื่องจักรมาจากเมืองเบอริงแฮมประเทศอังกฤษ และเรียกช่างอังกฤษเข้ามาสำหรับตั้งเครื่องจักรด้วย แต่ช่างคนนั้นมาตายลงก่อนตั้งเครื่องจักร พระวิสุทธโยธามาตย์ (โหมต อมาตยกุล) รับอาสาตั้งเครื่องจักรโรงงานกระษาปณ์ได้โดยลำพัง จึงโปรดฯ ให้เป็นเจ้ากรมโรงกระษาปณ์ต่อมา

วงจักรหมายประเทศคานหนง เป็นเหรียญเงิน ๔ ขนาด คอช ยาทหนง กงยาท สลึง
หนง^(๑) และโปรดฯ ให้ทำเหรียญทองคำราคาเหรียญละ ๑๐ สลึง (ตรงกับตำลึงเงิน)
ควขออกอย่างหนง เมื่อประกาศให้ใช้เงินตราอย่างเหรียญแล้ว เงินพดด้วงกยง

โปรดฯ อนุญาตให้ใช้อยู่เป็นแต่ไม่ทำเพิ่มเติมชน

ต่อมาอก ๒ บ ถึงบจช พ.ศ. ๒๔๐๕ โปรดฯ ให้โรงกระษาปณ์ทำเหรียญ
คยุกชนเป็นเครื่องแลกไซแทนเขยหอย เหรียญคยุกชนนกรมตราพระมหามงกุฎกษัตริ
และตราข้างในวงจักร ทำนองเคยวกับตราเงินเหรียญ ทำเป็น ๒ ขนาด ขนาดใหญ่
ให้เรยกว่า “อัฐ” ราคา ๘ อินเพองเท่ากยอนละ ๑๐๐ เขย ขนาดเล็กให้เรยก
ว่า “โสฬศ” ราคา ๑๖ อินเพอง เท่ากยอนละ ๕๐ เขย การไซเขยหอยกเป็น
อนเล็กแตนนมา

ถึงบกน พ.ศ. ๒๔๐๖ พระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
พระราชดำริให้สร้างเหรียญทองคำมตราทำนองเคยวกับเงินเหรียญชนสำหรับไซเป็น
เครื่องแลก ๓ ขนาด ขนาดใหญ่ให้เรยกว่า “ทศ” ราคา ๑๐ อินตอชงหนง คอ
อนละ ๘ ยาท (เท่าราคาทองปอนคองกฤษในสมัยนั้น) ขนาดกลางให้เรยกว่า
“พิศ” ราคาอนละ ๔ ยาท ขนาดเล็ก (คอเหรียญทองทโตสร้างชนแต่แรก)
ให้เรยกว่า “พดด้วง” ราคาอนละ ๑๐ สลึง เท่ากยตำลึงเงิน คุเหมอนจะเป็น
คราวเคยว กยท ทรงสร้าง เหรียญทอง เป็นเครื่อง แลก นเอง พระบาทสมเด็จฯ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริสร้าง (ฉนบัตร) เครื่องแลกทำควยกระดาษ
มควออกษรพิมพ์และประทับพระราชลัญจกร ๓ ควง เป็นสำคัญทุกใบชนออกอย่างหนง

(๑) ยามีเงินเหรียญขนาดตำลึง (๔ ยาท) ขนาดกึ่งตำลึงและขนาดกึ่งเฟอง แต่
มิได้ใช้เป็นเครื่องแลก.

เรียกว่า "หมาย" มีราคาต่าง ๆ กันตั้งแต่ใบละบาท ๑ เป็นลำดับลงมาจนใบละ
 เฟื้อง ๑ และทรงพระราชดำริสร้าง (เชค) ใบ "พระราชทานเงินตรา" อีกอย่าง ๑
 ขนาดแผ่นกระดาษใหญ่กว่า "หมาย" มีตัวอักษรพิมพ์และประทับพระราชลัญจกร
 ด้วยชาติ ๒ ดวง ด้วยความดวง ๑ เป็นลายคนดวง ๑ เป็นสำคัญทุกใบ มีราคา
 ต่างกัน (ว่าตามตัวอย่างที่มออยู่เมื่อแต่งหนังสือ) ตั้งแต่ "พระราชทานเงินตราซึ่ง
 สืบต่ำลง" ลงมาจนใบละ ๗ ตำลึง (สันนิษฐานว่าเห็นจะमतอลงไปจนใบละตำลึง
 หนึ่งเป็นอย่างต่ำ) กระดาษทั้งสองอย่างนี้ใครใดก็เห็นจะเอาไปชนเงินทพระคลัง
 มหาสมบัติในไม่ช้า เพราะยังไม่แลเห็นประโยชน์ในการใช้กระดาษเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน
 ในสมัยนั้น จึงมีใครแพรหลาย

ครั้นถึงรัชกาล พ.ศ. ๒๔๐๘ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ
 ให้โรงกระดาษปลงสร้างเหรียญทองแดงมตราทำนองเดียวกับเหรียญคูปกเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน
 อีก ๒ ขนาด มีราคาในระหว่างเหรียญเงินกับเหรียญคูปก ขนาดใหญ่ให้เรียกว่า
 "ชก" ราคา ๒ อันเฟื้อง ขนาดเล็กให้เรียกว่า "เสี้ยว" ราคา ๔ อันเฟื้อง (๑)

เงินตราสยามซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริ
 สร้างขึ้นเป็นเหรียญนันทเป็นเงินและทองแดงใช้ได้ค้อมาถึงพระราชประสงค์ แต่ที่
 เป็นทองคำและเงินคูปกเกิดเหตุขัดข้อง ด้วยเหรียญทองค่านชาวมอของชอบเอาไป
 เกยเสี้ยวอย่างทองรูปพรรณ หรือมฉะนบกเอาไปทำเครื่องแต่งตัวเสี้ยว ไม่ชอบใช้เป็น
 เครื่องแลกเปลี่ยนในการซื้อขาย เหรียญทองเป็นของมอขอกเลยหมดไป ส่วนเหรียญคูปก
 นนเมอแรกสร้างขึ้นก็ทรงพระราชปรารภว่า เป็นของอาจสึกหรือและทำปลอมง่าย
 จึงโปรดฯ ให้เจือทองแดงและคูปกต่ำลงในเนื้อคูปกที่ทำเหรียญให้แข็ง ผดกขคูปก

(๑) เหรียญชกและเสี้ยวเดิมกำหนดว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 โปรดเกล้าฯ ให้ทำขึ้นที่โรงพิมพ์หลวงที่กรุงเทพฯ

สามัญ ถึงกระนั้นนักพอใช้เหรียญคูปกกันแพร่หลาย ไม่ช้ากมพวกจับคิดทำปลอม
 ครั้นตรวจจับในกรุงเทพฯ ฯ แขวงแวง พวกผู้ร้ายก็หลบลงไปซ่อนทำทางหัวเมืองบักซ์ไต
 แล้วลอบตั้งเข้ามาจำหน่ายในกรุงเทพฯ ฯ เกิดมีเหรียญคูปกปลอมในท้องตลาดมากจน
 ทกทจนาราษฎรจึงเกยจการที่จะรับใช้เหรียญคูปก ด้วยไม่รู้จะเลือกว่าไหนเป็นของ
 หลวงและไหนเป็นของปลอม จะกลบใช้เบียดหยงก็หาไม่ได้ด้วยเลิกใช้มาเสี่ยหลายบแล้ว
 เมื่อเรมรัชกาลที่ ๕ เป็นเวลากาลงเกิดการบ่นขวนด้วยราษฎรไม่พอใจรับ
 เหรียญคูปก นยถึงตลาดในกรุงเทพฯ ฯ แทบจะหยุดการชอขายอยู่หลายวัน รัฐบาล
 จึงตองรวบวนจนยแล้วออกประกาศเมื่อเดือน ๑ ๑ แรม ๑๕ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑
 (เป็นวันที่ ๑๓ ในรัชกาลที่ ๕) สั่งให้คนทงหลายนำเหรียญทองแดงและเหรียญคูปกของ
 หลวงมาชนเอาเงิน จะยอมให้เต็มราคาภายใน ๑๕ วัน เมื่อพ้นกำหนดนั้นไปแล้ว
 ให้ใช้ลดราคาลง เหรียญทองแดงอย่างชกคองราคาแต่อันละอัฐ ๑ (๘ อันเพอง)
 อย่างเสี่ยคองราคาแต่อันละโสฬศ ๑ (๑๖ อันเพอง) เหรียญคูปกให้ลดราคาลง
 เหรียญอัฐคองราคาแต่อันละ ๒๐ เบย (๔๐ อันเพอง) อย่างโสฬศคองราคาแต่อัน
 ละ ๑๐ เบย (๘๐ อันเพอง) แมเมมรัฐบาลประกาศอตราราคาอย่างนนแล้ว
 ราษฎรก็ยงลดราคากันโดยลำพังตอลงไปอก ใช้อัฐคูปกเดิมในท้องตลาดเพียงราคา
 อันละ ๑๐ เบย (๘๐ อันเพอง) โสฬศคูปกก็ลดราคาไปตามกันเป็นอันละ ๕ เบย
 (๑๖๐ อันต่อเพอง) คำชงเคยเรียกว่าอัฐและโสฬศก็เรียกกันว่า "เก" แต่ใช้กัน
 ตยมาอกหลายบ

เพราะเกิดลำบากด้วยเรื่องเงตราตงกล่าวมา รัฐบาลจึงได้ตกลงแต่แรก
 ชนรัชกาลที่ ๕ ว่า จะสร้างโรงกระษาปณ์ใหม่ให้ใหญ่โตและคชนกว่าเก่า^(๑) แต่การ

(๑) คือสิลที่อยู่ทางตะวันตกหน้าประตูสุวรรณนิบาลบัดนี้.

ที่สร้างกว่าจะสำเร็จหลายปี ในชั้นแรกจะต้องทำเงินตราประจำรัชกาลที่ ๕ ขึ้นตาม
 ประเพณีเปลี่ยนรัชกาลใหม่ จึงให้ทำที่โรงกระษาปณ์เดิมไปพลาง เงินเหรียญ
 ตรารัชกาลที่ ๕ ซึ่งสร้างเช่นแรกนั้น ด้านหนึ่งเป็นตราพระเกษว ยอดมพานวของ
 สองชั้นและฉัตรทงสองข้าง อีกด้านหนึ่งคงใช้รูปช้างเผือกอยู่ในวงจักรเหมือนรัชกาล
 ที่ ๔ แต่ทำเพียง ๓ ขนาดที่คนทงหลายชอบใช้ คือเหรียญบาท เหรียญสลึง และ
 เหรียญเฟื้องในคราวนั้นยังไม่ทันทำเหรียญทองแดงสำหรับรัชกาลที่ ๕ (ด้วย
 รัฐบาลทราบว่าสั่งให้ทำในประเทศอื่นดีกว่าทำเอง แต่จะให้ทำในอินเดียหรือในยุโรป
 ยังไม่ตกลงเป็นยุติ) ทำแต่เหรียญกษาปณ์ใหม่อย่างหนึ่ง ดวงตราทำนองเดียวกับ
 เหรียญเงินขนาดเขื่องกว่าเหรียญรัชกาลที่ ๔ สักหน่อยหนึ่ง แต่ให้ใช้ราคาเพียง
 โสฬส ๑ คือ ๑๖ อันเฟื้อง เรืองเงินตราที่เป็นอันเรียบร้อยไปได้คราวหนึ่ง

แต่ต่อมาเมื่อราคาทองแดง และคืบก สังกะสี มีผลรวราคาเหรียญทองแดงและ
 เหรียญกษาปณ์ที่ใช้กันที่ของตลาดในกรุงเทพ ฯ ต่ำกว่าราคาเนื้อทองแดงและคืบก ซึ่งข้อ
 ขายกันในประเทศอื่น ก็พากันเอาเหรียญทองแดงและเหรียญกษาปณ์หลอมส่งไปขายเสีย
 ประเทศอื่นเป็นอันมาก เป็นเหตุให้เหรียญทองแดงและคืบกมีใช้ในท้องตลาดน้อยลง
 ก็เกิดการใช้กระเบื้องกนชนแพรหลาย บกระเบื้องนั้นเดิมเป็นแต่กระแนนสำหรับเล่นเบี้ย
 ในโรงบ่อน จึงเจ้าของบ่อนคิดทำขึ้นเพื่อให้ใช้ชดถากได้ขึ้นเสอสะดวกกว่าเงินตรา
 เวลาคนไปเล่นเบี้ย ให้เอาเงินแลกขมาเล่น ครนเลิกแล้วให้คนขแลกเอาเงินกลับไป
 เป็นประเพณีคองน ใครเป็นนายอากรบ่อนเบี้ยตำบลไหน ก็คคทำขมเควของหมาย
 ของตนเป็นกระแนนราคาต่าง ๆ สำหรับใช้เล่นเบี้ยในบ่อนตำบลนั้น การทเกิดใช้ขเป็น
 เควองแลกแทนเงินตราเดิมเกิดขนแต่นกเลงเล่นเบี้ยขมกงาย เขามขของกนตาม

วางบนแท่น โลหะหนักนบน ๓ ห้อง ห้องบนมรูปข้าง ๓ เคียว ด้านขวามือข้างบน
 ด้านซ้ายมือกริชไขว่กัน ๒ เล่ม มอกษรบอก หนังสือเล็ก หนังสืออัฐิ หนังสือโสฬศ ตาม
 ขนาด เหยยญทองแดง ทง ๓ ขนาดนี้ คงใช้ ควบกนมากย เหยยญ ทองแดง อย่างเก่า
 ตลอดจนมาจนถึงปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๓๔ เหยยญทองแดงสูญหายเบาบางลง จึงโปรดฯ
 ให้สร้างเหยยญทองแดง เล็ก อัฐิ โสฬศ เพิ่มเติมขึ้น ลักษณะอย่างเดียวกับ
 เหยยญทองแดงเล็ก อัฐิ โสฬศ ซึ่งสร้างเมื่อขกน พ.ศ. ๒๔๓๐ นั้น แยก
 แต่ตราพระบรมรูปและตราพระสยามเทวาธิราชไม่กลบกนอย่างของเดิม เบองบน
 และเบื้องล่างตรงไปทางเคียวกนกับเปลี่ยนเลขประจำบทสร้างเท่านั้น

ถึงปีจอ พ.ศ. ๒๔๔๑ รัฐบาลคึกคึกเห็นว่าลักษณะการทาบญชเงินแต่เดิมนั้น
 มีชองบอกวา ซึ่ง บาท อัฐิ เมื่อพนชงชนไปจึงนบเบนนรอนรอยเรอนพบบญชมากไขว
 กนไม่สะดวก จึงคึกทำเหยยญทองขาวชนใช้เรนกว่า สตางค์ (ส่วนชองร้อย)
 คือก ๑๐๐ สตางค์ เป็น ๑ บาท เพอจ่ายแก่การบญช มีชองแต่เพียง บาท กย
 สตางค์เท่านั้น เงินจะมากน้อยเท่าใดก็คอกวลชชนไปเป็นสับเบนนร้อย ไม่คองคึก
 คองทอน เป็นการงายรวคเรวกว่าของเดิม สตางค์ทสร้างชนควรวนสร้างคย
 ทองขาวเป็น ๔ ขนาด ด้านหนงมรูปข้าง ๓ เคียว มอกษรว่า "สยามราชอาณาจักร"
 เหมือนกนทง ๔ ขนาด ๗ ท ๑ ด้านหนงมทวอกษรว่า สิบสตางค์ และมีเลข ๒๐
 ตัวใหญ่อยู่กลาง เป็นราคา ๒๐ สตางค์ ใช้ ๕ อินเป็น ๑ บาท ขนาดท ๒ มี
 ทวอกษรว่า สิบสตางค์มีเลข ๑๐ ตัวใหญ่อยู่กลาง ราคา ๑๐ สตางค์ ใช้ ๑๐ อิน
 เป็น ๑ บาท ขนาดท ๓ มีทวอกษรว่าห้าสตางค์ มีเลข ๕ ตัวใหญ่อยู่กลาง ราคา
 ๕ สตางค์ใช้ ๒๐ อินเป็น ๑ บาท ขนาดท ๔ มีทวอกษรว่า สองสตางค์มีเลข
 ๒๒ ตัวใหญ่อยู่กลางราคา ๒ สตางค์กยใช้ ๔๐ อินเป็น ๑ บาท

สัตางค์ทองขาวที่สร้างชนใหม่ให้รวมไปกับเหรียญทองแดงเสี้ยว อัฐ และ
 โสฬศเก่าทั้ง ๒ ชนิด จนประกาศใช้พระราชบัญญัติมาตราทองคำ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑
 จึงเลิกใช้เปลี่ยนเป็นเหรียญกระษาปณ์ ทองขาวและทองแดง ๓ ชนิด คือทองขาว
 ราคา ๑๐ สัตางค์ ทองขาวราคา ๕ สัตางค์ ทองแดงราคา ๑ สัตางค์ ด้านหน้า
 มีอุณาโลม อักษรจารึกว่า “สยามรัฐ” และราคา ด้านหลังมีรูปจักรและศักราช
 เจาะวงตรงกลาง อย่างที่เห็นอยู่ทุกวันนี้.

ลักษณะการศึกษาของเจ้านายแต่โบราณ

ตามราชประเพณีมาแต่โบราณ การศึกษาของเจ้านายซึ่งเป็นพระราชโอรสและพระราชธิดากวักวักขยับกว่าบุคคลจำพวกอื่น จำเดิมแต่ยังทรงพระเยาว์อยู่ในพระราชวังพอมีความกตองแรมทรงศึกษาสำหรับเจ้านาย จึงเรียนในสำนักเจ้านายพระองค์หญิง ซึ่งเป็นผู้ใหญ่พระองค์ใดพระองค์หนึ่งเป็นอาจารย์ (เมื่อรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้หม่อมเจ้าและราชินิกุลที่เข้ามาบรรพชากรรมในเล่าเรียนอักษรสมัยจนถึงชั้นสูง ท่านเหล่านั้นมาใดเป็นอาจารย์เมื่อรัชกาลที่ ๔ มีบางเจ้านายทรงพระเยาว์ทรงศึกษาเบื้องต้นไปจนโตความรู้อ่านเขียน หรือถ้าจะเรียกอย่างปัจจุบันนักคือนักสำเร็จชั้นประถมศึกษาก่อนพระชนษาได้ ๑๐ ปี ต่อเนืองเวลาเรียนชั้นมัธยม คือ เรียนภาษาไทยชั้นสูงขึ้นไปและเริ่มเรียนภาษามคธ เรียนในสำนักอาจารย์เต็มบ้าง ไปเรียนต่ออาลักษณ์หรือราชบัณฑิตเป็นอาจารย์บ้าง จนพระชนษาถึงกำหนดโสกันต์ คือพระราชกุมารเมื่อพระชนษาได้ ๑๓ ปี พระราชกุมารีเมื่อพระชนษาได้ ๑๑ ปี ตั้งแต่นั้นไปการศึกษาจึงได้แยกกันฝ่ายพระราชกุมารเมื่อไปทรงผนวชเป็นสามเณร เล่าเรียนศีลธรรมและพระศาสนาในสำนักพระอุปัชฌาย์อาจารย์ตามสมควรแก่พระชนษาแล้วลาผนวชมาประทับอยู่ฝ่ายหน้า แต้นไปทรงศึกษาวิชาเฉพาะอย่างตามพระอัธยาศัย คือศิลปศาสตร์ เช่น หัตถทรงช่างมาและใช้เครื่องศิลปกรรมทำเครื่องใช้ต่าง ๆ กติ นิตศาสตร์ราชประเพณีและวรรณคดี กติ ชั้นนทรงศึกษาในสำนักเจ้าหน้าทหรือผู้เชี่ยวชาญในกาารนั้น ๆ ไปจนพระชนษาได้

๒๑ ปี ออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุเทียบตรงกับเขามหาวิทยาลัย ทรงศึกษาใน
 พระศาสนาชั้นสูงขึ้นไปจนถึงสมณภavanaและวิชาวรรณคดีถึงชั้นสูงสุด หรือวิชาอน
 ันไม่ขอแกสัณสาร์ป จนเสร็จการศึกษาลาผนวชก็เข้ารับราชการใต้ตามคุณวิชา
 ฝ่ายพระราชกุมารนั้น เมื่อทรงพระเจริญขึ้นย่อมคงประทับอยู่ในพระราชวังตลอดไป
 ทรงเป็นสัทธิภาพไม่มกจซึ่งทรงศึกษาวิชาชาย การที่ทรงศึกษาต่อจากชั้นประถมขึ้นไป
 กัมศัทธิธรรมและพระศาสนาเป็นต้น นอกจากนั้นก็นั่งอยู่ในวิชาวรรณคดี กับหัตถกรรม
 กระบวนช่างเขียนพิน ย่างพระองค์จึงทรงศึกษาต่อขึ้นไปถึงวิชาอนันจะพงเวียนใต้ด้วย
 การอ่านตำรับตำรา คือวิชาเลข วิชาโหราศาสตร์และโบราณคดีเป็นต้น ตาม
 พระอริยาศัย ถึงกระนั้นบรรดาพระราชกุมารยอมใต้ทรงศึกษามากทุกพระองค์ จึง
 ได้มีเจ้านายพระองค์หนึ่งสามารถเป็นองค์อาจารย์สั่งสอนเจ้านายซึ่งทรงพระเยาว์ สืบ
 ต่อกันมาไม่ขาดทศวรรษกาล

การแต่งโคลงฉันทกาพย์กลอนนิยมมาแต่ก่อนว่าเป็นองค์สำคัญอันหนึ่งของความ
 รวยรื่นวรรณคดี บรรดาพระราชกุมาร แม้ทรงศึกษาวิชาอนตามพระอริยาศัย แต่
 ส่วนวิชาวรรณคดีนั้นทรงแต่งโคลงฉันทกาพย์กลอนได้แทบทุกพระองค์ ผิดกันแต่
 สามารถยิ่งและหย่อนหรือพระหฤทัยโปรดมากและน้อยต่างกัน แต่มีพระราชกุมารบาง
 พระองค์ ซึ่งทรงสามารถโดยมีพระอุปนิสัยในทางวรรณคดีถึงได้รับยกย่องของคน
 ทั้งหลาย ว่าอาจแต่งโคลงฉันทกาพย์กลอนได้ถึงกวีเป็นชาย พระราชกุมารซึ่งทรง
 พระเกษมคติขนิมนนอยพระองค์ ในกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ปราบกฐพระนาม
 สมเด็จพระราชธิดาของพระเจ้าบรมโกศ ๒ พระองค์ คือ เจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งทรงแต่งบท
 ละครร้องอิเหนาพระองค์ ๑ เจ้าฟ้ากมลทัศซึ่งทรงแต่งบทละครเรื่องดาหลัง (อิเหนา
 ใหญ่) พระองค์ ๑ มาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระองค์เจ้ามณฑาพระองค์ ๑ กับพระองค์เจ้าอุบล
 พระองค์ ๑ ไททรงแต่งหนังสือไวหลายเรื่อง ทศวรรษว่าเป็นอย่างคยงนน คอ
 “กุมารคำฉันท” ซึ่งช่วยกันแต่งทง ๒ พระองค์ยังปรากฏอยู่^(๑) ในรัชกาลที่ ๓
 กรมพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าบุตร ซึ่งทรงสถาปนาเป็นกรมหลวงวรวงศ์สุธา
 เมอรัชกาลที่ ๕ ออกพระองค์ ๑ ซึ่งนับถอกันว่าทรงสามารถแต่งบทกลอนสุกวีผู้ชายได้
 ถึงไททรงรบเชิญให้แต่งโคลงเรื่องรามเกียรติ สำหรับจารึกทจตพระศรรตนคราศคาราม
 คอ หองท ๒๐ ตอนพระรามเขาสวนพราพ ปรากฏอยู่ ตอนนมาถงพระราชธิดาใน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมสมเด็จพระปตจนาเจ้าฯ ซึ่งไต่รบความ
 นยมยอมทวกันหมคว่าพระองค์ทรงเชยวชาญวรรณคคและเบนกัวแต่งคสุผู้ชายได้

(คคจากค่านำหนังสือสุขุมาลนิพนธ์)

(๑) กุมารคำฉันท พระนิพนธ์ของพระองค์เจ้าหญิงมณฑากับพระองค์เจ้าหญิงอุบล
 หอพระสมุดฯ ได้พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

ตำนานการที่ไทยเรียนภาษาอังกฤษ

ความจริงในชนกรุงรัตนโกสินทร์ พงมไทยเรียนรูภาษาอังกฤษมาไม่ช้านัก
เมื่อในรัชกาลที่ ๒ มีแต่พวกฝรั่งกะตังจีนซึ่งเขยเสายไปประเทศกรุงเก่าเรียนรู
ภาษาไปประเทศอยู่บ้าง คนพวกนทรราชการในตำแหน่งเรียกว่า “ล่ามฝรั่ง” ใน
กรมท่ามอตราในบัญชีเขตหวัด ๕ คน ที่เขยหวหนาล่ามเขยทชนเทพวาจารย์เขย
หวดบละ ๗ ตำลึง พวกล่ามฝรั่งเหล่านี้จะมีความรู้ตนลกสักเพียงไรทราบไม่ได้
แต่รูภาษาไปประเทศเท่านั้น หนาทกไม่สู้มอญใดนิก เพราะราชการทเกยวของกย
ไปประเทศมีแต่การค้าขายทางเมืองหมาเกา นาน ๆ เจ้าเมืองหมาเกาจะมหนังสือ
มาสักครงหนึ่ง ส่วนภาษาอังกฤษถแม้วามเรชกายนองกฤษไปมาค้าขายอยู่ในสมัย
นั้นบ้าง นายเรอรวาไม่มีใครพทภาษาอังกฤษได้ในเมืองน ก็หาเขกมลายเขามา
เป็นล่าม เพราะฉะนนการทไทยพคจากมของกฤษทเขามาถกรุงเทพ ๆ กติ หรือ
พคจากทางราชการทเกยวของกยของกฤษทเมืองเกาะหมากและสิ่งคไปรักติ ใช้พคจา
กนแต่ด้วยภาษามลาย แมจนเมื่อผลสำเร็จราชการอนเคยขององกฤษให้ หมอ ยอน
ครอเพท เขยทเขามาขงกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อขมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๖๔ ตรง
กับคริสต์ศก ๑๘๒๑ ในตอนปลายรัชกาลที่ ๒ กติของพคจวราชการกยไทยทาง
ภาษามลาย ความปรากฎในเจคหมาบเหตุทครอเพคแต่งไว้ว่า การทพคจากย
รัฐบาลไทยครงนนี้ ทคตยงพคภาษาอังกฤษแก่ล่ามทเขามาด้วย ล่ามตองแปลเป็น
ภาษามลายทออกหลวงโกษาอึกหาก หลวงโกษาอึกหากแปลเป็นภาษาไทยเรียน

เจ้าพระยาพระคลัง ฯ) ตอบว่ากระไรก็ต้องแปลย้อนกลับไปเป็นต่อ ฯ) อย่างเดียวกัน
 ครนต่อมาเมื่อครอเพ็ดกลับไปแล้ว ได้ไปเป็นเรสเด้นต์อยู่ที่เมืองสิงคโปร์ อังกฤษเกิด
 รบกับพม่าครั้งแรกเมื่อปลายรัชกาลที่ ๒ ครอเพ็ดจะบอกข่าวการสงครามมาให้ไทย
 ทราบต้องให้แปลหนังสือพมพชาวภาษาอังกฤษเป็นภาษาโปรตุเกสเสียก่อนแล้ว จึงส่ง
 เข้ามายังกรุงเทพฯ เพราะภาษามลายูถ้อยคำมันอ่อย ไม่พอจะแปลความในหนังสือพมพ
 ชาวภาษาอังกฤษเข้าใจได้แจ่มแจ้ง ครนต่อมาถึงต้นรัชกาลที่ ๓ ผู้สำเร็จราชการ
 อินเดียของอังกฤษให้ เซนร เบอนิ เป็นทูตเข้ามาขอทำหนังสือสัญญา เมื่อประกา
 พ.ศ. ๒๓๖๘ ตรงกับคริสต์ศก ๑๘๒๕ การที่พตจากไทยสะดวกชนกว่าครั้ง
 ครอเพ็ดหน้อยหนังสือ ด้วยเขอนพคภาษามลายูได้ ถึงกระนั้นหนังสือที่ทากต้องใช้
 ภาษาต่าง ๆ กากบกนถึง ๔ ภาษา คือภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาโปรตุเกส
 และภาษามลายู เพราะไม่มีภาษาใดที่จะเข้าใจได้โดยกนทั้งสองฝ่าย

ในรัชกาลที่ ๓ นั้น เมื่อมีชวต พ.ศ. ๒๓๗๑ ตรงกับคริสต์ศก ๑๘๒๘
 พวกมิชชันนารออเมริกันเข้ามาตั้งในกรุงเทพฯ ฯ) เป็นทแรก อินนเป็นต้นเหตุที่ไทยจะ
 ได้เรียนภาษาอังกฤษเป็นเคิมมา ด้วยลทธิของพวกมิชชันนารออเมริกันไม่ได้ตั้งตัว
 เป็นสมณะเหมือนพวกบาทหลวง วางตนเป็นแต่เพียงมิตรสหาย ใช้การสังเคราะห์
 เป็นต้นว่าช่วยรักษาโรคและช่วยบอกกล่าวสั่งสอนวิชาการต่าง ๆ ให้แก่ผูอนเป็นของ
 ต้นของการสอนศาสนา เพราะฉะนั้น เมื่อคนทั้งหลายรู้จักคุ้นเคยจึงชอบสมาคม
 คยหากพวกมิชชันนารออเมริกันมาแต่แรก

ในสมัยนั้นสมรสตยญาทเป็นชนสูงอยู่ในประเทศนั้น แลเห็นอยู่แล้วว่าการ
 สมาคมเกยวของกนฝรั่งต่างประเทศคงจะต้องมีขงชนกว่าแต่ก่อนและภาษาอังกฤษจะ

เป็นภาษาสำคัญทางประเทศตะวันออก มีเจ้านายบางพระองค์และข้าราชการบางคน
 ปรารถนาจะศึกษาวชิการและขนบธรรมเนียมของฝรั่งและจะเล่าเรียนให้รู้ภาษา
 อังกฤษจึงพยายามเล่าเรียนศึกษาพวกมิชชันนารีอเมริกันตั้งแต่เมื่อในรัชกาลที่ ๓
 ทศาคัญคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เวลานั้นยังทรงผนวช! ขึ้นพระราช
 คณะอยู่พระองค์ ๑ พระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัว เวลานั้นยังเป็นเจ้าพา
 กรมขุนอนุรักษ์เรศรังสรรค์พระองค์ ๑ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เวลานั้น
 ยังเป็นหลวงสิทธิไชยเวรมหาศาลแล้วได้เลื่อนเป็นจมื่นไวยวรรณาทิออกองค์ ๑
 แต่สมเด็จพระยาตากษารัฐบาลไทยแต่พอพูดภาษาอังกฤษได้บ้าง ไม่เชี่ยวชาญเหมือน
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัว และ
 ทานทั้ง ๓ ทักถวามานศึกษาได้ความรู้การฝรั่งต่างประเทศกันได้ใช้วิชาช่วยราชการ
 มาแต่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ เพราะเมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๘๓ ตรงกับคริสต์ศักราช ๑๘๕๐
 รัฐบาลอังกฤษให้เซอร์เชมสเบิร์กเป็นทูตมาด้วยเรือรบ ๒ ลำ จะเข้ามาขอแก้
 หนังสือสัญญาที่เขอนไคมาทำไว้ เซอร์เชมสเบิร์กเข้ามาครั้งนั้นไม่เหมือนกับครอเพด
 และเขอนไคมาแต่ก่อน ด้วยเขอนไคมาตรงมาจากประเทศอังกฤษ การทมาพดจาและ
 หนังสือทมาถงรัฐบาลไทย ใช้ภาษาอังกฤษ กรยาอาการทมาทงของอาจผิด
 กับทตแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริหาผู้สนท
 อย่างธรรมเนียมฝรั่ง ให้พอทจะรับรองโต้ตอบกับเซอร์เชมสเบิร์กได้ ความปรากฏ
 ในจดหมายเหตุกระแสรบสั่งในเรือเซอร์เชมสเบิร์ก (ซึ่งหอพระสมุดพิมพ์ เมื่อ
 ร.ศ. ๑๒๘ พ.ศ. ๒๔๕๓) ว่า

“ทรงพระราชดำริ — — — เห็นว่าผู้ใดมีสติปัญญาดี ควร จะเอาเข้ามาเป็นท
 ปรึกษาช่วย การทรงนแบบการฝรั่ง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุน

อัครเสนาบดี ทรงทราบอย่างฉับไวและรวดเร็วมาก ควรจะเอาเป็นที่ปรึกษาใหญ่ได้
 แยกตักประจำบนอยู่ทเมืองสมุทรปราการ (ด้วยทรงหนักไม่ไว้พระทัย เกรงอังกฤษ
 จะเอาอำนาจมาข่มขู่ให้แก่งงสอสนธิสัญญาอย่างทำแก่มองเงิน จึงให้ตระเตรียม
 รักษาข้อมค้ำให้มั่นคง) จมื่นไวยวรรณาก็เป็นคนสนิทคั่นในอย่างฉับไวและรวดเร็ว
 ก็ลงไปรักษาเมืองสมุทรปราการอยู่ ให้พระยาศรีพิพัฒน์ (คือสมเด็จพระเจ้าพระยาบรม
 มหาพิชัยญาติ เป็นผู้ทรงราชการกรมท่า ด้วยเจ้าพระยาพระคลังลงไปตั้งเล็กอยู่ที่
 เมืองชุมพรในเวลานั้น) แต่งคนคมสติปัญญาเข้าใจความ เชิญกระแสพระราชดำริ
 ลงไปปรึกษา” และการทบทวนหนังสือโต้ตอบกับเซอร์เชมสัสมะบุรุกครั้งนั้นปรากฏว่าหนังสือ
 ทบทวนมาเป็นภาษาอังกฤษ ให้หมอยอน (คือหมอยอนเตเลอ โยนต์ มีชชัสนนาร
 อเมริกัน) แปลเป็นภาษาไทย กับล่ามของสมเด็จพระเจ้าพระยา ๗ อีก ๒ คน เรียกว่า
 โยเซฟเป็นฝรั่งยูเรเชียนคน ๑ เรียกว่าเสมีนนิม (คือ เซมส์ เฮ) อังกฤษอีก
 คน ๑ ส่วนหนังสือที่ไทยมีตอบเซอร์เชมสัสมะบุรุกนั้น ร่างในภาษาไทยถวายทรง
 แก่ไขก่อนแล้วให้หมอยอนกับล่ามช่วยกันแปลเป็นภาษาอังกฤษแล้วส่งไปถวาย “ทูล
 กระหม่อมพระเจ้า” คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรวจสอบอักษรหนังสือ
 เพราะในทางภาษาอังกฤษทรงทราบดีกว่าผู้อื่นที่เสวยด้วยกันในครั้งนั้น
 ไทยที่ศึกษาวิชาความรู้กับชชัสนนารอเมริกันในรัชกาลที่ ๓ ยังมีอีก แต่ไป
 เรียนทางวิชาอื่นเช่นกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงกำกับกรมหมอยอนในเวลานั้น
 ทรงศึกษาทางวิชาแพทย์ฝรั่งเศสได้ประกาศนียบัตร ถวายเป็นพระเกียรติยศมาจาก
 มหาวิทยาลัยแห่ง ๑ ในประเทศอเมริกา กรมหลวงมหิศวรินทรามเรศออกพระองค์ ๑
 ว่าทรงศึกษาการช่างฝรั่ง แต่จะทรงศึกษากับใคร และทรงสามารถเพียงใดหาทราบ
 ไม่ ยิ่งนายโหมต อนาคตบุคคลที่โตเป็นพระยากระสาปนักจโกศล เมื่อในรัชกาลที่ ๕ ออก

คน ๑ ได้ศึกษาเรื่องเครื่องจักรและวิชาผสมธาตุ จากพวกมิชชันนารีอเมริกัน และหัดกรรปจากบาทหลวงหลุยส์นอตฝรั่งเศสแต่เมื่อยังอาศัยด้วยแผ่นดินเงิน เป็นผู้เรียนรูวิชาฝรั่งมชอเสียดมาจนรัชกาลที่ ๕ แต่ผู้เหล่านี้เรียนแต่ทางวิชาช่างไม้จะไม่ใส่ใจใ้ในทางภาษาจึงไม่มีใครรู้ภาษา ถึงสมเด็จพระเจ้าพระยา ๖ ก็เพราะเอาใจใ้ในวิชาต่อเรือกำปั่นเสียมากจึงไม่มีใครสนทนทางภาษาอังกฤษ

ผู้เหล่านี้เรียนรูภาษาอังกฤษในเมืองไทยเมื่อในรัชกาลที่ ๓ นอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมปรากฏ ออกแต่ ๒ คน คือหม่อมราชโองไทยผู้แต่งหนังสือเรื่องนราศลอนตอนคน ๑ เกิดในรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีเถาะ จุลศักราช ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ เติมเป็นแต่หม่อมราชวงศ์กระต่าย บุตรหม่อมเจ้าช่อม ในเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราธิราช เป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพียรเรียนตามเสด็จจนรู้ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ หม่อมเจ้าช่อมได้เป็นกรมหมื่นเทวานุรักษ์ หม่อมราชวงศ์กระต่ายได้เป็นหม่อมราชโองไทย แล้วจึงได้เป็นตำแหน่งล่ามไปเมืองอังกฤษกับพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) เมื่อทูตไทยไปคราวแรกนั้น ครั้นกลับจากราชการทูต ทราบว่าใต้พระราชทานพานทองเล็ก แล้วได้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลต่างประเทศอยู่มาจนอายุได้ ๕๘ ปี ถึงอนิจกรรมในปลายรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๑๐ อีกคนหนึ่งชื่อนายทิศ เป็นมหาดเล็กข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ฝึกหัดวิชาเดินเรือและเรียนรูภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศสเรียกกันว่า "กัปตันศึก" มชออยู่ในหนังสือ เซอร์ยอแซวริง แต่งเรื่องเมืองไทย คนนี้ในรัชกาลที่ ๔ ได้เป็นขุนปริชาชาญสมุทร เป็นล่ามของจมื่นมณเฑียรพทกษัตริทูตไปเมืองอังกฤษด้วย ต่อมาได้เป็นทูลวงษ์วิเศษ เป็นครูสอนภาษาอังกฤษแก่พระเจ้าลูกเธอในพระบาท

สมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัวมาแทบทุกพระองค์ อยู่มาจนในรัชกาลที่ ๕ ไทยเที่ยว
 วิชาภาษาอังกฤษในเมืองไทยเมื่อในรัชกาลที่ ๓ มีปรากฏแต่ ๔ คนกนดงกล่าวมาน
 ยงมีไทยที่ได้ออกไปเล่าเรียนถึงยุโรปเมื่อรัชกาลที่ ๓ อีกคน ๑ ชื่อนายฉุน เป็น
 คนที่สมเด็จพระยาฯ เลียงมา เห็นว่าฉลาดเฉลียวจึงฝากไปตนเรืออังกฤษออกไป
 ผูกหัวเสาเคียวเรือกำปั่น ได้ไปเรียนอยู่ในเมืองอังกฤษจนได้ประกาศนียบัตรเคียวเรือ
 ทะเลได้แล้วจึงกลับมา (เข้าใจว่าเมื่อในรัชกาลที่ ๔) ได้เป็นที่ขุนจรเงินทะเล และ
 ได้เป็นล่ามของพระยามนตรีสุริยวงศ์เมื่อไปเป็นราชทูตด้วย ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕
 ได้เป็นหลวงชลธารพินิจยศตำแหน่งเจ้ากรมคลองแล้วเลื่อนเป็นพระชลธารพินิจยศ

ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงออกขุนนาง
 เล่าเรียนภาษาอังกฤษมาก ถึงโปรดฯ ให้หญิงมิชชันนารีเข้าไปสอนข้างในพระบรม
 มหาราชวัง ผู้ที่เล่าเรียนครึ่งนั้นเรียนภาษาอังกฤษพอพูดได้บ้าง ยังมีที่อยู่ใน
 เวลาน คือเจ้าจอมมารดาภรณ์ เจ้าจอมมารดากรมพระนเรศรวรฤทธิ ต่อมาโปรดฯ
 ให้หาผู้หญิงอังกฤษมาเป็นครู แล้วตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ให้
 บรรดาพระเจ้าลูกเธอทั้งชายหญิงทพระชนนีฯพอจะเล่าเรียนได้ เขาเล่าเรียนทุก
 พระองค์ ส่วนบุตรหลานข้าราชการผู้ใหญ่โดยตลาห์เรียนรูภาษาฝรั่ง ก็ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ตั้งแต่งให้มยศและบรรดาศักดิ์ตั้งสมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
 ตรัสเป็นภาษิตในสมัยต่อมาว่าเมื่อในรัชกาลที่ ๑ ใครแข็งแรงทพคักก็เป็นคนโปรด
 ในรัชกาลที่ ๒ ใครเป็นกวกก็เป็นคนโปรด ในรัชกาลที่ ๓ ใครมีใจศรัทธาสร้าง
 วัดวาเป็นคคนโปรด และในรัชกาลที่ ๔ ถ้าผู้ใดรู้ภาษาฝรั่งก็เป็นคนโปรด ถึง
 แต่ถึงกระนั้นนอกจากพระเจ้าลูกเธอ ผู้ที่เล่าเรียนภาษาอังกฤษเมื่อเมื่อในรัชกาลที่ ๔
 ก็ยังมีน้อย พวกที่เรียนสำหรับทำการให้มิชชันนารี และสำหรับการค้าขาย จะม

ใครข้างทรายไม่ไคทว แต่พูดไคเลาเรียนรูทนรขราชการเมื่อในรัชกาลที่ ๔ ทรง
 เจ้านายและขุนนางมีปรากฏแต่ ๕ ด้วยกัน คอพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวพระองค์ ๑ ไคทรงศึกษาเป็นพจนมา แต่ในรัชกาลที่ ๔ แต่มาทรงทราย
 ไคคทเคยวนนควยทรงพระอุตสาหะคศึกษาต่อมาโดยลำพังพระองค์เอง เมื่อเสด็จ
 เถลิงถวलयราชสมบัตแล้ว กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ พวกฝรั่งกล่าววว่าตรี
 ภาษาอังกฤษไค แต่ข้าพเจ้าเคยไคพบแปลค่านำหนังสือพิมพ์ชาวจากภาษาอังกฤษเป็น
 ภาษาไทยเป็นของแปลถวายกรมพระราชวัง ๗ จึงเข้าใจวาคงจะไม่ทรงทรายภาษา
 อังกฤษแตกฉานทเคยวนน แต่ในทางข้างวิชาข้างทรงเชี่ยวชาญมาก พระยา
 อัครราชวาท (หวาค ขุนนาค) บุตรพระยาอภัยสังครามคน ๑ สมเด็จพระเจ้าพระยา ๗
 ฝากนายเรือรบอเมริกันไปฝึกหัดวิชาทหารเรือ เรียนรูแต่ภาษากลับมาไครับราชการ
 เป็นหลวงวิเศษพจนการกรมท่า เมื่อในรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕ ไคเป็นพระศรี
 ธรรมสาส์น แล้วเป็นพระยาจันทบุรี ไคพระราชทานพานทอง เมื่อชราชิงโปรด
 เกลา ๗ ไคเป็นพระยาอัครราชวาทในกรมท่า อีกคน ๑ คอพระยาอัครราชวาท
 (เนตร) เป็นบุตรพระยาสมุทขนุกรักษ์ ออกไปเลาเรียนทเมืองสิงคโปร์ เรียนรู
 ภาษาอังกฤษไคค กลับมาถวายทวพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระ
 เมตตาพระราชทานสัญญาบัตรตั้งเป็นขุนศรีสยามกิจ ผู้ช่วยกงสุลสยามทเมือง
 สิงคโปร์แล้วเลื่อนเป็นหลวงศรีสยามกิจ ตำแหน่งไว้กงสุลสยามทเมืองสิงคโปร์
 มาถึงรัชกาลที่ ๕ ไคเป็นพระยาสมุทขนุกรักษ์ แล้วจึงเลื่อนมาเป็นพระยาอัครราช
 วาทอีกคน ๑ คอเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร ขุนนาค) สมเด็จพระเจ้าพระยา ๗
 ส่งเป็นนกรเรียนออกไปเรียนวิชาทเมืองอังกฤษ เรียนอยู่ ๓ ปี ครนเจ้าพระยา
 สุรวงศ์ไคววยวคมนเป็นราชทูตออกไปเมืองฝรั่งเคสเรียกมาไคเป็นล่าม แล้วเลยพากลับ

เข้ามากรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตาพระราชทาน
 สัญญาบัตรเป็นตำแหน่งนายราชานฤคยานุหาว หุ้มแพรวิเศษในกรมพระอักษณพนัก
 งานเชิญรับสั่งไปต่างประเทศ และทรงใช้สอยในหน้าที่ราชเลขาการภาษาอังกฤษ
 มาจนตลอดรัชกาล ผู้ที่เรียนภาษาอังกฤษได้รับราชการในรัชกาลที่ ๔ มีจำนวน
 ทหารบกควยกันถึงแสนคน นอกจากนั้นผู้เรียนในกรุงเทพฯ ย่าง ไปเรียนเมือง
 สิงคโปร์บ้าง ภูเก็ตบ้างเล็กน้อยหลายคน ไม่ได้ขึ้นในจำนวนที่กล่าวมานี้
 ที่เรียนเฉพาะวิชาหนังสือฝรั่ง มีนายจตรอยุ่กะจันคน ๑ ได้หัดชกรปักษยา
 หลวงหลยสถานอกฝรั่งเศส และฝึกหัดต่อมากขทอมสนองกฤษทเขามาชกรปเมื่อใน
 รัชกาลที่ ๔ จนทงทางชกรปได้เป็นทแรก และได้เป็นทขุนฉายาสาทศลักษณเมื่อ
 ในรัชกาลที่ ๕ แล้วเลื่อนเป็นทหลวงอกคนนฤมิตรเจ้ากรมโรงแกสหลวง
 มีนักเรียนส่งไปยุโรปเมื่อในรัชกาลที่ ๔ อีก ๓ คน คือเจ้าพระยาสุรวงศ์-
 วัฒนศักดิ์ (โต บุนนาค) บุตรเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์คน ๑ นายสัดใจ
 บุนนาค ทได้เป็นพระยาราชาประพันธ บุตรเจ้าพระยาภาณุวงศ์คน ๑ ทง ๒ คน
 ไปเรียนทเมืององกฤษ หลวงดำรงสรนทรฤทธิ (บุน) บุตรเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์
 ส่งไปเรียนทเมืองฝรั่งเศสคน ๑ เมื่อสนรัชกาลที่ ๔ กาลงเลาเรียนอยู่ทง ๓ คน
 ได้กลบมารชการต่อเมื่อในรัชกาลที่ ๕
 ผู้ที่เรียนภาษาอังกฤษกบมชชนนารอเมรทกนเมื่อในรัชกาลที่ ๔ เสรีการเลา
 เรียนมาได้รับราชการต่อในรัชกาลที่ ๕ ททรวามมี ๖ คน คือ
 นายเทยนธิ เรียนกบมชชนนารูภาษาแล้วออกไปเรียนถึงอเมริกา ได้
 ประกาศนียบทรเป็นแพทย กลับมารชการในกรมทหารมหาดเล็ก ได้เป็นท
 หลวงดำรงแพทยาคณ แล้วไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทยได้เป็นทพระมนตร-
 พจนิก ในรัชกาลปัจจุบันได้เป็นพระยาสารสินสวามภักดี คน ๑

นายสิน เรียนรูภาษาพูดได้คล่องแคล่ว แต่หนังสือไม่สู้ชำนาญ ได้เขียนท
หลวงอินทรมนตร์ ฯ ในกระทรวงพระคลัง แล้วเป็นพระยาสมุทขนานรักษาราชการ
เมืองสมุทรปราการคน ๑

นายสุต รัชมหาราชเป็นตำแหน่งล่ามในกระทรวงกลาโหม และกรมแผนที่
แล้วไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ได้เป็นหลวงนรภานุพิทักษ์ มหาดไทย
มณฑลพิษณุโลก แล้วเลื่อนเป็นพระ ต่อมาเป็นพระยาอัครกิจพิจารณา ผู้ว่าราชการ
จังหวัดอุตรดิตถ์ แล้วได้ว่าราชการจังหวัดอื่น ๆ อีกหลายแห่งคน ๑

นายเปลยน เป็นล่ามทูตไปประจำอยู่กรุงลอนดอนคราว ๑ กลับมาได้รับ
ราชการในกรมทหารหน้าเป็นนายร้อยเอกแล้วไปรับราชการในกรมตำรวจพระนครบาล
เป็นทหลวงวิสุตรบริหาร และไปรับราชการกระทรวงมหาดไทยเป็นพระเสนพิทักษ์
มาในรัชกาลที่ ๖ ได้เป็นพระยาชนนินทรภักดีในกระทรวงมหรธาดิร คน ๑

นายปูน รัชมหาราชในกรมตำรวจพระนครบาล ได้เป็นทหลวงอนมัตมนิก
มาในรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นพระอิรณนฤเบศร์ คน ๑

นายอยู่ รัชมหาราชเป็นล่ามทูตไปยุโรปคราว ๑ กลับมาได้เป็นล่ามใน
กรมไปรษณีย์โทรเลขและกรมทหารหน้า แล้วมาอยู่กรมราชโลหกิจ ได้เป็นท
ขุนสกลโลหการ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นหลวงสกลโลหการ คน ๑

ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงบำรงการเล่าเรียนภาษาอังกฤษขงกว่าสามปีในรัชกาลที่ ๔
โปรด ฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนชนบท โรงทหารมหาดเล็กเรียกครูอังกฤษมาสอน แล้ว
ส่งบรรดาพระเจ้าอนงยาเธอเข้าโรงเรียนนั้น มีเวนนัดนอยพระองค์ทสมครไปเรียน
ในโรงเรียนภาษาไทย สมเด็จพระมหาสมณะกับบรรดาเจ้านายทไทรยราชการเป็น
ตำแหน่งเสนาบดีในรัชกาลที่ ๕ ได้เริ่มทรงเล่าเรียนภาษาอังกฤษในโรงเรียนนั้น

เคยมาแทบทุกพระองค์ และยังโปรดให้เลือกสรรหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ส่งไป
 เล่าเรียนหนังสือไปนอกชุดหนึ่ง ในพวกนี้ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ หม่อมเจ้าแจก
 ในกรมหมื่นมเหศวรศิวลาด และพระไชยสุนทร ม.ร.ว. เทวะหนึ่งได้เลือกส่งไป
 เรียนที่เมืองอังกฤษเป็นนักเรียนชุดแรกที่ส่งไปยุโรปในรัชกาลที่ ๕ ต่อมาการเล่า
 เรียนภาษาและวิชาการของฝรั่งเจริญแพร่หลายอย่างไร เป็นการชนหลังขอยุติไว้.

(คัดจากจดหมายเหตุนิราศลอนดอน)

ปาฐกถาเรื่อง “ประเพณีไทย”

ของ

สมเด็จพระยาตำราจนาภาพ

(องค์ปาฐกทรงแยกเรื่องประเพณีของไทยไว้เป็น ๕ ตอน คือ ประเพณีการเกิด ประเพณีการศึกษา ประเพณีการทำมาหากิน ประเพณีการแต่งงาน และประเพณีการตาย ในตอนหนึ่ง ๆ ได้ประทานอธิบายไว้แจ่มแจ้ง

ต่อไปคือสำเนาปาฐกถา ซึ่งพนักงานชวเลขประจำสำนักงานหนังสือพิมพ์ไทยได้จัดส่งมา ยังเกรงว่าจะขาดตกบกพร่องไปบ้าง ซึ่งหากเกิดมีขึ้นเช่นได้ปรารภนักหวังว่าจะได้รับประทานอธิบายโทษจากองค์ปาฐก และได้รับอธิบายจากผู้อ่านทั่วกัน)

มีคนปรากฏว่าผู้เอาใจใส่ต่อโบราณคดีมากกว่าแต่ก่อน พวกที่ศึกษาโบราณคดีหลายคนเป็นมิตรสหายของฉัน ได้นำความคิดความเห็นมาสอบถาม ซึ่งเขาอยากจะรู้และสงสัย ฉะนั้นก็อย่างนี้จะชแแจงให้มิตรสหายทุก ๆ คนทราบ สิ่งไรที่รู้ก็จะบอกให้ทราบ สิ่งไรที่ไม่รู้ก็จะบอกว่าจะไม่รู้ แต่การที่ถามกันทีละคนสองคนนั้นเป็นการลำบากอยู่ เพราะฉันเป็นผู้มากจะต้องไปโน้มน้าว ขอความทนของการรุมมาก ไม่มีเวลาพอที่จะชแแจงให้เขาทราบได้

อีกสถานหนึ่งนั้น ความคิดอันเคยวงกัน บางทีคนนั้นมาถาม ต่อมาคนโน้นมาถาม ฉันอธิบายไปซ้ำ ๆ ซาก ๆ เป็นเรื่องเปล่าประโยชน์ ฉะนั้นก็พูดกันว่าผู้ใดอยากจะรู้ขอให้รวมกันเข้า ฉันอยากจะชแแจง จึงนึกพร้อมกัน ถ้ามีจำนวนมากแล้วคง

ปาฐกถาให้ฟังก็ได้ หรือมีใครรู้ ๔-๕ คนมาพร้อมกันที่บ้านคนก็ได้ เมื่อได้
บอกมิตรไปเช่นนี้แล้ว

ในเวลาไม่นานนักก็ได้รับคำแจ้งความว่ามียออยากฟังจำนวน
๔๐ คนเศษ ฉะนั้นก็ตอบไปว่า ถ้าเช่นนั้นไปหาที่ฟังเป็นปาฐกถา
ที่แสดง
มีอยู่ ๒ แห่ง คือ ที่พิพิธภัณฑ์และที่หอพระสมุด พิพิธภัณฑ์ชวนอาทิตย์เปิดให้
มหาชนชม จึงตกลงกันให้มาฟังที่หอพระสมุด ปาฐกถาที่จะแสดงจะวนนเกิดจากม
มิตรอยากฟังเรื่อง "ประเพณีไทย" ก่อนที่จะแสดงจำต้องบอกก่อนว่าเกิดมาเป็นคน
ท่านทั้งหลายก็ตาม ตัวฉันก็ตาม ไม่มีความรู้มาแต่กำเนิด สิ่งไรที่รักจะขแข็งให้ฟัง
สิ่งไรที่ผิดพลาดไปบ้างก็จงอภัย

คติธรรมก็ตาม คติโลกก็ตาม ใครรวมทั้งหมดพันวิสัย ฉันเป็นผู้เริ่มศึกษา
โบราณคดีมาชำนาญ และจนมีอายุมากกว่าท่านทั้งหลายที่อยู่ในที่นี้ เว้นแต่พระยา
สิงหเสนี ขอท่านจงอย่าเข้าใจผิด ฉันอยากกล่าวในทางโลกว่าเวลานี้เป็นกลางวัน
ก็ไม่มีผู้ใดเคยฟัง จึงเป็นอันถูกต้อง หรือว่าด้วยโบราณคดี กรุงรัตนโกสินทร์
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นผู้สร้าง ก็ไม่มีใครเคยฟังได้ ก็เมื่อผู้
ศึกษาโบราณคดีก็คนนักก็ สิ่งที่ไม่รู้มากอยู่ ถอดทวนว่าเป็นผู้รอบแล้ว ก็เป็นกา
เข้าใจผิดทั้งสิ้น และหลงระเรีงใจไปว่าไม่ควรเรียนไม่ควรรู้ สิ่งไรที่เรารุ่นอย
ควรศึกษาหาเหตุผลเพิ่มพูน ความรู้ของเราจะเจริญขึ้นเสมอ ถ้าเรารู้สึกใจว่า
รพอแล้วไม่ต้องพอกพูนอก นักคือทางหายหน้าท่านนี้ ท่านทั้งหลาย ถ้าประพฤติ
คิงนแล้วต้องเลื่อมเป็นแน่ การแต่งหนังสือก็ เราควรสังเกตตัวเราเองได้ บทใด
ไม่ก็เราสังเกตหาเหตุผลหรือปรัชญาผู้รอบรู้ ความคิดความอ่านเราจะกว้างขวาง
ชุนอก สำหรับนักโบราณคดีถ้าจะเล่นต้องจำไว้ สิ่งไรที่รักก็คนนักคือ ไม่รู้บอก
ว่ารู้ ทำให้คนทั้งหลายพยายามศึกษาเสียไปด้วย หลีกของเรื่องโบราณคดีก็
เขาแต่ใจความแล้วจำใส่ใจไว้ให้แม่นยำ จะใดเป็นหลักฐานจลยต่อไป

จะยกอุทาหรณ์ปัญหาให้ฟังสักเรื่องหนึ่ง การค้นคว้าของฉันทน์มาตง ๓๐ ปี
 ฟังได้หลักฐานอันแน่นอนเมื่อเย็นวานนี้เอง ท่านทั้งหลายเคยไปเที่ยวทพระปฐมเจดีย์
 ของไทยเรา จังหวัดนครปฐม คงจะได้เห็นศิลาที่มรณะจาระบนพระปฐมเจดีย์ม
 มาก ฉันทน์สงสัยเป็นอะไรมีแต่รอยจาระไว้ จึงนึกปลงใจว่าเขาคงใช้เชือกผูกมัดเอา
 มาจากลพบุรี เพื่อสะดวกแก่การขนกระมัง เมื่อครั้งศาสตราจารย์เซเคิลส์อยู่ด้วยกัน
 เคยไปเที่ยวด้วยกัน ฉันทน์ได้ถามเซเคิลส์ ๗ ตอบไม่ได้ ต่อมาจนเซเคิลส์กลับไปเมือง
 ญวนเห็นทวคิมระฆังทำด้วยหินไซตติง เซเคิลส์จึงตอบมาว่า หินที่จาระเป็นระฆัง
 กระมัง ฉันทน์ได้ส่งหลวงบริบาลฯ ออกไปเอามาส่งไว้ในพิพิธภัณฑสถานของเรา
 ทำไมฉันทน์จึงส่งหลวงบริบาลฯ ไปเอามา ก็เพราะเห็นเป็นของแปลก และอยากค้นหา
 เหตุผลต่อไป ต่อเมื่อเย็นวานนี้เอง หลวงบริบาลฯ เขาไม่ยอมเสียตังเป็นระฆัง หิน
 จาระมีคนมา ๓๐ ปีฟังได้ความรู้ เมื่อเราเห็นสิ่งทีควรสังเกตเราควรสังเกตให้มาก
 ที่จริงเป็นของสนุกมาก เหมือนคิกหมากรุกกล แต่เป็นของโลก สนุกคิกเดียว
 เมื่อภายหลังเราพบของจริงเขาจะขมขื่นที่สุด เราควรเล่นเพราะเป็นการเล่นของนัก
 โบราณคดี ความขมขื่นของเราจะบังเกิดตนเอง

เรื่องประเพณีไทย ที่จริงฉันเสียเปรียบอยู่หน่อย ถ้าบอกให้รู้ตัวแต่เนิ่น ๆ
 ก็จะได้มีเวลาเที่ยวค้นคว้าให้มากกว่านี้อีก เอาเพียงเท่าที่ทราบแล้วกัน แต่อาจจะ
 ขาดตกบกพร่องได้ ประเพณีแบ่งได้ ๓ ชนิด คือ ประเพณีส่วนตัวบุคคล ประเพณี
 ส่วนประชุมชน ประเพณีส่วนรัฐบาล ที่เรียกว่าประเพณีก็คือ คนทั้งหลายทำตาม ๆ
 กันมา คนแต่ก่อนเคยทำอย่างไร คนต่อมาก็ทำอย่างนั้น ประเพณีส่วนตัวบุคคล
 ที่ประพฤติกันอยู่ก่อนก็คือ ผู้ชายต้องใส่เสื้อราชปะแตน จนคนยกย่องปรากฏอยู่ ที่

จริงเราก็มีโรคคิดเช่นนั้น แต่เป็นประเพณีอย่างนี้ อีกอย่างหนึ่งประเพณีส่วนประชนชน เช่น ทอ กก จู๊น และผ้าป่า เป็นงานที่เคยทำพร้อมกันมา อีกอย่างหนึ่งประเพณีส่วนรัฐบาล เช่น พิธีโลงศพ เป็นต้น แต่จะแสดงให้ฟังทั้ง ๓ หมวดนั้นไม่ได้ เวลาไม่พอ ฉะนั้นจะยกขึ้นแสดงแต่ประเพณีเฉพาะส่วนตัวบุคคลของไทยเรา ประเพณีของไทยเราจะสังเกตได้จากพงศาวดาร ซึ่งท่านทั้งหลายรู้แล้วว่าไทยได้อพยพครอบครัวมาจากทางเหนือ เมื่อเดิมอยู่เมืองจีน ภายหลังไทยมีอำนาจ ตังผูกครองยกมาทางใต้ อยู่ปะปนกับชาวต่างประเทศเช่นขอม เขาได้ปกครองอยู่ก่อน เราเอาแบบมาประพฤติกตาม ขางทจีนนำมา เราประพฤติกก็

คราวนี้จะกล่าวแต่หลักของประเพณี ที่เกิดขึ้นใน ส่วนตัว ของ บุคคล ๖ เป็น ๕ ประเภท คือ ประเพณีเนื่องในการศึกษา ๑ ประเพณีเนื่องในการอาชีพ ๑ ประเพณีเนื่องในการมรณะ ๑ ประเพณีเนื่องในการแต่งงาน ๑ ประเพณีเนื่องในการเกิด ๑

การเกิด ถึงแม่ว่าสัตว์เดรัจฉานกรรกลกเป็นธรรมชาติ เมื่อเกิดมาแล้วอยาก จะเลี้ยงต่อไป ไม่อยากให้เป็นอนัตราาย นเป็นธรรมชาติของสัตว์ คนเราในเวลาเกิด มีความวิตกและความยินดีของพ่อแม่เท่ากัน เมื่อเกิดมาแล้วก็ช่วยกันแก้ไขอย่างดีที่สุด สบายนการอนามยตถที่สุด เกิดที่ เกิดมาไม่ใคร่มีอนัตราาย เพราะมีผู้ศึกษา ค้นคว้าหาเหตุผล ในสมัยโบราณ ต้นของประเพณีการคลอดบุตร มารดาใกล้ ต่อนัตราาย แม่ ๆ ของเด็กและตัวของเด็กที่ตายไปก็มาก จึงเป็นเรื่องกลวกันนัก ไม่อยากมีลูก คลอดบุตรครึ่งหนึ่งเรียกกันว่าออกทัพครึ่งหนึ่ง เมื่อไม่เป็นอนัตราาย ก็บุญกุศล แต่โบราณสิ่งไรอันเกิดด้วยเหตุสุดวิสัยมักโทษผู้ค้าใจ ในเมื่อเวลา ตายลง เด็กที่ เกิดมาไม่ควรตายก็ตาย คนโบราณเชื่อว่าผเอาไป คิดจัดการ

ของกันอย่างสำคัญ ถอดว่าประเพณีการเกิดเป็นของประหลาดหนักหนา ท่านทั้งหลาย
 ที่เคยไปเที่ยวพิพิธภัณฑ์คงเห็นตึกตาชารุททศโทรมมามาก ฉันเห็นว่ามนมประโยชน์
 เป็นความรู้แก่ชนชั้นหลังจึงเอามาไว้ ตึกตาเหล่านหากอดไม่ได้คอกหักทงนน ฉัน
 ไปพบที่สวรรคโลกกับเซเคสด้วยกัน ฉันถามเซเคส ๆ ก็เห็นไปต่าง ๆ ฉันว่าชะรอย
 ตึกตาเสียขาลกระมัง ไม่มหวมแต่ตัว เซเคสถามว่าเป็นพิษอะไรกันจึงได้ทำ
 อย่างนี้ แดกก่อนที่ขานฉันถึงเวลาขยับใหม่เดือนใหม่ แม่เคยนำเอาดินมาขยิบเป็น
 ตึกตาเล็ก ๆ แล้วมขาวตอกคอกไม้ไปวางไว้ที่หนทางสามแพร่ง เป็นการสะเดาะ
 เคราะห์ เซเคสเขาแปลว่า เสียขาลก็คอกเสียหวนนเอง คอกคอกให้คอกหัก คน
 ไบราณเวลาออกลูกชอตึกตามาทำพิธีแล้วบอกว่าให้แก่ผี นอกจากนยังมีพิธีประกอบ
 อกหลายอย่าง เช่นเมื่อเด็กออกแล้วเอาใส่กระตังรอนเร็วแล้วกล่าววว่า "๓ วันลูกผี
 ๔ วันลูกคน ลูกของใครรีบไปน้อ" แล้วเอาเขยมาชอเรียกว่าแม่ชอ วนินเป็นวนิ
 กนผอกเหมือนกัน ไซแต่ที่านนยงให้ชอถงสองชอ ชอเมื่อเด็ก ๆ ชอ ๑ ชอเขยค ดิง
 บง โทชนได้ชอ ๑ นพบทางเซียงใหม่ สิ่งเหล่านเพื่อไหผเกลยค เนื่องจากความ
 รักลูกนอมลูก ไม่รู้ว่ามนมจริงหรืออย่างไร ทำตามกันมาอย่างนั้น นอกจากน ๓
 วนยงมพิททาวญกนอก ถ้าจะว่าไปแล้ว พิธีการเกิดขอมทำด้วยความรักเป็นประมาธ
 คราวนี้ว่าด้วยการศึกษา โลกเขาแบ่งเป็น ๔ ประเภท เรียกว่า ขนาคอุม
 ขนาคจง ขนาคแล่น ขนาครุน ฉันเอาหลักนมาสั้นนยฐานประกอบเข้ากับการศึกษา
 เด็กที่เรียกอุมนน สั้นนยฐานว่าตงแต่เกิดมาจนมีอายุได้ ๓ ขวบ ขนาคจงนน
 ตงแต่ ๔ ขวบถึง ๗ ขวบ ซึ่งจะไปไหนยังไปตามลำพังไม่ได้ ต้องมีคนคอยจง
 คอนนขนไปถงชนแล่น เด็กที่เป็นขนาคแล่น ผู้ชายอายุ ๔ ขวบถึง ๑๓ ปี ผู้หญิง
 ตงแต่ ๘ ขวบถึง ๑๑ ปี ชนท ๔ เป็นชนใหญ่ หมายความว่าถงขนาครุนน

เขาอยู่ในยูนนานเขตแห่งสยาม เมื่อเติบโตอายุเข้าเขตบวช พระหรือพ่อแม่ก็จัดการ
 บวชให้ การบวชเป็นของสำคัญนักสำหรับคนไทยเรา การบวชเป็นวัชรกษัตริย์ให้
 อีสาระต่อไปภายหลัง ทกวนนาการบวชก็ยิ่งแพร่หลายอยู่น่าชมเชย สำหรับตัวตนเอง
 ได้ใช้ความรู้ในการบวชมาจนทุกวันนี้ คนที่ทวารวชการบางเวลาใจคอให้ล้มลงไป
 ในทางกิลีสตธหา แต่เมื่อหวนคิดในทางธรรมก็คิดได้ ยบยั้งซึ่งใจได้ กระนั้น
 ก็คิดเมื่อถึงเวลามึนเมื่อย ฝ่ายหญิงเขามักจะถามว่า บวชเร็วแล้วหรือยัง นเราจะ
 เห็นได้ว่า ส่วนการศึกษาสำคัญที่สุดแห่งเดียวก็คือการบวชพระ

การแต่งงาน ประเพณีไทยเราคือมาก ปล่อยให้ผู้หญิงเป็นอิสระมาแต่โบราณ
 คอไม่เก็บตัวตึงเช่นหญิงแขก ฝ่ายชายหรือผู้หญิงบางคน มักจะพาเพื่อนไปค้ที่บ้าน
 เจ้าสาว แล้วทำความรู้จักกันเสียก่อนจึงแต่งงาน วนิดมาก เพราะเป็น
 ชีวิตของเขาต่อไปในภายหลัง เป็นการดีกว่าที่เรียกว่า "คลุมถุงชน" คอทั้งฝ่ายชาย
 และหญิงไม่เคยรู้จักสนิทกันเลย ฝ่ายผู้ปกครองนับถือใครกันก็จัดการแต่งงาน
 ให้ทั้งนี้ เป็นการทำให้ตายชีวิตในอนาคต การแต่งงานมีอยู่ ๒ ชนิด เรียกว่า
 อาวาหมงคล ๑ วิวาหมงคล ๑ อธิบายกันง่าย ๆ ก็คือ อาวาหมงคล ผู้หญิง
 ต้องไปแต่งงานที่บ้านผู้ชาย วิวาหมงคล คือ ผู้ชายต้องไปแต่งงานที่บ้านผู้หญิง
 พดลางเรื่องการแต่งงานบางทีจะไม่เป็นที่พอใจแก่คนทั้งหลายมากอยู่ ตามที่ใดสังเกต
 เห็นทกวนนเจ้าภาพทำการผิดมาก เมื่อมีการแต่งงานผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายชายและหญิง
 มักจะเชิญแขกไปรดน้ำเป็นจำนวนมาก งานใครมีผู้คนไปรดน้ำมากคเป็นการหรือ ใคร
 คิดบ้างว่าเจ้าสาวเขาจะหนักอย่างไร การเชิญแขกรดน้ำแต่งงานเกิดจากการหลงยศ
 ข้างผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย ก็ที่พอจะเห็นได้ผู้ที่ไปรดน้ำมากจะเป็นผู้มีอำนาจและมีเกียรติ
 การเชิญแขกไปรดน้ำเป็นการไกลออกไปนอกประเพณี ตามประเพณีเดิมเขาเชิญ
 เฉพาะผู้ปกครองและผู้ญาติของคู่บ่าวสาวไปรดน้ำเพื่อให้รู้ เห็นเป็นพยานในการที่ใด

เป็นสามภรรยาแทนกัน บุคคลชายหญิงเมื่อแต่งงานแล้วก็เป็นอิสระจะไปอยู่ที่ใดก็ได้ ออกจากอกพ่อแม่

กล่าวถึงประเพณีอาชีพ การทำพาน ทำขันอย่างทพานหลอทำกันอยู่ทกวนน และการทำนา ทำสวนเป็นประเพณีของเวามาแต่เดิม ฯลฯ ฉันอยากจะเล่าเรื่องให้ฟังสักเรื่องหนึ่ง ไทพบที่มณฑลนครศรีธรรมราช หม้ายนางหนึ่งมีเรือนสัก ๑,๐๐๐ หลัง ทั้งบ้านจะหาใครมีเงินถึง ๒๐๐ บาทไม่มี แต่หาคนจนก็ไม่มี ผู้ชายทำสวน ผู้หญิงช่วยทำงานบ้าน ฉันสงสัยถามไต่ความว่า สิ้นคานาทามาหาไทก็ไปแลกเปลี่ยนเป็นเครื่องนุ่งห่มบ้าง เครื่องใช้บ้าง เครื่องบริโภคน้ำบ้าง แล้วกลับมาสู้กันกินสู้กันใช้ ไม่มีการทะเลาะวิวาทกัน ตั้งหน้าทำมาหากิน การปกครองเขาปกครองกันเป็นครัวเรือน

คราวนี้จะกล่าวถึงความมรณะ ธรรมดาการตายจะเอาซากศพไว้ไม่ได้ ฉันได้อ่านพบในหนังสือของเซอร์ฮาร์ฟสิงห์ นักปราชญ์อินเดีย ว่าที่ตายแล้วต้องรวบเอาไปฝัง พวกทถอทางพุทธเห็นว่าวิญญาณอาศัยรูป ร่างกายเป็นของไม่มีประโยชน์ พวกถออย่างนึ่งเอาศพไปเผา คราวนั้นตนว่าการเผาศพเป็นขมาศพ คนที่ไม่รู้จักเมื่อตายแล้วก็ไม่ควรไปเผา เพราะไม่มกจที่จะขมากัน ถ้าฝันเป็นศัตรูควรไปเผาอย่างยง ทจริงเมื่อเวลาเผาเจ้าภาพควรบอกให้รู้เท่านั้น ว่าศพคนนั้นจะเผาวันนั้น เขาจะไปเผาหรือไม่เป็นธุระของเขา และยังคงต่อไปอีกว่าผู้เผาต้องเอาศพเทียนไปเอง เพราะตั้งใจไปขมาศพ เจ้าภาพไม่ควรตั้งศพเทียนไว้ให้สำหรับผู้ไปเผา ในเมื่อเวลาใส่ศพเทียนต้องตั้งใจอธิษฐานขอขมาอภัยต่อผู้ตายได้ล่วงเกินอะไรไปบ้าง กระทำอย่างนั้นจึงจะนับว่าเป็นการถูกต้อง

(คัดจากหนังสือพิมพ์ไทย ฉบับประจำวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๓)

คัดจากเรื่อง "ลาลันสมเด็จ"

วินิจฉัยประเพณีแต่งงานอย่างโบราณ

ในบทเสภา (ฉับยหอสุมคพิมพ์) มีเรื่องแต่งงานข่าวสาวอยู่ในเล่ม ๑ (หน้า ๑๐๕) เมื่อพลายแก้วแต่งงานกับนางพิมทอง ๑ เมื่อขุนช้างแต่งงานกับนางวันทอง (หน้า ๒๕๓) ตอน ๑ ก็อยู่ในเล่ม ๓ เมื่อแต่งงานพระไวยกับนางศรีมาลา (หน้า ๒๐๙) อีกตอน ๑ พรรณนาถึงกระบวนการแต่งงานข่าวสาวอย่างโบราณอยู่ข้างถวนถิ ตรงกับที่ใครเคยเห็นแต่ก่อนบ้าง เคยได้ยินเล่ากันมาบ้างจึงเก็บเนื้อความมาแต่งวินิจฉัยต่อไปนี้ ยกเอากระบวนการในตอนที่แต่งงานพลายแก้วกับนางพิมทองเป็นหลักเอาความในตอนอื่นประกอบ

๑) เมื่อนางทองประสี (แม่เจ้าข่าว) ไปขอนางพิมทองนางศรีประจันต์ (แม่เจ้าสาว) หาผู้ใหญ่สูงอายุนำขันนาคทาน้ำเต้า ยายมิ่ง อันเป็นทนายถือตัวยกนทสองฝ่าย (จึงเรียกว่าเถาแก่) ไปด้วย ๔ คน เมื่อนางทองประสีขอลูกสาวนางศรีประจันต์ว่า "ดูจะขอถามความท่านยาย ลูกชายหนัดหรืออย่างไร ไม่เล่นเขยกนเหล้าเมามากนุชา ฝันฝันนสยข่างหรือไม่ว่าจะส่งตัวข้าขาวคราวใด ตูยังไม่เห็นแก่ตาว่าตามจริง ๆ ความนาคทาน้ำเต้า กับทนายยายแม่และยายมิ่ง ว่านานไปท่านจะไต่ฟ้องพิง ลูกทองประสีก็จริงนะคนนั้น ๆ ล ฯ บทตรงนสอว่าผู้ปกครองนั้นเป็นพี่ขอเถาแก่เป็นแต่พี่รับประกัน

๒) เมื่อแม่ยอมยกลูกสาวให้แล้ว ผู้ปกครองทั้ง ๒ ฝ่าย ปรึกษากันต่อไป ถึงกำหนดที่ตนสิ้น และหาฤกษ์กำหนดวันงาน แต่นนทางฝ่ายเจ้าสาวก็แต่งตัวไม่เรอ น หอแล้วชวนเอาไปเตรียมไว้ที่บ้านเจ้าสาว ฝ่ายข้างเจ้าสาวก็เตรียมทำของเลี้ยง

๓) ครั้นถึงวันฤกษ์แรก เจ้าสาวบอกแขกขอแรงพวกพ้องพากันไปยังบ้านเจ้า สาวแตกก พอดีแสงอรุณก็ถึงพักทำขวัญเส้า แล้วยกเส้าปลุกเรอจนแล้วเสร็จ ในวณน ข้างฝ่ายเจ้าสาวเลี้ยงอาหารพวกปลุกเรอ

เรื่องปลุกเรอให้แล้วในวันเคยวันเคยทราบ ว่าทำกันเช่นสามัญมาแต่ก่อน บางตระกูลถือแปลกออกไป ถึงให้ใช้แต่ไม่หมากทำเส้าเรอหอก็มี ส่วนเครื่องแต่ง เรอเช่นของฝ่ายเจ้าสาวจะต้องหา เช่นประเพณีทั่วไป สันนิษฐานว่าเรอหอแต่งงาน นนทำสำหรับให้อยู่เพียงชั่วคราวพอผู้ปกครองฝ่ายหญิงวางใจ เช่นมลูกด้วยกันแล้ว กติ หรือเห็นวาวกใครคนเคยกันสนทนสนมแล้วกติก กยอมให้พากันไปตั้งบ้านเรอ น อยู่เป็นอิสระต่างหาก หรือไปอยู่บ้านของเจ้าสาว อันเป็นผู้มณฐานของตนเองอยู่แล้ว เพราะเหตุนี้จึงไม่ทำเรอหออย่างมั่นคงแต่แรก แต่โดยปรกตต้องปลุกเรอหออยู่ ด้ด้วยกันที่บ้านเจ้าสาวก่อนทงนน ประเพณียอมให้เจ้าสาวไปอยู่บ้านเจ้าสาวแต่แรก แต่งงาน น่าจะมีแต่ในตระกูลสูงเช่นเจ้าสาวต้องปกครองบ้านเมืองหรือศักดิ์สูง ไม่สมควรจะไปอยู่บ้านตระกูลเจ้าสาวซงศักดิ์ต่ำ

๔) ในวันต่อจากวันปลุกหอมา ในบทเสภาว่า “ ครนรุ่งเช้าชนพลนเป็นวันค ทองประสัจจเรอกัญญาใหญ่ เอาชนหมากลงบรรทุกขลุกขลุ่ยไป หามโหรไว้ท่ายกัญญา (คนยก) ชนหมากเอกเลอกเอา (หญิง) ที่รูปสวย นุ่งยกห่มผวยจับผิวหน้า ก ออกเรอถวายพลนทงเวลา ครนหงถึงทาศรประจันต์ การแห่ชนหมากอย่างวานไค เคยเห็นมาหลายครง แต่เสียดกายอยู่ที่ไม่เคยเห็นสังซงเรียกกันว่าชนหมาก และยัง

ไม่รู้ว่าชนหมากนั้นเอาไปทำอะไร (ถ้าพระองค์ท่านประทานอธิบายไม่ได้ ขอให้ลอง
ทรงสังเกต บางทีจะบังมั่วผิด ถึงกระนั้นชนหมากในชั้นหลังก็น่าจะไม่เหมือนอย่าง
โบราณเช่นว่าในสภา) จะลองสนนินยฐานค

คำที่เรียกว่า "ชน" นั้นแปลกอยู่ ไทยข้างใต้ เช่นชาวกรุงเทพฯ หมายความว่า
ว่าภาชนะอย่างรูปคล้ายมะพร้าวครึ่งซีก แต่ไทยข้างเหนือเช่นชาวเชียงใหม่เขา

หมายความว่า ภาชนะอย่างมีเชิงเช่นที่ไทยใต้เรียกว่า "พาน" นั้น ทรงเมอคคค
ก็เห็นว่าจะมาแต่มลายูคนเคยกนนั้น คอแต่เดิมมนุษย์ใช้กลามะพร้าวเป็นภาชนะใช้สอย

ต่อมาเมื่อรู้จักหล่อโลหะใช้ทำภาชนะนั้นด้วยโลหะเรียกกันว่า "ชน" ทั้งไทยใต้และ
ไทยเหนือ ต่อมาก็มักคิดทำเชิงต่อขึ้นให้สูงขึ้น ไทยเหนือเรียกคงอยู่ว่า "ชน"

ตามเดิม ไทยใต้เดิมเรียกว่า "ชนเชิง" ต่อมาเมื่อมีชนเชิงชนิดที่ใช้สำหรับแต้วาง
ของแห้ง จึงเรียกกันว่า "พาน" ที่ว่านโดยเคา แต่ประหลาดอยู่ที่มกระองราชปโลก

สิ่งหนึ่งซึ่งใช้ทั้ง ๒ คำนรวมกันเรียกเป็นชื่อว่า "พานพระชนหมาก" ขอนสอให้
สนนินยฐานคิงกล่าวมา

ถ้าว่าเฉพาะในบทเสภา ที่เรียกกันว่าชนหมากเห็นว่าจะเป็นพานหมากสำหรับ
เลี้ยงแขกที่เชิญมาในวันแต่งงานนั่นเอง จะใส่หมากด้วยชนหรือด้วยพานก็ได้

ชนหมากเอกสำหรับแขกที่ศักดิ์สูง งานใหม่ชนหมากเอกมากก็บังมหนามตา เพราะ
จะมีคนส่งศักดิ์มาช่วยมาก จึงได้ยกแต่งชนหมากเอกให้หรือฝากกับชนหมากสามัญ

หญิงสาวที่ถอยชนหมากไปตชนเข้า ก็เห็นจะเป็นสาวใช้ที่ตงพานหมากเลี้ยงแขก
ในตอนเย็นนั่นเอง

๕) เมื่อเรือชนหมากถอยบ้านเจ้าสาวบทเสภาว่า "จึงจอกเข้าหน้าสะพานใหญ่
ตามลวงไปเอาไม้กั้น เสียบเงินทองให้ชนไปพลัน จนชนหมากนั้นชนบนบันได
(เรือน)" ความตรงนั้นจุดขอตบสอถึงเหตุที่มกระองคนตรประโคมไปในเรือ

ชนหมาก ชอบหลังสอดถึงที่ตามลเอาไม้กน อันประเพณีงานของพวกชาวบ้านที่
 ประโคมเครื่องดนตรีไปในเรือ โดยปรกคัมภีร์เป็นการบอกขณูเหมือนเช่นแหกจูน
 หรือผ้าป่า ประสงค์จะชักชวนพวกชาวบ้านมาช่วยกันทำบุญ แต่แหกชนหมากไม่มัก
 เช่นนน จึงเห็นว่าเครื่องดนตรีนั้นน่าจะสำหรับประโคมบอกให้ย่นคเมอไปถงบ้าน
 เจ้าสาว ไม่เข้าเนนก็จะตองไปตะโกนเรียกให้เบคประทยานรบ ขอทมผู้มากคกน
 มิใช่อน คือผู้เบนโทวารกรักษาประต ต้องตแลให้รู้ว่าใครมาและไต่ถามให้ทราบ
 กจึงเสยก่อนแล้วจึงเบคประทรบ พธส่วนนคิงมาแต่มลเทศเช่นว่ามา

๖) เมอพวกนำชนหมากชนเรอนเจ้าสาวแล้วมในบทเสภาต่อไป (แต่ในบท
 ตอนชนช่างแต่งงานกยนางวณฑอง ความตรงนชคเจนนคกว่า จึงคคเอาลง) ว่า
 “ชนหมากตงเรียงเคยงกนมา เถาแก่นาหนาชนนงพรม เถาแกทเรอนกตอนรบ จึง
 นนไต่เตยบใหญ่ใส่ชนม ทงหมไก่อเหลาเข็มเคมชวคกลม กล้วยสมร้อยสังตาม
 สัญญา ทนสินเงินตราผ้าไหว เขาออกนรบใส่ไต่สามขา เถาแกสองข้างต่างสนทนา
 ขนของเขาคหาด้วยทันไค แถมพกยกให้ตามทำนอง เอาข้าวของคาวหวานมาตงให้
 เลยงคคมหน้าสำราญใจ เถาแกกลับไปทวยคยพลน ความคอนนสือว่าเถาแก
 (ทง ๔ คนทไปเมอวนขอ) เป็นผู้นำชนหมากไป ทางฝ่ายเจ้าสาวกหาเถาแกไวรบ
 เถาแกคนกลางทง ๒ ฝ่ายเป็นพนกงานตรวจตราสังขอทฝ่ายเจ้าบ่าวจะตองให้ ให้ถก
 ตามสัญญา และสังขอททไหนดเบนของกนสำหรับเลยงแขกประเภท ๑ เงิน “ทน”
 (ซึ่งผู้ปกครองให้ฝ่ายละครง) สำหรับคู่บ่าวสาวจะไต่ใช้ในการตงตวประเภท ๑
 “สินสอด” ของเจ้าบ่าวให้แก่ทวเจ้าสาวประเภท ๑ “ผ้าไหว” คอผานงกยผาหม
 จิตเป็นสำรบ สำหรับคู่บ่าวสาวให้ผู้ใหญ่ในสกุลทง ๒ ฝ่าย เวลาไปไหวเมอแต่งงาน
 กนแล้ว เมอฝ่ายเจ้าสาวรบเครื่องชนหมากเสร็จแล้วเลยงอาหาร และแจกของแถมพก
 แก่พวกทไปรบชนหมากทวกน

๗) ถึงเวลาเย็น (วันจันทร์มากไปนั้น) ทำพิธีสงฆ์ นมัสตพระมาสวคมนตรี
 ตัวเจ้าขาวกยเจ้าสาวต่างมเพื่อนขาวและเพื่อนสาวรวมฝ่ายละ ๑๐ คน ตัวหัวหน้า
 เรียกว่า “ขาวนำ” และ “สาวนำ” หอมลอมพาตัวเจ้าขาวกยเจ้าสาวไปนั่งตง
 วงแยกกันอยู่ข้างหน้าพระสงฆ์ (กระบวนพิธีตรงนเหมือนกันทั้งบทธอนแต่งงาน
 พลายแก้วและแต่งงานพระไวย แต่บทธเสภาบทธอนแต่งงานพระไวยพรรณนาชคเจนนกว่า
 จึงคคมาลง ครนถงนอมนงพงพระธรรม พระสคมภ (ปลคสังฆราช) จับมงคค
 คู่ได้ สายสญญนโยงครมลามมาพระไวย พอมองใหญ่หิงคตงตงชยนโต หน่มสาว
 เคยงชางเชานงอด พระสงฆ์เบคคาลบ้ตรชคหน้าไว้ พรวคลงชางสกาห่าหคไอ ท่าน
 ยายโพสาวน่านาเชาคา อดคคยคเบยคเบยคกนกลม เหาหนามชบแทงทอกรอองอยหน้า
 ที่ไม่ถกท่ายนคนเชามา ท่านยายสาออกมานั่งยงกนไว้ มหาคเล็กโลนโลนคค
 กระแทก โอยพ้อชจะแทกทนไม่ได้ ท่านยายสาเต็มทลคหน้ไป จนพระไวยครมลาม
 มาชคกน บทธอนนแนคคประเพณแต่งงานอย่างโบราณทคคกบทธากนชนหลังเบน
 ชอส์าคญคค

ก. พระสวมมงคคคู่ให้ขาวสาว

ข. การรคนาแต่งงานพระเบนผู้รค

ค. รคนาควยเอาไอคคกนา “ชค” เบยกทงทว จนถงทองผลคคผาแต่งงาน
 ใหม่ทงเจ้าขาวเจ้าสาว

ฌ. การทพวกเพื่อนขาวสาวเชารบนามนคเบนอบายทจะแกลงเบยคคตัวเจ้าขาว
 กบทธเจ้าสาวให้เข้าไปชคคคคค

รคนาอย่างวามานในบทธเสภาเรียกว่า “ชคนา” (เห็นจะเบนภาษาไทยคาคเคยว
 กบ “สาคนา” นนเอง) แตน่าสนนชฐานวาระเบนประเพณเคมคของไทยชนพลเมอง
 จึงประพคคกันแพรหลายการทให้ผูใหญ่ในวงศญาคทรคนาสังขแก่คুবาวสาว น่าจะเบน

ประเพณีทพวกพราหมณาจารย์พามาแต่ก่อนเคยอนุโลมต่อพิธีอภิเษก เห็นจะใช่แต่ใน

มณฑลบุคคลชั้นสูงเช่นเจ้านายเป็นต้น

เมื่อเสร็จพิธีศกนา ถวายไทยธรรมพระสงฆ์แล้ว เวลาคามการเลี้ยงแขก

จัดเลี้ยงเป็นชั้น ๆ ตั้งแต่ทวนายลงไปจนยาวไพร่

๘) รุ่งเช้าเลี้ยงพระที่ใกล้วัดมนตเมอวนก่อน ทวเจ้ายาวกยเจ้าสาวต้อง

ตักบาตรถวายกัน เลี้ยงพระแล้วเป็นเสร็จการพิธี แต่การที่ส่งทวเจ้าสาวรอหาอก

ฤกษ์หนงภายหลังวันทาพิธี ทรวากยเพื่อจะเกลี้ยกล่อมให้เจ้าสาวยอมไปสู่ชายหาย

อดส์เสียก่อน ในระหว่างนั้นเจ้ายาวต้องนอนคอยอยู่ที่เรือนหอ สองสามวันผู้

ปกครองจึงพาทวเจ้าสาวลอบไปส่งให้เจ้ายาวในเวลาค่ำหนึ่ง เรียกกันว่า "ส่งทว

เข้าหอ" ไม่บอกให้ใครแม่จันทวเจ้ายาวรูล่วงหน้าก่อน

เมื่อเขียนวินิจฉยประเพณีแต่งงานอย่างโบราณที่ปรากฏในบทเสภาแล้ว นักชน

ถึงเรื่องที่ไต่ขินเล่ากันมาว่า เมื่อในรัชกาลที่ ๓ ผู้มศักดิ์สูงเช่นเจ้านาย ถ้าอยาก

ไต่ลูกสาวใครสามารถจะพาพรรคพวกไปฉุดเอาทวหญิงนั้นไปเป็นเมียตามอำเภอใจ

และเล่ากันพิสดารต่อไปว่า ครั้งหนึ่งลูกเธอไปฉุดลูกสาวเขา ผู้ปกครองผู้หญิง

(ท่านองจะเป็นข้าราชการ) ถวายฎีกา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสว่า

"ทำไมลูกของข้าไม่สมกับลูกของเจ้าหรือ" ผู้ถวายฎีกาก็ตองนงไป คำเล่านี้ไม่

น่าเชื่อว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเห็นชอบหรือแม่แต่เพกเฉยในการ

ที่พระเจ้าลูกเธอเที่ยวชมหญิงคนอื่นเช่นนั้น น่าจะเป็นเพราะไม่มีใครกล้ากราบทูลให้

ทรงทราบ ด้วยกลัวการแกลแค้นของผู้มีอำนาจกว่าอย่างอื่น แต่เรื่องฉุดลูกสาวเมื่อ

ในรัชกาลที่ ๓ นั้นแม่แน ยายผ่องมารดาของหม่อมเฉย แกล่ให้หม่อมฉนฟัง

ว่าเมื่อแกลเป็นสาว พระยาเพชรปาดมิตตาของแกลกลัวเจ้านายจะฉุด ให้ฟ้าไปฝากไว้ใน

ทพระราชวัง จนเมื่อจะแต่งงานจึงให้ไปรับออกมา แยกเคยไปเห็นทในวังผูกหัดเคกค
 เมื่อแกมลูกสาวจึงส่งเข้าไปไว้ในวังแต่เล็กทุกคน เพื่อจะระวังการลุดลูกสาว เป็น
 เหตุอันหนึ่งซึ่งทลกระหม่อมทรงตั้งประเพณีเสด็จออกบรรพการราษฎรด้วยพระองค์เองทุก
 ปีคาหะ จึงส่งขแต่รัชกาลที่ ๔ มา

เมื่อหม่อมคนอันหนึ่งชื่อเรื่องประเทศต่าง ๆ ไปพบกล่าวถึงประเพณีแต่งงาน
 ของมนุษย์พวกที่อยู่ตามทะเลทราย ว่าเขาชาวซมาคมพรรคพวกไปรับตัวเจ้าสาวชน
 หลังมาพาไป เหมือนอย่างว่าสามารถชิงเอาไปเป็นเมียได้ด้วยมฤตยูเทศมาก แล้ว
 นกต่อไปถึงพระอินทร์ซึ่งลูกสาวท้าวเวปจิตติในนิทานธรรมบท (มีรูปภาพเขียนไว้ใน
 พระอุโบสถวัดราชบูรณะ) และเรื่องอิเหนา ท้าวกะหมังกุหนึ่งยกกองทัพไปตีเมือง
 คาหา เพราะเหตุท้าวคาหาไม่ยอมยกนางบุษบาให้ สื่อให้เห็นว่าแต่โบราณนิยมกันว่า
 ถ้าใครสามารถหาจะหาเมียได้ด้วยผลการ นับว่าเป็นผู้เศษ มูลของการลุดลูกสาว
 น่าจะมาแต่ประเพณีซึ่งนิยมกันแต่ดึกดำบรรพ์ดังกล่าวนั้น พวกพราหมณาจารย์
 เอาเข้ามาแถมลงจึงมาเกิดขึ้นในประเทศนี้ แต่ว่าชนเดิมเห็นจะประพฤตินี้แต่ในระหว่าง
 ตระกูลอนยศศักดิ์สมกัน และพาไปเป็นเมียหลวง และเฉพาะแต่ในกรณีพิเศษของ
 ไม่ยอมยกให้โดยคเทานน ความมานเมื่อความรู้และความเลื่อมใสในจารัตโบราณ
 เสื่อมคลาย กกลายเป็นวิธสำหรับผู้นานาจะเที่ยวลุดคร้าหาเมียน้อยเล่าตามชอบใจ

วินิจฉัยอธิบายคำว่า "ครัว"

๑. คำว่า "ครัว" เห็นจะเป็นภาษาไทย เดิมหมายความว่า สถานที่สำหรับประกอบอาหารเพราะฉรรวมตามนุษย์ยอม "อยู่กิน" ด้วยกนเป็นสัถล คือ "อยู่" ในบริเวณเคียวกน และ "กิน" อาหารด้วยกน บริเวณหนึ่งจะมีทอยหลัง!เคียวหรือหลายหลังแล้วแต่จำนวนคนในสัถลมากหรือน้อย แต่ครัวที่จะประกอบอาหารจนถึงคนในสัถลจะมีเท่าใด ถ้าคนด้วยกนก็ครัวแต่บริเวณละครัวเคียว คงเป็นเช่นนี้มาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์

๒. ครั้นถึงสมัยเมื่อนมนุษย์อยู่รวมกันมากดังตั้งเป็นบ้านเป็นเมือง เกิดกจท ผู้ปกครองจะต้องรจจจำนวนคนในบ้านเมืองว่ามสักเท่าใดจะเรียกรววมคนมานบักยาก จะเที่ยวสืบถามก็ไมแน จึงคิดวิธีสำรวจด้วยนบ "ครัว" เพราะเป็นชของตองมสัถลละหลัง ๑ เป็นแนอนน เอาจำนวน "ครัว" เป็นเกณฑ์ปรมาณจำนวนคน ว่าทขานมเท่านั้น ครัว (บางทคททออกนว่าสัถลหนึ่ง ๕ คน เป็นปริมาณปานกลางจะมีมาแต่โบราณแล้ว) คำว่า "ครัว" จึงเกิดอธิบายเป็น ๒ อย่างต่างกัน หมายความว่าสถานที่สำหรับประกอบอาหารก็ได้ และหมายความว่าจำนวนคนในสัถล ๑ ก็ได้ จึงเกิดคำเรียกให้เข้าใจง่ายว่า "ครัวไฟ" หมายความว่าสถานที่ประกอบอาหาร และ "ครัวเรือน" หมายความว่าคนร่วมสัถลซึ่งอยู่ด้วยกน

๓. คำว่า "ครัวไฟ" หรือว่า "ครัว" ซึ่งหมายความว่าสถานที่ประกอบอาหาร คนอนนออกจากผู้ทอยู่ในบริเวณนเอง มีใครมกจจะต้องพทถึง แต่คำว่า "ครัวเรือน" หรือเรียกไทยย่อว่า "ครัว" หมายความว่าคนร่วมสัถลซึ่งอยู่ด้วยกน

มท ไซในกิจต่าง ๆ มาก เช่นไซในหนังสือจดหมายเหตุหรือพงศาวดารว่า "เทครัว" หรือ "อพยพครอบครัว" หรือไปรบศึกใดเซ่ลยมาแทนนครัว แม้ในศิลาจารกกม ว่าถวายคนเป็นข้าพระท่านนครัว คำว่า "ครัว" ทไซในหนังสือเก่า ดูเหมือนจะ มแต่หมายความว่าปริมาณคนทงนน

๔. เมื่อเร็ว ๆ นี้ หม่อมฉนโตทราบความว่ามสกุล ๑ เติมอยู่แยกย้ายกัน หลายแห่ง ทหลังคิกจะไปรวมอยู่แห่งเดียวกัน แต่ไม่สามารถจะรวมได้ เพราะ "แม่ครัว" คนประกอบอาหารต่างบ้านไม่ยอมอยู่ด้วยกัน เจ้าของบ้านไม่อาจทง แม่ครัวของทงไม่ไปอยู่ด้วยกันได้ หม่อมฉนโตย็นเรื่องนเป็นเหตุให้ปรารภถึงอธิบาย คำว่า "ครัว" ทงวนจดยทถวายมา และคิกต่อไปว่า คาทเรียกกว่า "พ่อครัว" และ "แม่ครัว" เติมคงหมายความว่าผู้เป็นใหญ่ใน "ครัวเรือน" คอสกุล ภายหลังเอามาไซ้ประกอบกับ "ครัวไฟ" คำว่า "พ่อครัว" และ "แม่ครัว" จึงกลายเป็น กก

๕. คิกต่อไปถึงการท "แยกครัว" เมื่อพ่อแม่แต่งงานลูกแล้วให้ไปตง บ้านชองอยู่ต่างหาก อนตองมครัวชนใหม่ ครัวทตงใหม่นนยอมประคิชฐชนตาม ความนิยมของคนต่างสกุล ชงมารวมครัวกัน รัชชาคคิงฝคกบครัวเดิมทง ๒ ฝ่าย เพราะฉะนนาการทจะแยกครัวยอมง่ายกว่าทจะรวมหลายครัวเขาเป็นครัวเดียวกัน ถ้าในบ้านเคียวมครัวไฟเป็นหลายครัวคคิงส่นเปลืองยงชน ไม่ตองช่วยกล่าวไปถึง ทกกจะวว่าทกน

แฟชั่น

เราท่านที่เอาใจใส่ในขนบธรรมเนียมฝรั่ง โดยเฉพาะผู้ที่ไปเคยไปยุโรปย่อมทราบกันอยู่ว่า ชาวยุโรป (อาจจะถึงชาวอเมริกาด้วย) ย่อมยกย่องกฤษฎีความเป็นยอดเยี่ยมในการทำเครื่องแต่งตัวผู้ชาย และฝรั่งเศษเป็นเยี่ยมในการทำเครื่องแต่งตัวผู้หญิง เรื่องเครื่องแต่งตัวผู้ชายที่ไม่สู้น่าสนใจนัก ถึงจะเปลี่ยนแปลงอย่างใดเป็นแต่เล็กน้อย มีใครเห็นแบบเก่า แต่ส่วนเครื่องแต่งตัวผู้หญิงนั้น อาจเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างไปใดต่าง ๆ ทกข บ้างก็แขนสั้น บ้างก็แขนยาว บ้างก็รูปแขนเสื้อเหมือนขนานหมาแฮม หรือเหมือนตอกลงมาข้างใต้แขน ส่วนกระโปรงนั้นบางก็ยาว ลงมา ถึง ลากดิน บ้างก็สั้น ขน ไปถึง เทบ ไม่ ปกเข้า รูปแต่ง ผมน และ หมวกก็เปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ อย่าง เครื่องแต่งตัวที่เปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ อย่างนั้นใช้ผู้หญิงปรกษาหารอคคตอ่านกันเอง ได้เห็นว่าความคิดเกิดจากเจ้าของห้างทำเครื่องแต่งตัวผู้หญิง ใน เมือง ปารีส และ ผู้คิด นั้น มัก เป็น ผู้ชาย มี ไม่ สู้ ก็ คน นก ข้าพเจ้าเคยได้ยินเขาเล่าอย่างนี้ กันก็ประหลาดใจ ถ้าความจริงเป็นเช่นนั้น ผู้คิดแบบเครื่องแต่งตัวพวกนั้น ก็มิอาจยิ่งกว่ารัฐบาลทุกประเทศหมด เพราะอาจจะปรกษากันคิดแบบเครื่องแต่งตัวชน แล้วบังคับให้ผู้หญิงในโลกแต่งตัวตามแบบที่คิดเช่นนั้น อุปมาอย่างว่าท่านพวกนั้นตกลงกันว่า บันให้ผู้หญิงใส่กระโปรงสั้นแล้วเกิด แล้วคิดเครื่องแต่งตัวอย่างแบบกระโปรงสั้นนั้น ประกาศว่าเป็น “แฟชั่น” พอกตตศัพทรถงผู้หญิงไม่ว่าชาติใดภาษาใด ก็พากันลงทหน้าทำเสื้อกระโปรงสั้นแต่งตัวไปทุกประเทศ ไม่มีใครที่จะชดชน หรือแม้แต่ทกทวงไม่มีประเทศใดที่จะทำเช่นนั้นได้ ๘

อัครบรรณิกานา เมื่อข้าพเจ้าไม่มีทางที่จะหาอธิบายใดก็ยังไม่ได้อธิบายว่าเหตุใดจึง
เป็นไปเช่นนั้น

ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ข้าพเจ้ามีโอกาสไปยุโรปอีกครั้ง ๑ เมื่อไปพักอยู่ที่
กรุงปารีส มักจะท่องเที่ยวเครื่องแต่งตัวเพิ่มเติม นักชนใดถึงความสงสัยทักถามมา
เมื่อข้าพเจ้าไปตกล้อททางอังกฤษซึ่งมีชื่อเสียงห่าง ๑ เผอิญไปพบผู้ทำการเป็นคนมี
อธิบายดีสภาพ จึงได้ถามปัญหาเขาว่า เหตุใดชาวยุโรปจึงนับถือกันว่าเครื่องแต่งตัว
ผู้ชายช่างอังกฤษดีกว่าชาติอื่น และนับถือกันว่าในเรื่องเครื่องแต่งตัวผู้หญิงไม่มี
ใครสู้ฝรั่งเศส เขารับบอกอธิบายให้ฟัง ดังกล่าวต่อไปนี้

วิสัยคนอังกฤษเป็นคอนเซอเวตฟ ชอบรักษาแบบอย่างของทศไว้ ไม่นิยมในการ
ที่จะเปลี่ยนไปให้แปลกประหลาด เหมือนอย่างเครื่องแต่งตัว ตรงไหนทำได้ก็ดั่งที่แล้ว
เขารักษาหลักทศไว้ โดยจะเปลี่ยนแฟชั่นเครื่องแต่งตัวเพื่อประโยชน์การชอขายให้
เห็นแปลกกว่าของเก่า เขาก็แก้แต่ตรงที่ไม่สำคัญอันเป็นหลักของรูปเครื่องแต่งตัว
อาหารของคาสแจงซอน ขอให้สังเกตคแบบเครื่องอวนิ่งเดรส ซึ่งสำหรับแต่ง
เวลาเย็นเมื่อ ๕๐ ปีมาแล้ว กษแบบที่ไซอัยเคย้วน จะเห็นได้ว่าตัวหลักรูปสถฐาน
เกือบจะยังเหมือนกัน เช่นแต่เปลี่ยนแบบทรงนตรงนทไม่สำคัญยกเยองไปเล็กน้อย
ฝ่ายพวกชาวต่างประเทศอื่นในยุโรปก็อยากจะทำแข่งอังกฤษอยู่แต่เมื่อ แต่วิสัยชนชาติ
อื่นชอบทำของใหม่ให้เห็นว่าแฟชั่นเปลี่ยนแปลง งามแปลกกว่าของเดิม มักทงหลักท
เป็นข้อสำคัญของเครื่องแต่งตัว เปลี่ยนไปไหนก็ไม่มีใครสนใจคน จึงไม่นิยมกันเพียง
เหมือนเครื่องแต่งตัวทอังกฤษ แต่ส่วนเครื่องแต่งตัวผู้หญิงนั้นอังกฤษไม่ฉลาด
คิดพลิกแพลงให้งดงามได้เหมือนฝรั่งเศส จึงสู้ฝรั่งเศสไม่ได้ เขาจึงให้ฟังดังนี้
เมื่อพิจารณาเหตุที่เห็นชอปกกล คำที่เขากล่าวกันว่ากรุงปารีสเป็นราชธานีของยุโรป

ถึงนับว่าเป็นชนจอมช่างทำเลื่อ หรือว่าออกอย่างหนึ่งทศศคแพ่ชเนเครื่องแต่งตัวผู้หญิง

ข้าพเจ้าเข้าใจว่ามีอยู่สัก ๖-๗ แห่ง คนทั้งหลายนิยมว่าทรงคุณวิเศษต่างกัน เช่น

แห่ง ๑ ทำเครื่องแต่งตัวงามสำหรับนารถทรงสูง อีกแห่งหนึ่งทำงามสำหรับนารถ

ทรงต่ำ และอีกแห่ง ๑ ถนัดทำเครื่องแต่งตัวสำหรับนารถกระเดียดจะมเนอ ington

เป็นต้น ข้าพเจ้าได้ไปทหาทางทำเครื่องแต่งตัวผู้หญิงที่เบนนจอมช่างนนแห่ง ๑ เขา

ต้อนรับโดยอริยาศยไมตรีจกให้นั่งในห้องรับแขก แล้วเรียกพวกนางสาวแต่งเครื่อง

แต่งตัวอย่างแพ่ชนทศศคใหม่สำหรับยหน้า เคนกรัดกรายตามกันมาให้ดู (เหมือนคิง

ท่านทั้งหลายได้เห็นในภาพยนตร์เช่นนน) เมื่อเสร็จการชมเครื่องแต่งตัวทเขาคค

ชนใหม่แล้ว ข้าพเจ้าขอโอกาสที่จะถามความสงสัยในเรื่องแพ่ชนเครื่องแต่งตัว

ผู้หญิง เขากยนตรีบจะบอกอธิบายให้ตามประสงค์ เรียกกันมาช่วยชแจง ๓ คน

คือเป็นผชายผจกการहांนนคน ๑ ผู้หญิง (ดูเหมือนจะเป็นผจกการกระบวนชาย)

คน ๑ กยชายทสำหรับคคแพ่ชนคน ๑

ข้าพเจ้าบอกเขาว่า มีความสงสัยอยู่อย่าง ๑ ซึ่งไม่มีใครสามารถบอกความ

จริงให้ทราบได้ คือ เรื่องการคคแบบอย่างเครื่องแต่งตัวผู้หญิงทออกใหม่ทุก ๆ ปี

ไต่ยินแต่ว่าพวกเจ้าของहांใหญ่ ๆ ทในปารีสเป็นผู้คค ทประหลาดใจข้าพเจ้านนคค

พอแพ่ชนออกทปารีสแล้ว ผู้หญิงไม่ว่าชนใดหรืออยู่ในประเทศใด ก็พากันลงททำ

เครื่องแต่งตัวให้ถกคคตามแพ่ชนทปารีส ข้าพเจ้าเห็นว่าพวกนายहांทศศคแพ่ชนม

อำนาจยงกว่ารัฐบาลทปกครองบ้านเมือง เพราะเหมือนฮาจทงชอขบคคไต่ตามใจว่าจะ

ให้ผู้หญิงในโลกแต่งตัวอย่างไร จึงใคร่จะทราบว่ากรทศศคแพ่ชนใหม่ทุก ๆ ปีนน

พวกนายहांใหญ่ ๆ ททำเครื่องแต่งตัวนนปรกษาหากรอกนคคแพ่ชนหรืออย่างไร

เขาตอบว่า ลักษณะการมีไตเป็นตงทซาพเจ้าเขาใจ ในบรรดาหางทออก
 แพ้ชั้นเครื่องแต่งตัว ต่างหางต่างขัดความคิดกัน ด้วยรักษาประโยชน์การช้อขาย
 และต่างหางต่างมพนกงานทมผมอและความคิดคิดด้วยกัน ลักษณะการที่จะคิดแพ้ชั้น
 นน มกจทจะตองคคและชวณชวายตลอดคย เป็นตนแต่เมื่อตงแพ้ชั้นอย่างใดออกไปแล้ว
 ตองมพนกงานล่าหรบคอยสยสยวน ฟงความเห็นของเหล่าศตรมทรพยทเป็นผแต่งตัว
 นำแพ้ชั้นในสสมาคมต่าง ๆ ใหรู้วไม่ชอยตรงไหน และพอใจจะให้แก่เป็นอย่างไร
 ตองฟงไปจนจบเคาไควว ความนิยมของผู้หญิงจะเป็นอย่างไร เมอถงฤคหน้า จีบเคา
 นนไว้เป็นหลัก ทำอย่างนเหมือนกันทุก ๆ ห้าง จีบหลักไคอย่างเดียวกน
 แพ้ชั้นทออกใหม่ถงมีไคปรกษากน จึงมกจะคล้าย ๆ กัน เขาบอกซาพเจ้าในเวลานั้น
 ว่า หลกแพ้ชั้นล่าหรบยหนา (คค พ.ศ. ๒๔๗๔) เขาจับไคแล้ว เครื่องแต่งตัว
 กลางแจ้งจะใช้กระโปรงยาวครึ่งน่อง เครื่องแต่งตัวในห้องจะใช้กระโปรงยาวถง
 ขอเทา แต่เพียงจิบหลักเช่นว่า ยังไม่พอทจะลงมอคคคแพ้ชั้นไค ยังตองเลือกแพร
 และสั่งอปรกษทจะใช้ทาเครื่องแต่งตัวเป็นการล่าคญชกสยวนหนง ซึ่งตองชวณชวาย
 อยตลอดคยเหมือนกันคคพวทหางทอแพรคค พวททำผาไปรงกค และพวททำชอง
 อยางอนชงประกอบในเครื่องแต่งตัวชอมอยากจะให้ชองทตนทำซาพายค ไคคคคทำ
 อะไรแปลกประหลาดชนใหม่ ก็สั่งมาให้หางทำเครื่องแต่งตัวเลือกก่อน พนกงาน
 เลอก (ซาพเจ้าเขาใจว่าทผู้หญิงคนทชแจ้งนน) ตองเลือกคยเสมอ เห็นชองสิ่งใด
 เขาทคกรบทวอยางรวบรววมไว้ จนถงเมอกอนเวลาจะประกาคแพ้ชั้นสก ๒ เดือน
 หรือ ๓ เดือน จึงให้ช่างคคคแพ้ชั้นตามหลกการทสยไคทวอยางไว้ ทำชนเป็น
 เครื่องแต่งตัว พิจารณาจนเห็นว่าคจะเป็นกอยางสคแต่เห็นว่าสมควร แล้วประกาค
 เยทสคคให้คนชมกอนถงฤควาว ๒ เดือน ไครมาคชอยอยางไหนกกว่าให้คค

อย่างนั้น มีการเปิดให้คนดูเช่นนกกอนหนารอบครั้ง ๑ กอนหน้าหนาวครั้ง ๑ เสมอ
ทุกปี และพวกห้างใหญ่ ๆ ย่อมมีห้างสาขายู่ตามเมืองสำคัญทุกแห่ง พอคิดแพะชน
ชนแล้วกลังตัวออกไปเปิดให้คนดูตามประเทศต่าง ๆ รัฐบาลให้ชาวประเทศนั้น ๆ
เหมือนนกยทในปารีส

ข้าพเจ้าถามเขาอีกข้อ ๑ ว่าการที่เขาคิดแพะชนก็ตกลงทุนมากมิใช่น้อย ก็ถ้า
หากความห่างอนเบนแต่นึงคอยค เมื่อเขาออกแพะชนอย่างใดไปก็คอยเขาอย่างทำขาย
แข่งจะไม่ได้หรือ เขาชี้แจงว่าทำเช่นนั้นไม่ได้ ด้วยพวกห้างเล็กน้อยเหล่านั้นไม่
อาจหาแพะพรรณและเครื่องประกอบได้ ถ้าจะเลียนอย่างก็ใคร่แต่รูปเครื่องแต่งตัว
ต่อห้างใดมาขออนุญาตถ่ายแบบโดยยอมเสียค่าธรรมเนียมตามสมควร เขาจึงบอก
แหล่งที่จะไปซื้อแพะและเครื่องอุปกรณ์สำหรับทำเครื่องแต่งตัวเช่นนั้นให้

ข้าพเจ้าถามเขาอีกข้อ ๑ ว่าในประเทศอื่น ๆ ไม่มีชาวประเทศนั้นเองคิดแพะชน
แข่งปารีสบ้างหรือ เขาตอบว่ามีถมไป แม้ชาวฝรั่งเศสเองที่ไปตั้งห้างคิดแพะชนแข่ง
ที่อเมริกา ก็มี แต่ไม่อาจแข่งแพะชนปารีสได้ เพราะมีชื่อเสียงโด่งดังมาเสียช้านาน
คนขงนิยมอยู่ทั่วไป ถ้าช่างทำเครื่องแต่งตัวผู้หญิงทในปารีสยังสามารถคิดแพะชนและ
ทำเครื่องแต่งตัวให้ถูกใจคนได้ข้อย่างนตราบายใด ชาวต่อนักเห็นจะสู้ไม่ได้

ข้าพเจ้าสยไต่ความเรื่องแพะชนมาคงน แต่ต้องออกตัวไว้อย่างหนึ่งว่า ถ้า
ขอความทจามาฝึกพลาดไปอย่างไรขออภัยต่อท่านผู้อ่านด้วย.

(จากวารสารศิลปากรฉบับที่ ๒ เล่ม ๔ ธันวาคม ๒๔๕๑)

การอำนวยการ

ประเพณีเรียกกันว่า "ให้พร" หรือ "อำนวยการ" นี้ ตามความที่ปรากฏ
ในมัชฌิมประเทศแต่โบราณ ต่อเป็นการยอมให้พรมีรูปร่าง หรือทให้กันใดจริง ๆ
จึงเป็นให้พร เหมือนหนังสือเราชอบใจใคร เราบอกแก่เขาว่าเราจะให้พรแก่เขา
คองน สิ่งของบรรดาที่เรามี หรือการสิ่งใดบรรดาที่เราจะทำให้แก่เขาได้ ถ้า
เขาจะชอบสิ่งใดหรือต้องการอย่างใด เราก็คือต้องให้สิ่งนั้นแก่เขาตามขอ
จึงเป็นให้พร มีตัวอย่างที่ปรากฏมาในพระเวสสันดรชาดก พระอินทร์ยอมให้พร
แก่นางผดุงซึ่งจะต้องจุติมาเกิดในมนุษยโลก นางก็ขอพร ๑๐ ประการ คือให้
ควาตาตาเป็นตน พระอินทร์ก็ตอบเป็นอิสระให้สัมประสงค์ อนึ่งเมื่อพระอินทร์จำแลง
เป็นพราหมณ์มาขอนางมัทรีต่อพระเวสสันดรในกัณฑ์สักขีบรรพ ก็ยอมให้พระเวสสันดร
ขอพร และต้องจัดให้ใดตามประสงค์ทุกประการ ยิ่งตัวอย่างที่มาในเรื่องนารายณ์
สียปาง และเรื่องรามเกียรติ์ก็มีหลายแห่ง คือทักษณะอะไรต่ออะไรไปเผาตัวอย่างกาย
ให้พระอิศวรชอบพระทัย จนยอมประทาน "พร" ยกยอให้ท่านนกลูกชอกช้อตขอเทศ
ต่าง ๆ แล้วไปเที่ยวเกาะเกาะจนพระอินทร์เป็นเจ้าต้องโกลาหลกันทุกคราว จนที่สุดเมื่อครั้ง
ทศกัณฐ์ยกเขาพระสุเมรุให้ตรงชน ไต่ประทานพรคราวนั้นทศกัณฐ์ก็ขอพระอินทร์
ประทาน หากพระนารายณ์ลงมาแก้ไขจึงได้พระอินทร์ไป การทให้พรตาม
ประเพณีในมัชฌิมประเทศแต่โบราณเป็นดังนี้ การให้พรก็ยอมเป็นการสำคัญ และ
เป็นรางวัลอันนวิเศษที่ผู้หนึ่งจะให้แก่ผู้ใดใด เพราะเส้มมอดแผ่บุญชุนทรพัยให้เขา
เลือกที่เขี้ยว ถ้าผู้รับพรเช่นทศกัณฐ์ไม่มกลยาณธรรม ก็อาจจะเรียกพรอย่าง
เจ็บแสบได้ ประเพณีให้พรกันเช่นนั้น เมื่อกันทั้งหลายมีความรู้ความคึกมากจน ก

เป็นธรรมดาที่จะต้องเสียมและน้อยลงมาทุกที จนถึงเป็นให้พวกมันตามธรรมดาใช้อยู่
เดี๋ยวนี้ คอให้ควบว่าจว่า “ขอใหม่ความสุข และมีความสุขเจริญเกิด” ดึงน
เป็นต้น

ก็และประเพณีทศกศลฝ่ายหนึ่ง กล่าวควบว่าจว่าขอให้บุคคลออกฝ่ายหนึ่งม
ความสุขมีความสุขเจริญ ทเรียกกันว่า “ไหวพร” นี้ เป็นประเพณีแทบทุกชาติทุกภาษา
ต่างกันแต่โดยลทธิศาสนาต่าง ๆ ในพวกทนต์ถือว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกคอยประทาน
คุณและโทษแก่มนุษย์อยู่ตามพอพระทัยของพระองค์ เมื่อประสงค์จะให้พรแก่กันก็
ย่อมกล่าวว่า “ขอให้พระเจ้าประทานสุขเกิด” เช่นนี้เป็นใจความ ฝ่ายพวกท
เชอถือเทพารักษ์ศกศลทศทว่าเทพคาทงหลายองค์หรือหลายองค์อาจจะให้ความสุข
ความทุกข์แก่มนุษย์คนใดก็ได้ตามปรารภณา ก็ใช้ถ้อยคำวว่า “ขอให้เทพคาอารักษ์
คุ้มครองรักษา” เช่นนี้เป็นพรบางกม บางคนไม่กล่าวถึงวงวนพระเจ้าหรือเทพคา
เป็นแต่อำนาจพรโดยวาจาเป็นกลาง ๆ ว่า “อยู่ดีกันเกิด” บาง “ขอให้อยู่เย็น
เป็นสุขเกิด” ดึงนเป็นต้นเป็นคำพรกมมาก

ประเพณีให้พรถึงว่าต่างกันโดยวิธีดงกล่าวมานี้ กนยใดว่าเป็นประเพณีทชอย
ใช้กัน คือมีผชอยอำนาจและมผู้รบควบความนิยมขึ้นค้อยทวทงโลก
แทเมื่อลองคคคตามทใดทเสยกันเป็นเนอเป็นหนึ่งในการให้พรอย่างทกวนน ถ้า
จะตั้งคำถามว่า “การทให้พรนมนุษย์ให้ให้อะไร? ผู้รบพรได้รบอะไร?” ดึงน ก
ยากทจะตอบให้หมดททางสังสัยใด เพราะถึงจะไม่ตองกล่าวคคคานดงศาสนาลทธิ
อื่นใด ก็พอเห็นได้ว่า “พร” ตามอย่างทให้กนน ผู้ใดจะให้ใครก็ได้ ใครเคย
ให้ทานยายแก่กษอมใดพรชองยายตงกระมุง จะให้เท่าใดพรกไม่รจกหมด ไม่ตอง
ดงทนต์ลงรอนกมพรให้เขาใดกมไป เพราะพรเป็นสังแต่ว่าวาจาทกล่าวไม่มีรูปมร่าง
ผู้รบพรนนก็ใครกแต่ลม ยนทควบลมทานน ถ้าเช่นนี้จะควรวว่า “พร” ไม่มีใน

การให้ และการให้พรไม่มีคุณอันใดหรือ? ข้าพเจ้าได้คิดในเรื่องนี้เห็นว่า "พร" เหมือนกับ "บุญ" มออย่างมีชนก คนชนกหนึ่งก็ให้พรให้แก่ชนกอนสมควรแก่ตน และต้องให้ให้ถูกต้องจึงจะเป็นพร และถ้าให้ให้ถูกต้องแล้วผู้รับก็ควรผลพรตามที่ได้รับ

ความหวานจะต้องอธิบายให้ชัดเจนสักหน่อย ลักษณะการให้พรนั้นผู้ใดให้แก่ผู้ใดก็ตาม นับแต่ยายแก่ขอทานให้เมื่อใดชาวสวรรค์ไป ก็ย่อมให้ด้วยความยินดี ข้างผู้รับพรก็รับด้วยความยินดี พอจึงว่าให้พรและรับพรโดย "มีความยินดีต่อกัน" ขอนไม่ต้องคิดคำนึงถึงความยินดีที่เกดต่อกันในเวลาเมื่อให้พรและรับพรนั้น จะว่าควรยินดีต่อกันด้วยความเข้าใจอย่างไร? ว่าแต่ตามทศวรรจะเป็น ผู้ให้พรย่อมมีความยินดีเพราะผู้ฝากฝ่ายหนึ่งได้กระทำความดีต่อตน เช่นยายแก่ได้รับทานของทายกจึงให้พร หรือออกอย่างหนึ่งผู้ให้พรมีความรักใคร่หมายจะให้ฝากฝ่ายหนึ่งได้สุข เช่นบิดามารดาให้พรบุตร นึกเป็นความยินดีของฝ่ายผู้ให้พร ข้างฝ่ายผู้รับพรนั้นก็ยินดีที่ได้กระทำความดีแก่เขา และรู้ว่าเขายอมรับว่าเป็นคุณแก่เขาจริงประการ ๑ หรือมีฉะนนั้นยินดีก็ควรว่าผู้นั้นเขามีไมตรีจิตต่อตนประการ ๑ ความยินดีควรมต่อกันด้วยความเข้าใจอย่างว่ามานั้น ที่จะเข้าใจว่าคำให้พรจะได้จริงดังปากว่า เป็นต้นว่าพระเป็นเจ้าจะประทานความสุขให้ดังเขาขอ หรือเทวดาอารักษ์จะคุ้มครองตามถ้อยคำเขา หรืออายุจะยืนอยู่ถึง ๑๐๐๐ ปีอย่างเขาว่า เป็นการยินดีเหลือไปทั้งสิ้น เพราะใครบังคับพระเจ้าได้? ใครเป็นเทพรักษาของเทวดา? อายุใครเคยถึงหมื่นปี? ถึงคำให้พรอย่างอื่น ๆ ถ้าฝ่ายหนึ่งไม่มีใจเองแล้ว จะไปเข้าไปถึงใจได้อย่างไร

เพราะอย่างนี้เมื่อว่าแต่โดยย่อ การให้พรต่อกันต้องประกอบด้วยความยินดีต่อกัน คือให้เมื่อมีไมตรีจิตต่อกันทั้ง ๒ ฝ่าย จึงเป็นพร เป็นองค์ของพร โดยสาธยายเหตุทั่วไประ

ถึงการทำให้พร โดยมิไตรจิตเป็นพรตั้งว่าน ก็ให้ใครเป็นชนคเป็นชนลาตบกน
 อกหลายอย่าง ต่างกันด้วยใจที่เจตนาจะให้พรเป็นต้น วาจากกล่าวพรและประพฤติ
 ทั่วตามพรเป็นทสค จะยกตัวอย่างเหมือนเช่นเราไปรดน้ำทำขวัญเด็ก โคนจุกเด็กนั้น
 ก็ไม่ได้ทำบุญคุณแก่เราอย่างใด เด็กนั้นจะดีชั่วอย่างใดเราก็ไม่รู้ ใจเราตั้งเป็น
 กลาง ๆ ไปโดยคำเชื้อเชิญของญาติเขา ให้พรก็กล่าวแต่ตามที่จะนึกได้ ตามแบบ
 ที่เขาให้พรกันเช่นนกเป็นไมตรีจิต แต่เป็นพรอย่างต่ำ

อีกอย่างหนึ่ง เหมือนหนึ่งนายมีบ่าวมาก แม่เฒ่าเจ้อจางเลี้ยงดูอยู่เสมอ ถ้า
 บ่าวคนใดซื่อตรงจงกรบใช้ไต่การงาน นายก็ให้รางวัลตามสมควร โดยความยินดี
 บ่าวเมื่อใครบรางวัลแล้ว ถ้ายังจงรักภักดีต่อนายและรับใช้การงานของนายให้แข็ง
 แกร่งยิ่งขึ้น ฉะนั้นถึงบ่าวนั้นจะไม่ได้ปรียากอำนาจพรให้พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าประธานสขแก่นาย
 หรือขอให้เทวดาคูมครองนายหรือขออะไรต่ออะไรให้ใดแก่นายเลย ก็เป็นอนให้พร
 นาย ดีกว่าอย่างที่เราให้พรเด็กที่ไปรดน้ำทำขวัญ และนายย่อมได้รับผลพรดีกว่า
 เด็กนั้นได้รับพรของเรามาก

เพราะฉะนั้นการทำให้พร ถ้าจะให้เป็นอย่างสามัญ ให้อย่างเมอรคณาทำ
 ขวัญเด็กก็ได้ หรือให้อย่างยายแก่แก่ให้ก็ได้ แต่ถ้าจะให้เป็นพรอย่างวิเศษ คอฉา
 ผู้ซึ่งจะรับพรเป็นผู้ปกครองเรา ก็ต้องตั้งใจจงรักภักดีซื่อตรงต่อท่านผู้นั้น ถ้าผู้จะรับ
 พรเป็นผู้เสมอด้วยเรา ก็ต้องรักใคร่ผูกพันด้วยความดี ถ้าหากเป็นผู้ต่ำกว่าเรา ก็
 ต้องเมตตากรุณาไม่รังเกียจเคียดชัง ส่วนวาจานั้นไม่ต้องกล่าวให้ยืดยาว ความจริง
 ย่อมเป็นของประเสริฐ ไม่มีชนลาตบว่าจริงมากจริงน้อยและวาจากตทงปวงก็เหมือนกัน
 ไม่ต้องกล่าว ถ้ากล่าวคำดีแล้วก็เป็นพรทางสัน ส่วนความประพฤตินั้นแล้ว ก็ต้อง
 ชุตสำหรับใช้สอยและทำกิจการที่จะเป็นความดีแก่ท่านโดยมิได้คิดย่อหย่อน หรือ
 ส่งเคราะห์ให้บุตรและช่วยขอกันความทุกข์ หรือแม่แต่ส่งเคราะห์ไม่ใหม่ทุกข์ท่านน

๕๔ ๐ ๒ ๕
กเป็นลาตยชนลงมาตามควร พรถ้าจะให้ โดยอย่างวิเศษต้องให้ โดยประกอบด้วย
กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ดังว่ามาน พรอย่างอธิบายมานทซาพเจ้าว่า "พรหม"
และ "ให้พรขอมมีคุณ"

๕๕ ๐ ๒ ๕
เรื่องการอ่านวยพรนโตคารเห็นมานานแล้วยงหาใดเรียบเรียงลงเป็นหนังสือไม่
๕๕ ๐ ๒ ๕
สมยนเป็นมงคลฤกษ์เฉลิมพระชนม์พรรษาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๕๕ ๐ ๒ ๕
๕๕ ๐ ๒ ๕
คราวชาวเราเคยถวายชยมงคลมาทกย และกรรมสัมปาทิกสภาใดจักใหม่หนังสือ
๕๕ ๐ ๒ ๕
วชิรญาณวิเศษลงพิมพ์เฉพาะเพื่อนกษตรฤกษ์นควยฉมย ๑ ๕๕ ๐ ๒ ๕
๕๕ ๐ ๒ ๕
เรียบเรียงส่งลงพิมพ์ตามความซงคิดเห็นมาคิงน

(ลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณวิเศษเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓)

ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงแสดงปาฐกถาที่สามัคยาจารย์สมาคม

เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

๑. เมื่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงการต่างประเทศได้มาแสดงปาฐกถาในสามัคยาจารย์ไปรตอนุญาตให้ข้าพเจ้าคิดหาเรื่องมาแสดงตามสมควร ข้าพเจ้านักชฌนองเรองการคึกษาในประเทศสยามแต่โบราณกยเรองลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ ซึ่งข้าพเจ้าได้มีโอกาสศึกษามาเมื่อครั้งบรรพชาอยู๋ในกระทรวงการและกระทรวงมหาดไทย ทูลถวายพระองค์เจ้าฉานนวัตแล้วแต่จะทรงเลือกเชอเลือกเรองหลัง ข้าพเจ้าจึงเตรียมมาแสดงเรองลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ เป็นปาฐกถาให้ท่านทั้งหลายฟังในวันน

๒. ท่านทั้งหลายผู้มาฟังปาฐกถา ที่อยู่ในพระราชสำนักได้เคยฟังพระภิกษุถวายเทศน์นักคงมี(๑) แต่ผู้ไม่เคยฟังเห็นจะมีมากกว่า อนลักษณะถวายเทศน์นนเมื่อผจะเทศน์ชนธรรมมาสถวายศีลและบอกคักราชแล้ว ท่านยอมถวายพระพรทลความเรมต่นว่า ถ้าหากท่านเทศน์ไม่ถูกต้องตามไเวหารและอรรถาธิบายแห่งพระธรรมแต่ยทไคยทหนงกค ท่านขอพระราชทานอภัย ควบเป็นผลมัสตขญญาอนนอยคงน

(๑) ในวันนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทรงฟังปาฐกถาด้วย

แล้วจึงถวายเทศน์ต่อไป แม่สมเด็จพระสังฆราชถวายเทศน์บทกลขออภัยเช่นว่า
 พระสงฆ์องค์ใดจะละเลยทรมานไม่ แต่มิได้เป็นประเพณีทศกฐินจะพึงกระทำ
 กระทบกระเทือนความอยู่ของหงษ์ควรจะกล่าวเป็นอากรมฤกดา คล้าย ๆ กับภิกษุท่าน
 กล่าวคำถวายพระพรบทกลขออภัย ด้วยปาสึกถาทข้าพเจ้าจะแสดงให้ท่านทั้งหลาย
 ฟังวนน เป็นเรื่องโบราณคดีหรือถ้าจะว่าอกนยหงษ์ คือเล่าเรื่องก่อนเกิดตงหลาย
 รอยบ่ ขอมพนวสัยที่จะรู้ให้ถวณถไม่มบกพร่องหรือจะไม่พลาดพลั้งข้างเลยได้ การ
 แดลงเรื่องโบราณคดี แม่ในบทพระบาลมชาดกเป็นต้น เมื่อท่านจะแสดงอดีตนทาน
 กมกไซคาชนตนว่า 'กัร' แปลว่าไต่ยนมาอย่างนั้น ๆ บอกให้ทราบว่าเรื่องที่จะแสดง
 เป็นแต่ท่านไต่ศคยมา ขอสำคัญอันเป็นความรับผิดชอบของผู้นำเรื่องโบราณคดีมา
 แสดง อยู่ที่ทองแดลงตามตนเชื่อว่าจริง และช้หลักฐานที่ทำให้ตนเชอนั้นให้ปรากฏ
 ข้อใดเป็นแต่ความคึกวิญจลยของตนเองก็ควรบอกให้ทราบ ให้ผู้ฟังมีโอกาสเอาเรื่อง
 และหลักฐานที่ไต่ฟังไปพิจารณาช่วยกันคว้าหาความรู้ให้ ถอง แทยง ชนใน คค เรอง ท
 แสดงน การทข้าพเจ้าแสดงปาสึกถา ขอให้ท่านทั้งหลายเข้าใจว่าตั้งใจจะให้
 อย่างว่ามาน

๓. ทนจะว่าด้วยลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณต่อไป อันแดน
 ดินที่เป็นประเทศสยามเดิมเป็นบ้านเมืองของชนชาติลาว ซึ่งยังมีอยู่ในประเทศ
 สยามจนทุกวนน แต่มกเรียกกันว่า ละว้า หรือ ลวะ มีแดนดินของชนชาติอนอยู่
 สองข้าง ข้างฝ่ายตะวันตกเป็นบ้านเมืองของพวกมอญ ข้างฝ่ายตะวันออกเป็นบ้าน
 เมืองของพวกขอม (คือเขมรนั่นเอง แต่โบราณมาชาวประเทศอันเรียกว่าขอม พวก
 เขาเรียกกันเองว่าเขมร) ส่วนชนชาติไทยแต่ชนกิตาบรรพชนนยงรวบวมกันอยู่ที่

บ้านเมืองเดิม อันเป็นประเทศใหญ่อยู่ข้างเหนือ ในระหว่างประเทศธิเบตกับประเทศ
จีน เวืองพงศาเวียงการประเทศสยามตอนสมัยตกค้าบรรพชนรุ้ไต ในปัจจุบันนี้ แต่ด้วย
อาศัยสังเกตโบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ ประกอบกับเรื่องตำนานในพงษเมือง ไค้ความ
ว่าประเทศลาวเคยถูกพวกมอญและพวกขอมเข้ามาอำนาจครอบงำหลายคราว ยังมี
เมืองโบราณซึ่งพงษสังเกตว่าพวกมอญไค้มาตั้งปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่นเมืองเพชรบุรี
เก่า (ข้างตอนทวีปมหาชาติ) เมืองราชบุรีเก่า ฝ่ายเหนือขึ้นไปก็มี เช่นเมืองซากงราว
ซึ่งภายหลังเรียกว่าเมืองนครชุม (อยู่ทปากคลองสวนหมากตรงหน้าเมืองกำแพงเพชร
ข้ามฟาก) และเมืองตากเก่า เมืองเหล่านลวบนตงทางฝั่งตะวันตก เขาแม่น้ำไว
ข้างหน้าเมืองเพือกตกนครอนอยู่ทางฝ่ายตะวันออก จึงสันนิษฐานว่าพวกแผ่อำณา-
เขตเข้ามาจากฝ่ายตะวันตกมาสร้างไว้ ถ้าผู้สร้างเป็นพวกที่อยู่กลางประเทศ (อย่าง
กรุงเทพฯ) ก็คงสร้างทางฝั่งตะวันออกเหมือนอย่างเมืองราชบุรีใหม่และเมือง
กำแพงเพชร ซึ่งย้ายมาตั้งทางฝั่งตะวันออกตรงข้ามฟากกับเมืองเก่าดังนี้ นอกจาก
เมืองโบราณยังมีศิลาจารึกภาษามอญอันตัวอักษรเป็นชนเก่าแก่ ปรากฏ อยู่ ทง ท เมือง
ลพบุรีและทเมืองลำพูน เรื่องตำนานในพงษเมืองมีเรื่องจามเทววงศ์เป็นต้น ก็แลสัง
ความให้เห็นเคาเงอนว่ามอญไค้มาครอบงำถึงประเทศนี้ ข้อที่รู้ว่าพวกขอมไค้เข้ามา
อำนาจครอบงำประเทศลาวนั้น มีหลักฐานยิ่งขึ้นไปกว่ามอญ ด้วยมีวัตถุสถาน
บ้านเมืองซึ่งพวกขอมไค้สร้างไว้ปรากฏอยู่เป็นอันมาก มากมทางฝ่ายตะวันออก นอก
จากนั้นยังมีปราสาทหิน พระพุทธรูป เทวรูปลวดลายอันเป็นแบบขอม ตลอดจน
ตัวหนังสือขอมซึ่งเขชนคัมภรพระไตรปิฎกอยู่เป็นหลักฐาน ส่วนเรื่องพงศาเวียงการของ
ชนชาติไทยนั้น มีเคาเงอนว่าตั้งแต่พุทธศักราชราว ๕๐๐ ปี ประเทศไทยเดิมถูกพวก

จีนบุตรกษัตริย์เขาคินแดนไปเป็นอาณาเขตเป็นอันคืบมา มีพวกไทยทรกอีสระไม่ยอม
ยอมอยู่ในอำนาจจนพากันทิ้งเมืองเดิมอพยพไปหาบ้านเมืองอยู่ใหม่ทางทิศตะวันตกพวก
หนึ่ง ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ต่อแดนเมืองพม่า ต่อมา มีไทยอีกพวกหนึ่งอพยพจากเมือง
เดิมด้วยเหตุอันเคยวณ แต่พวกนี้แยกลงมาทางข้างทิศใต้ ไทยทั้งสองพวกจึงได้
นามต่างกัน พวกที่อพยพไปตั้งบ้านเมืองอยู่ทางทิศตะวันตกได้นามว่าไทยใหญ่ (ใน
ปัจจุบันนี้เรียกกันว่า "เงี้ยว" หรือ "ฉาน") พวกที่อพยพมาตั้งบ้านเมืองทางทิศใต้
ได้นามว่าไทยน้อย ไทยเราชาวสยามอยู่ในพวกไทยน้อย แรกมาตั้งภูมิลำเนาเป็น
บ้านเมืองขึ้นใหม่ในแคว้นชียงยงเรียกว่าสิบสองเจ้าไทย แล้วพากันหาที่ตั้งภู-
มิลำเนาที่ลงมาข้างใต้ โดยลำดับ จนแขวงสิบสองปันนาและลานช้างบางพวกก็ข้าม
แม่น้ำโขงลงมาอยู่ในแขวงลานนา (คือมณฑลพายัพพัตน) และมีบางพวกเลยลงมา
อยู่จนถึงแดนเมืองสุโขทัยเมืองลพบุรี ตลอดจนเมืองอุทอง ตั้งแต่สมัยเมอพวกมอญ
ยังปกครองอยู่ข้างฝ่ายเหนือ และพวกขอมยังปกครองอยู่ข้างฝ่ายใต้ มีจำนวนไทย
ทั้งสองอพยพมาและมาเกิดใหม่ในประเทศนั้นมากจนเป็นอันคืบมา ครั้นถึงสมัยเมออำนาจ
มอญและขอมเสื่อมลงด้วยกัน พวกไทยที่ลงมาตั้งบ้านเมืองอยู่ในแขวงลานนาพากัน
ตั้งเป็นอิสระชนก่อน แล้วพวกไทยที่ลงมาตั้งอยู่ในแขวงสุโขทัยก็ตั้งเป็นอิสระชนตาม
พวกไทยในแขวงลานนาตั้งเมืองชัยปราการ อันอยู่ในแขวงจังหวัดเชียงใหม่เป็น
ที่มั่น แล้วลงมาสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี พยายามปราบปรามพวกมอญ
ขยายอาณาเขตลงมาทางเมืองลพบุรี ไทยพวกที่ตั้งเป็นอิสระในแคว้นลานนาได้อาณา-
เขตเพียงในแคว้นมณฑลพายัพเพียงแคว้นแล้วก็เสื่อมอำนาจ แต่ไทยพวกที่ตั้งเป็นอิสระ ณ
เมืองสุโขทัยสามารถแผ่อำนาจเขตได้กว้างใหญ่ไพศาลไปจนประเทศอื่น และได้

ปกครองเป็นเจ้าของประเทศสยามสืบมาจนกาลบัดนี้ จึงนับว่าเมืองสุโขทัยเป็นปฐม-
ราชธานีแห่งประเทศสยามตั้งแต่เป็นสหประชาชาติไทยในราวเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๐
เป็นต้นมา

๔. เหตุที่ชนชาติไทยจะได้เป็นใหญ่ในประเทศสยาม เพราะมีกำลังมากกว่า
ชนชาติอื่นซึ่งปกครองอยู่ก่อนนั้นเป็นธรรมดา แต่ที่ชนชาติไทยสามารถปกครอง
ประเทศสยามมาได้ช้านาน ถ้าจะนับเวลาที่เกิดขึ้นถึง ๗๐๐ ปีเขายกกัน จำต้องอาศัย
คุณธรรมอย่างอื่นอันมีอยู่ในอุปนิสัยของชนชาติไทยด้วย ข้าพเจ้าพิจารณาตาม
หลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดาร เห็นว่าชนชาติไทยมีคุณธรรม ๓ อย่างเป็นสำคัญ
จึงสามารถปกครองประเทศสยามมาได้ คือความจริงรักอิสระของชาติอย่าง ๑ ความ
ปราศจากวิหิงสาอย่าง ๑ ความฉลาดในการประสานประโยชน์อย่าง ๑ หรือถ้าจะ
เรียกเป็นคำภาษาอังกฤษคือ Love of National Independence, Toleration, and
Power of Assimilation เหล่านี้เป็นสำคัญยิ่งกว่าคุณธรรมอย่างอื่น ซึ่งยังมีอีกหลาย
อย่าง จะกล่าวอธิบายให้เห็นเป็นลำดับต่อไป

ที่ว่าอุปนิสัยชนชาติไทยรักอิสระของชาตินั้น พึงเห็นได้ตั้งแต่ท้าวท้าวท้าว
เดิมมา เพราะไม่ยอมอยู่ในอำนาจชนชาติอื่น และเมื่อมาได้ครอบครองประเทศ
สยามแล้ว ในสมัยต่อมา แม้ต้องตกทุกข์ได้ยากด้วยชนชาติอื่นซึ่งมีกำลังมากกว่า
เข้ามาย่ำยี บางคราวจนถึงบ้านแตกเมืองเสียขยบเป็นกึ่งพยายามแม้จนเอาชีวิต
เข้าแลก ก็อิสระของชาติกลับคืนมาได้ทุกครั้ง ปรากฏมาในเรื่องพงศาวดารตั้งว่า
เป็นหลักฐาน

ที่ว่าอุปนิสัยไทยปราศจากวิหิงสานั้น คือที่อารตยบุคคลเจ้าพวกอื่นซึ่งอยู่ใน
ปกครอง หรือแม้แต่จะมาอาศัย ความชอบนมหลักฐานปรากฏตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย

เป็นราชธานี ตั้งแจ้งอยู่ในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช และปรากฏ
 ในสมัยอนันตยศมา พงเห็นโต ตั้งเช่นชนชาติอื่น หรือพวกท ถอศาสนาอื่น ๆ อยู่ใน
 ประเทศสยาม ไทยก็มีโครงเกยจเบยคเบย! กลับชอบสังเคราะห์ แมจันถศาสนา
 นน ๆ ด้วยถอว่าศาสนายอมให้ความสุขแก่ผู้เลื่อมใสเหมือนกันทุกศาสนา เพราะ
 เหตุนี้แต่โบราณมา สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจึงยอมทรงช่วยอุปการะในการ
 สร้างวัดคริสตัง และสร้างสเหร่าอิสลาม ด้วยมีพระราชประสงค์จะพระราชทาน
 ความสุขแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ซึ่งเลื่อมใสในศาสนาอื่น ๆ การเช่นนี้ไม่ปรากฏมี
 เหมือนในประเทศอื่น มีแต่ในประเทศสยาม และยังมีส่งลงมาจนในสมัยปัจจุบัน
 จะยกตัวอย่างคิง เช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน ทศนัทรณ
 ถนนสาธิต ให้สร้างวัดคริสเชิช และในการพิชชองแขกเจ้าเช่นกยงมิชชองหลวง
 พระราชทานช่วยอุปถกบัจนบดิน ครอบกรรมความปราศจากวิหิงสาทกล่าวมา มีใช้
 จะมแต่ไทยชนเผ่าปกครองตนเอง! เป็นอุปนิสัยตลอดไปจนถิงไทยทเป็นราษฎรพลเมคค
 ชอน ทานทงหลายทเคยเทยวเตรแมทเบย! ชาวต่างประเทศ คิงจะไคสังเกตเห็นว่า
 เมื่อไปตามหมู่บ้านราษฎรไม่ว่าแห่งใด ๆ ถ้าไม่ประพฤติร้ายต่อเขาแล้วคิงไคพย
 การตอนรบอย่างเออเพอ โดยมีไคคคเอาเปรยบอย่างหนงอย่างใดทัวไปในประเทศ
 สยาม ความปราศจากวิหิงสาคิงเป็นชอสาคณูอนหนงซึ่งทำให้ชนชาติอนนพวกยอม
 เป็นตน ไม่วรงเกยจการปกครองของชนชาติไทยมาแต่เดิม

ทว่าไทยฉลาดในการประสานประ โยชนนน ก็พงเห็นโตตั้งแต่สมัยเมอแรก
 ไทยไคปกครองประเทศสยาม ในสมัยนนพวกชอมยงมออยู่เป็นอนนมาก แทนทจะ
 กตชชยไค ไทยถลยคคเอาใจพวกชอมให้เข้ากบไทยด้วยประการต่าง ๆ ยกตัวอย่าง
 คิงเช่นพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ทรงคคคตงแบยหนงสอไทย ให้ไซเชยนโตทง

ภาษาไทยและภาษาขอมด้วยตัวอักษรอย่างเดียวกัน และจารตประเพณีของขอมอย่างใดก็ ไทยก็รับมาประพฤตเป็นประเพณีของไทยไม่ถือทิวี่ คุณธรรมที่ฉลาดประสาณประโยชน์อนัน คงเป็นขัจยสำคัญอันหนึ่งในโบราณสมัย ซึ่งทำให้ขอมกับไทยกลายเป็นชาวสยามพวกเดียวกัน แม่ในสมัยภายหลังมา เมอมพวกจะพากันเข้ามาตั้งทำมาหากินในเมืองไทย มาอยู่เพียงชั่วระยะหนึ่งหรือสองชั่ว ก็มักกลายเป็นชาวสยามไป ด้วยคุณธรรมของไทยที่กล่าวมา ถึงอารยธรรมของชาวยุโรป ไทยในประเทศสยามก็แลเห็นคุณและมีความนิยมก่อนชาวประเทศอื่นๆ ทั่วโลกเคียงกัน และได้รับประโยชน์จากอารยธรรมนั้น สืบมาจนทุกวันนี้ ก็เพราะความฉลาดประสาณประโยชน์อันมีในอุปนิสัยของชนชาติไทย จึงเห็นว่าคุณธรรมทั้ง ๓ อย่างที่พรรณนามา ควรนับว่าเป็นอัครรย์ในอุปนิสัยของชนชาติไทยมาแต่โบราณ ด้วยประการฉะนี้

๕. ลักษณะการปกครองประเทศสยามในสมัยตกต่ำบรรพ เมอลาวงเป็น

ใหญ่อยู่โดยลำพังกดี หรือในชนเมอมอญเขามามอำนาจครอบงำกดี จะเป็นอย่างไรเข้าพเจ้าหาทราบไม่ เห็นเค้าเงื่อนปรากฏแต่ลักษณะการปกครองของขอมและของไทย พอสังเกตได้ว่าวิธีการปกครองมาแต่คตต่างกัน คือพวกขอมปกครองตามคตซึ่งได้มาจากชาวอินเดีย พวกไทยปกครองตามคตของไทยซึ่งพามาจากเมืองเดิม มีได้เอาอย่างชาวอินเดีย เรื่องตำนานการปกครองของขอมกับไทยที่พามาใช้ในประเทศสยามก็ต่างกัน คือเมอมพวกขอมเขามามอำนาจในประเทศสยามนั้น มีได้ปกครองเองทั่วทั้งประเทศ ขอนพวงสังเกตได้ด้วยโบราณวัตถุอันเป็นแบบอย่างช่างขอมสร้าง มีปรากฏชนไปฝ่ายเหนือเพียงเมืองสวรรค์โลกเท่านั้น เห็นอนนชนไปหามี่ไม่ คงเป็นเพราะตอชางเหนือพวกอนนปกครองเป็นประเทศราชชนต่อขอม ในเรื่องตำนานโยนก็ปรากฏว่าในสมัยเมอมพวกขอมเขามาคครอบงำน ทางเมือง

หรือญาติของพวกเขาอยู่ยังปกครอง ทางเหนือขึ้นไปตามชายแม่น้ำโขง ยงมเจ้าลาว
ราชวงศ์ลาวจากราชครองอยู่อกชานาน ครั้นพวกไทยได้แค่นลาวทางฝ่ายเหนือ
ก็ปกครองตามจารตประเพณีของไทยลงมาทางข้างเหนือ เพราะฉะนั้น ในสมัยเมื่อ
ไทยได้เป็นใหญ่ ณ เมืองสุโขทัย วิธีการปกครองประเทศสยามจึงมีอยู่เป็น ๒ อย่าง
เมืองทางฝ่ายเหนือปกครองตามประเพณีไทย เมืองทางฝ่ายใต้ปกครองตามประเพณี
ขอม ก็แต่ประเพณีการปกครองของขอมกับของไทยเหมือนกันอย่างหนึ่ง ซึ่งถือ
อาญาสิทธิ์ของพระเจ้าแผ่นดินเป็นหลักในการปกครอง มาฝึกกับพวกขอมถือหลัก
ตามชาวอินเดีย สันนิษฐานว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระโพธิสัตว์ หรือเป็นพระอิศวร พระ
นารายณ์แบ่งภาคลงมาเลี้ยงโลก และอาศัยพราหมณ์เป็นเจ้าตำราการปกครอง
ลักษณะการทพวกขอมปกครองราษฎรจึงคล้ายนายปกครองบ้าน ตรงกับภาษาอังกฤษ
ซึ่งเรียกว่า Autocratic Government ส่วนวิธีการปกครองของไทยนั้น นับถือพระ
เจ้าแผ่นดินเช่นบิดาของประชาชนทั้งปวง วิธีการปกครองก็เอาลักษณะการปกครอง
สักลมาเป็นคติ เป็นต้น แต่ถือว่าบิดาเป็นผู้ปกครองครัวเรือน (คำว่า "พ่อครัว"
เดิมทีเดียวจะหมายความว่าผู้ปกครองครัวเรือน อันธรรมดาจะยอมรับครัวไฟกัน
ภายหลังมาจึงเข้าใจคำว่าพ่อครัวกลายเป็นผู้ประกอบอาหาร) หลายครัวเรือนรวม
กันเป็นบ้านอยู่ในปกครองของ "พ่อบ้าน" ผู้อยู่ในปกครองเรียก "ลูกบ้าน" หลาย
บ้านรวมกันเป็นเมือง ถ้าเป็นเมืองชนอยู่ในปกครองของ "พ่อเมือง" ถ้าเป็นเมือง
ประเทศราช เจ้าเมืองเป็น "ขุน" หลายเมืองรวมเป็นประเทศอยู่ในปกครองของ
พระเจ้าแผ่นดิน แต่โบราณเรียกว่า "พ่อขุน" ข้าราชการตำแหน่งต่าง ๆ ใ้
นามว่า "ลูกขุน" ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า วิธีการปกครองของไทยเป็นอย่างไรบิดาปกครองบุตร

หรือเรียกตามภาษาอังกฤษว่า Paternal Government ยังใช้เป็นหลักวิธีปกครอง
ประเทศสยามสืบมาจนทุกวันนี้

๖. เมื่อไทยได้ปกครองประเทศสยามในเวลา ยังกการปกครองเป็น ๒ อย่าง
ดังกล่าวมาแล้ว น่าสนนินยฐานว่าคงจะเกิดเป็นปัญหาชนแกกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง
ตั้งแต่แรก ที่จะปกครองประเทศสยามทั่วไปด้วยวิธีอย่างใดจะเหมาะดี และนำ
ลงมที่ว่าจะคิดเห็นด้วยอุปนิสัยสามารถในการประสานประโยชน์ ว่าควรเลือกเอา
การทศทั้งสองฝ่ายมาปรุงใช้ เป็นวิธีปกครองประเทศสยาม แต่ในสมัยชนแรกนั้น
ไทยยังไม่ได้ศึกษาทราบคุณและโทษในวิธีปกครองของขอมมากนัก จึงใช้กระบวน
ปกครอง โดยวิธีของไทยมาก่อน ค่อยเลือกวิธีปกครองของขอมเพิ่มขึ้น โดยลำดับ
จนมองเห็นได้ในศิลาจารึกของพระเจ้ารามาคำแห่งมหาราช ถ้อยคำเป็นภาษาไทย
เกือบไม่ม่อนปน พระเจ้าแผ่นดินกว้างพระองค์แต่เป็นอย่างบิดาของประชาชน เช่น
ผูกกระตังไว้ที่ประตูพระราชวัง ใครมีทุกข์ร้อนให้ ไปส่นกระตังร้องทุกข์ใดคณ
แต่ในจารึกของพระมหากษัตริย์รัชกาลหลังต่อมา ปรากฏถ้อยคำภาษาขอมและมีพิ
มาณเป็นม่อนปนมา แต่วิธีปกครองอาณาเขตเมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ด
ประหลาดทวงอาณาเขตซึ่งการบังคับบัญชาอยู่ในรัชกาลราชธานีปกครองเองแคบหนั
กหนา คือเอาเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีพระเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับ แล้วมเมือง
ลูกหลวงครองรักษาหนาดานอยู่ ๔ ด้าน คือ เมืองสุโขทัย ซึ่งเคยวนเรียกว่าเมือง
สุวรรณโลกอยู่ด้านเหนือ เมืองสองแคว ซึ่งเคยวนเรียกว่าเมืองพิษณุโลกอยู่ด้าน
ตะวันออก เมืองสระหลวง ซึ่งเคยวนเรียกว่าเมืองพิจิตรอยู่ด้านใต้ เมืองกำแพงเพชร
อยู่ด้านตะวันตก ระยะทางแต่เมืองหนาดานเดินทางราชธานีเพียงภายใน ๒ วันทุกด้าน
นุดกนนออกไป แม่เมืองพระราชอาณาเขตสยามกว้างขวางอย่างยิ่ง ในรัชกาลของ

พระเจ้ารามคำแหงมหาราช ก็ให้เงินเมืองปกครองกันเองเป็นประเทศราช เช่นเมือง
 อู่ทองเป็นต้นบ้าง เป็นเมืองพอเมืองครองบ้าง อาจเป็นด้วยมีความจำเป็นในสมัย
 นั้น เพราะไทยกำลังปราบขอมแผ่อำนาจลงมาข้างใต้ แต่วิถีควบคุมอาณาเขตด้วย
 ระเบียบการปกครอง ปล่อยให้เมืองชนมอันาจมากอย่างนั้นยอมมั่นคง แต่เมื่อ
 มีพระเจ้าแผ่นดินอนทรวงอำนาจมาก ถ้าพระเจ้าแผ่นดินอนอำนาจเมื่อใด ราชอาณาจักร
 อาณาเขตก็อาจแตกได้ โดยง่าย เรื่องพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเช่นนั้น พอล่วง
 รัชกาลพระเจ้ารามคำแหงมหาราชแล้ว หัวเมืองซึ่งเคยอยู่ในราชอาณาจักรกรุง
 ศรีอยุธยาตั้งตนแยกกันไปโดยตั้งตนเป็นอิสระบ้าง ตกไปเป็นเมืองชนของก๊กอนบาง
 กรุงศรีอยุธยาอันกาลลงลงเป็นอนดึกมา จนถึง พ.ศ. ๑๘๙๔ พระเจ้าอู่ทองก็รวบรวม
 รวมหัวเมืองทางข้างใต้ตั้งเป็นอิสระชน ณ กรุงศรีอยุธยา พระมหาธรรมราชาลิไทย
 ราชนคตาของพระเจ้ารามคำแหงมหาราชก็ไม่สามารถปราบได้ ต้องยอมเป็นไมตรี
 อย่างประเทศที่เสมอ ครั้นตอนนั้นมาถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชพงวียก
 กองทัพขึ้นไปปราบปราม กษัตริย์ศรีอยุธยาองค์หลังสู้ไม่ไหวก็ต้องยอมเป็นประเทศราช
 ชนต่อกรุงศรีอยุธยา รวมเวลาที่กรุงศรีอยุธยาได้เป็นราชธานีประเทศสยามอยู่ไม่
 เต็มร้อยปี

๗. วิธีการปกครองประเทศสยามเมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีเค้าเงื่อน
 ทรายความใดมากชน ควบคุมยงมหนังสือเก่าซึ่งอาจจะอาศัยค้นคว้าหาความรู้ได้นอกจาก
 จากศิลาจารึก คือหนังสือเรื่องพระราชพงศาวดาร และหนังสือกฎหมายเก่าฉบับ
 พิมพ์เป็นสองเล่มสมุดกันเป็นต้น ทั้งหนังสือจดหมายเหตุซึ่งฝรั่งแต่งไว้ ตั้งแต่
 สมัยในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นมาออกจำพวกหนึ่ง แต่กึ่งต้องอาศัยสันนิษฐาน
 ประกอบบอกเป็นอนมาก ถึงขั้นนี้สังเกตได้ว่าพวกไทยชาวเมืองอู่ทองเคยได้รับความ

อบรมและเลื่อมใสในประเพณีขอมมากกว่าพวกเมืองสุโขทัย เพราะไทยตกลงมาอยู่
 ข้างใต้ใต้อยู่ประปรายก็พวกขอมมาช้านาน ขอนจะพงเห็นได้ในกฎหมายซึ่งตั้งขึ้นใน
 สมัยนี้ ชอบใช้ถ้อยคำภาษาขอมและภาษาสันสกฤต ซึ่งพวกขอมชอบใช้ยิ่งกว่า
 หนังสือซึ่งแต่งครั้งกรุงสุโขทัย จารตประเพณีชอบใช้ตามคติขอมมากจน มีข้อ
 สำคัญเป็นอุทาหรณ์ เช่นเรื่องทาสกรรมกร ในประเพณีไทยแต่เดิมห้ามไม่ พวก
 ไทยตกลงมาอยู่ข้างใต้มาบรรจบประเพณีการใช้ทาสตามประเพณีขอม มีความปรากฏ
 ในงานแผนกฎหมายลักษณะลักพาทหนึ่ง ว่าเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาปกครองสุโขทัย
 เป็นไมตรีกันนั้น มีผู้ลักพาทาสในกรุงศรีอยุธยาหนีขึ้นไปเมืองเหนือ พวกเจ้า
 เงินกรวยทูลพระเจ้าอู่ทองขอให้ไปติดตามเอาทาสกลับมาว่าเพราะ “เมืองท่านเป็น
 อนหนักอนเคียวกันแล้ว” ถึงนั้น แต่พระเจ้าอู่ทองหาทรงบัญชาตามไม่ ค้ำรัสสั่ง
 ให้ว่ากล่าวเอาแก่ผู้ชายชายประกัน และมีค่าซึ่งยังไซ้กันมาปรากฏอยู่ค้ำหนึ่ง ซึ่ง
 เรียบกษพจนจากทาสว่า “เป็นไท” ถึงนั้น พงสันนิษฐานได้ว่า เพราะแต่เดิมชนชาติ
 ไทยไม่มีทจะเป็นทาส และไทยมาใช้ประเพณีทาสกรรมกรจากขอม ทาสจึงได้
 มล็ดมาในประเทศสยาม จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 พระกรุณาโปรดฯ ให้เลิกเสียเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ถึงกระนั้นการปกครองกรุงศรี
 อยุธยาที่ยังเอาแบบของไทยใช้เป็นหลัก เป็นต้นว่าการปกครองอาณาเขตเมืองชั้น
 แรกก็วางแบบแผนท่านองเคียวกนกกับกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี คือเอาพระนคร
 ศรีอยุธยาเป็นราชธานีอยู่กลาง มีเมืองหน้าด่านทั้ง ๔ ด้าน เมืองลพบุรีอยู่ด้าน
 เหนือ เมืองนครนายกอยู่ด้านตะวันออก เมืองพระประแดงอยู่ด้านใต้ เมือง
 สพรรณบุรีอยู่ด้านตะวันตก ระยะทางไปมาถึงราชธานีได้ภายใน ๒ วันเช่นเคียวกนก
 หัวเมืองนอกจากนั้นก็ยกให้ปกครองกันเองทั่วไป วิธีการปกครองกรุงศรีอยุธยามา

แก้ไขมากเมื่อรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เหตุด้วยเมื่อรัชกาลก่อนได้อำณา
 เขตกรุงศรีอยุธยา ซึ่งลคคกคดลงเป็นประเทศราชอยู่นมาเป็นเมืองชนกรุงศรีอยุธยา
 และตโตเมืองนครธมซึ่งเป็นราชธานีของประเทศขอม เมื่อขลุ พ.ศ. ๑๙๓๖ ใน
 สมัยนั้นได้ขาราชการเมืองศรีอยุธยาและชาวกรุงกัมพูชา ทั้งพวกพราหมณ์ พวกเจ้า
 นาย ท้าวพระยา ซึ่งชำนาญการปกครองมาไว้ในกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก ได้ความ
 วิชาบริหารมณฑลราชการบ้านเมืองทั้งทางกรุงศรีอยุธยาและกรุงกัมพูชา ถ้วนถี่ดีกว่าที่
 เคยรู้มาแต่ก่อน จึงเป็นเหตุให้แก้ไขประเพณีการปกครอง เลือกลงแบบแผนใน
 กรุงศรีอยุธยาและแบบแผนขอมในกรุงกัมพูชา มาปรับปรุงเป็นวิธีการปกครองกรุงศรี
 อยุธยาตั้งแต่ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระ
 พระรามาธิบดีพระองค์ที่ ๒ ซึ่งเป็นราชโอรสสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ วิชา
 ปกครองที่ปรับปรุงขึ้นเมื่อระหว่าง พ.ศ. ๑๙๙๑ จน พ.ศ. ๒๐๗๒ ใน ๒ รัชกาล
 ที่กล่าวมา จึงได้เป็นหลักของวิชาปกครองประเทศสยามสืบมา ถึงแก้ไขบ้างในบาง
 สมัยก็เป็นแต่แก้ผลความ ตวหลักวิธียังคงอยู่จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์นี้

๘. ทนจะว่าด้วยลักษณะการปกครอง ซึ่งได้ตั้งเป็นแบบสมัยกรุงศรี
 อยุธยา พรรณนาที่ละเอียดถี่ถ้วน ลักษณะการปกครองอาณาจักรเขตนน มคเางอน
 ปราบกฏอยู่ในกฎมนเทียรบาล และทำเนียบศักดินาหัวเมือง ว่าเลิกแบบทมิเมืองลก
 หลวง ๔ คำนวณราชธานีอย่างแต่ก่อน ขยายเขตการปกครองของราชธานีกว้างขวาง
 ออกไปโดยรอบ ถ้าจะเรียกนามตามท้องที่ในปัจจุบันนี้ ก็คือ รวมมณฑลราชบุรี
 มณฑลนครราชสีมา มณฑลนครสวรรค์ (เพียงเมืองชัยนาท) มณฑลปราจีนเข้าอยู่
 ในวงราชธานี กำหนดขรรคการเมืองซึ่งอยู่ในวงราชธานีเป็นเมืองชั้นจิตวา มีฝรั่ง
 กบกรมการเป็นพนักงานปกครอง ซึ่งอยู่ในอำนาจเจ้ากระทรวงต่าง ๆ ที่ในราชธานี

หวเมืองซึ่งอยู่ภายในราชอาณาจักรออกไป คงเป็นเพราะอยู่ไกลจะปกครองจากราชธานี
 ไม่สะดวก หรือเพราะอยู่หน้าด่านชายแดน จึงจัดเป็นเมืองพระยามหานคร ชั้นเอก
 ชั้นโท ชั้นตรี โดยลำดับกันตามขนาดและความสำคัญของเมือง เมืองชั้นคิน
 ต่อมาเรียกว่า "หวเมืองชั้นนอก" ต่างมีเมืองชั้นอยู่ในอาณาเขตที่ตนเองปกครอง
 ราชธานี และบรรดาเมืองชั้นนอกนั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งพระราชวงศ์
 หรือข้าราชการชั้นสูงศักดิ์เป็นเจ้าราชการเมือง มีอำนาจบังคับบัญชาสัตตชาติ
 อย่างเป็นเจ้าต่างพระองค์ทุกอย่าง และมีกรมการพนักงานปกครองทุกแผนกอย่าง
 เช่นในราชธานี หวเมืองชั้นนอกไปซึ่งเป็นเมืองต่างชาติต่างภาษา อยู่ชายแดน
 ต่อประเทศอื่นให้เป็นเมืองประเทศราช มีเจ้านายของชนชาตินั้นเองปกครองตามจารต
 ประเพณีของชนชาตินั้นๆ เป็นแต่ใครจะเป็นเจ้าเมืองต้องบอกเข้ามาทูลขอให้สมเด็จพระ
 เจ้าแผ่นดิน อนุญาตโดยขงขยาทรงตั้ง และเมืองนั้นต้องถวายต้นไม้ทอง เงิน
 ๑ ครั้ง ๓ ปีครั้ง ๑

ส่วนการปกครองท้องถิ่นภายในเขตเมืองอันหนึ่งนั้น มีเค้าเงื่อนอยู่ในกฎหมาย
 หลายบท คือพระราชกำหนดเก่าเป็นต้น การปกครองตั้งตนแต่ "บ้าน" มีผู้ใหญ่
 บ้านซึ่งผู้ว่าราชการเมืองเลือกตั้งเป็นหัวหน้า หลายบ้านรวมกันเป็น "ตำบล" มี
 กำนันเป็นหัวหน้า ทว่าการันนมากใครขบบรรดาศักดิ์เป็น "พน" หลายตำบลรวม
 เป็น "แขวง" มีหมื่นแขวงเป็นผู้ปกครอง หลายแขวงรวมเป็นเมือง มีฝรั่งหรือ
 พระยามหานครเป็นผู้ปกครอง เป็นที่สังเคราะห์การปกครองท้องถิ่น

๘. ทนจะพรรณนาว่าด้วยวิปครองคนตามลักษณะการปกครองประเทศสยาม
 แต่โบราณต่อไป เนื่องในเรื่องที่กล่าวตอนหน้าพอจะเข้าใจได้ว่าเมื่อครั้งพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตั้งพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร

เมื่อรัตนโกสินทร ศก ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖) มีคนเข้าใจกันโดยมากกว่าว่าเขา
 ประเพณีฝรั่งมาใช้ ผู้ที่ไม่เห็นชอบด้วยบางคนก็กล่าวว่า ไม่ควรที่จะเกณฑ์ผู้คนเป็น
 ทหารที่ทางบ้านทงเมือง รัฐบาลอยากจะมีทหารเท่าใด ก็ควรจ้างเอาอย่างทหาร
 อังกฤษ ความเข้าใจเช่นว่าจะยังมีอยู่หรือไม่ข้าพเจ้าไม่ทราบแน่ แต่ความจริงการที่
 เกณฑ์ชายฉกรรจ์ทุกคนเป็นทหารนั้น เป็นประเพณีของไทยใช้มาเก่าแก่ ดุเหมือน
 ก่อนตั้งกรุงสโยทัยกว่าใด ใช้แต่เท่านั้น ถึงวิธีการปกครองประเทศสยาม ถ้าว่าด้วย
 ส่วนปกครองผู้คนก็ใช้วิธีปกครอง อย่างทหารมาแต่ดั้งเดิม การฝ่ายพลเรือนเหมือน
 แต่อย่างฝากไว้ให้ทหารช่วยทำ จะยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ เช่น เจ้ากระทรวง
 การพลเรือน แต่ก่อนนั้นแต่เป็นนายพลยิงเรียกว่า "เสนาบดี" อันแปลว่านายพล
 ศึกอยู่จนทวณน เพราะเหตุที่วิธีปกครองประเทศสยามแต่เดิมที่ใช้วิธีการทหารเป็น
 หลักครั้นเมื่อสมัยต่อมาการที่ตอของทำศึกสงครามห่างลง และมีการต่าง ๆ อันเป็น
 ฝ่ายพลเรือนทวชน ก็ผอณผันหนการทหารเข้าประสานการพลเรือนมากขึ้นอันดโดยมา
 ลักษณะการทหารแต่เดิมจึงเลือนไป แต่ยังคงเป็นหลักอยู่หาได้เล็กน้อย ทคนเข้าใจผิดไป
 ก็ด้วยแต่โบราณยังไม่มวิธีพิมพ์หนังสือ การตั้งหรือแก้ไขพระราชกำหนดกฎหมาย
 อันใด ก็เป็นแต่เขียนลงบนแผ่นกระดาษ เขาไปย่าวร้อง โฆษณาแล้วลอลงเล่มสมุด
 รักษาไว้ไม่กลบยบ ผู้ที่จะได้อ่านกันอย ครนผู้ที่ได้อ่านหมดตัวไป ก็มีใครจะมีใครรู
 เรื่องราวและเหตุผลตนปลายว่า การเรองนั้น ๆ เป็นมาอย่างไร

หลักแห่งวิธีการ ปกครอง ของไทย แทจริงมีความ ๒ ขอน เป็น สำคัญ คือ
 พระราชอาณาสิทธิ์ของพระเจ้าแผ่นดินขอ ๑ กษการทบงคยให้บรรดาชายฉกรรจม
 หน้าที่ของเป็นทหารสำหรับช่วยรักษาบ้านเมืองอีกขอ ๑ ใช้คำว่า "ท้าวชการ"
 แปลว่าการของพระเจ้าแผ่นดิน เพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงอาณาสิทธิ์เป็น

ประชุมแห่งการรักษายานเมือง หน้าที่อนนถอวาทวณหมคทกชนบรรคาคักกต ผคกน
แตกให้ทาการต่างกันตามความสามารถของบุคคลต่างชนต่างจำพวก เพื่อให้ได้ผลค
อย่างยิงแก่ยานเมือง ถ้าว่าแต่โดยส่วนชายฉกรรจทเป็นไพร่พลเมืองนน มีหน้าที่
ที่จะกล่าวโดยสังเขปต่อไปน คือ

๑. เมอมอายุได้ ๑๘ ปี ต้องเข้าทะเบียนเป็น "ไพร่สม" ให้มีสนายผูกหค
และใช้สอย (จะมีกำหนดกขยงคนหาหลักฐานไม่พย เพราะชนหลังมากกลายเป็นอยู่
ตลอดอายของนายไปแล้ว ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าเดิมจะมีกำหนด ๒ ปี) ครนอายุได้
๒๐ ปี (ปลดจากไพร่สม) ไปเป็น "ไพร่หลวง" มีหน้าที่รบราชการแผ่นดิน ผูอน
จะเข้าไปใช้สอยไม่ได้ อยู่ในเขตราชการไปจนอายุได้ ๖๐ ปี จึงปลดด้วยเหตุชรา
หรือมฉะนนแม่อายุยังไม่ถึง ๖๐ ปี ถ้ามีบุตรส่งเข้าราชการ ๓ คน ก็ปลด
บิดาให้พ้นจากราชการเหมือนกัน

๒. ชายฉกรรจทกคนต้องเข้าสังกัดอยู่ในกรมใดกรมหนึ่ง จะลอยตัวอยู่ไม่ได้
ลูกหลานเหลน ชงสืบสกุลกตอง อยู่ในกรมนน เหมือนกัน จะย้ายกรมได้ ตอ ได้ รม
อนุญาต เพราะเหตุฉะฉกตองในราชธานี ไพร่กรมนนกตองตงถนฐานอยู่ในวง
หวเมืองราชธานี ถ้าเป็นไพร่คิงเมืองชนนอก เมืองไหนกตองอยู่ในแขวงเมืองนน
ทงนเพื่อประโยชน์ในเวลาการศึกสงครามเกิดชน จะไคเรียกระคมคนไคทททวงท
รวมคนในวงราชธานีเป็นกองทัพหลวง และรวมคนในเมืองชนนอกเป็นเมืองและ
กองพล หรืออย่างอนตามกำลังของเมืองนน ๆ

๓. ในเวลาปรกติไพร่หลวงในวงราชธานีต้องเข้ามาประจำราชการขละ ๖ เดือน
ไคอยู่ว่างขละ ๖ เดือน กำหนดเวลามาประจำราชการเช่นว่าน เรียกว่าเข้าเวร ต้อง
เอาเสบียงของตนมากันเองด้วย เมอถึงสัมยกรุงฉนบุรลคเวลาเวรลงคิงแต่ ๔ เดือน

ครนตอมาถงสมยกรงรัตนโกสินทรตลอดอกเดือนหนึ่ง คงตอมาเขาเวรประจำราชการ
แต่ปีละ ๓ เดือน

มีความชอบหนึ่ง เนื่องตอการทช่ายฉกรรจ์ตอมาเขาเวรตั้งกล่าวมา ช่งคนทง

หลายยงไมรหรือเขาใจผิดอยู่โดยมาก ควรจะกล่าวอธิบายแกวกลางทรงน คอเมคตอน

กลางสมยกรงศรอยุธยา รัฐบาลตอการทวงเงินใช้ยงกว่าได้ทวงคนมาเขาเวร ึ่ง

ยสมยอมญาทให้ไพรช่งไม่ปรารถนาจะเขาเวรเสียเงิน “คาราชการ” เหมือนอย่าง

จ้างคนแทนทวงได้ เมื่อมาถงรัชกาลที่ ๑ กรงรัตนโกสินทร ชาราชการตอเสียยละ

๑๘ บาท มุสสมัครเสียเงินคาราชการแทนเขาเวรเป็นพัน ครนถงรัชกาลที่ ๕

เมอถงพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารแล้ว ไปรคให้ช่งไม่ต้องถูกเกณฑ์เป็นทหาร

คงเสียเงินคาราชการแต่ปีละ ๖ บาท เทากยมีหน้าทตอเขาเวรรัชการบละ

เดือนหนึ่ง ตอมาในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไข

ให้เรยกว่ารัชชูปการ และไปรคให้พวกช่ายฉกรรจ์ช่งเคยได้รบความยกเว้นด้วย

ปราศจากเหตุอันสมควรตอเสียด้วย แมทส์ตจนพระองค์เองก็ทรงยอมเสียค่า

รัชชูปการปีละ ๖ บาทเหมือนกยคนอื่น ๆ เงินคารชชูปการมีได้เป็นภาษ้อากรทตง

ชนใหม่ เป็นเรองแก้ไขลคหย่อนลงมาจากคาราชการอันมประเพณีเดิม คงแล้ตงมา

จะกลบกล่าวถงวิภณทไฟร์รัชการตามประเพณีโบราณต่อไป ส่วน

หัวเมืองพระยามหานครนน ในเวลาปรกติไม่ต้องการทวงไฟร์เขามาประจำราชการ

มากเหมือนทในราชธานี รัฐบาลจึงคคใหม่วิภณส่งส่วยแทนเขาเวร เพราะหัวเมือง

เหล่านี้มขากงและภษาอนเป็น ทมหรือทเกดสัง ชอง ตอการใช้สำหรับราชการบ้าน

เมือง ยกตัวอย่างคงคินประส่วทสำหรับทาคนยบ ต้องใช้มูลค่างคาวอนมในถ้าตาม

หัวเมือง และคึกสำหรับทำกระสุนบนอนมมากในมณฑลภูเก็ตเป็นต้น จึงอนุญาตให้ไพร่ในท้องถิ่น ๆ หนึ่งแห่งของซึ่งรัฐบาลต้องการใช้มาส่ง โดยกำหนดขี้นแทน ๆ แทนที่ตอเข้ามาเข้าเวรรับราชการ จึงเกิดมวธิ์เกณฑ์ส่วยด้วยประการฉะนี้

คราวนี้จะว่าด้วยบุคคลซึ่งเป็นชนนายสำหรับควบคุมขังคชขญาไพร่อันตอเป็น คนมีความสามารถยิ่งกว่าไพร่พลสามัญ ก็ในสมัยโบราณนั้นยังไม่มีโรงเรียนซึ่ง ใครสมัครเรียนวิชาอย่างไรจะหาเรียนได้ตามชอบใจ บุคคลทั้งหลายได้อาศัยศึกษา วิชาการต่าง ๆ ในสกุลของตนเป็นประมาธ เป็นตนว่าบุคคลซึ่งเกิดในตระกูลผู้ปกครอง เช่นราชสกุลกต สกตเสนาบดีและเจ้าบ้านการเมืองกต ย่อมได้โอกาสศึกษาวิชาการ ปกครองมากกว่าบุคคลจำพวกทเกิดในสกุลทำสวนทำนาหาเลี้ยงชีพ เพราะเหตุนี้ ในวิธีการควบคุมคน แต่โบราณ ผู้เป็นชน นาย จึง มัก อยู่ใน สกุล ซึ่งได้ คน เคย แก่ ราชการที่ทาสจับมา เป็นอย่างนตลอดลงไปจนนายชนตาทเรียกกว่าขุนหมื่น แต่จะ ไต่มีกฎหมายให้เป็นนายและเป็นไพร่ตามชนบุคคลนั้นห้ามมิได้ มีกฎหมายลักษณะ อนนทง ตงชนเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เรียกว่า “พระราชกำหนด คักคินา” ว่าด้วยกรรมสิทธิ์ถอนนา ให้บุคคลเป็นเจ้าของที่นาได้มากและน้อยกว่ากัน ตามยศ เป็นต้นว่าพระมหาอุปราชจะมึนาได้เพียงแสนไร่ที่เป็นอย่างมาก และ เจ้าพระยาจะมึนาได้ไม่เกินหมื่นไร่ และลดอัตราลงมาตามยศบุคคลโดยลำดับ จน ถึงไพร่สามัญกำหนดให้มึนาได้เพียงคนละ ๒๕ ไร่เป็นอย่างมากตงน มูลเหตุเดิม ก็เห็นจะประสงค์เพียงห้ามมิให้ใครหวงที่นาไว้เกินกว่ากำลังจะทำให้เกิดผลได้ แต่ ภายหลังมาเกณฑ์เอา คักคินาตาม กฎหมายนี้ไปใช้ เป็นหลัก ในการ อย่างอน นอกหลาย อย่าง ที่สำคัญนคคือเอาไปใช้เป็นอัตราสำหรับปรับโทษ ดังเช่นผู้ทำความผิดในคดี

“ตำแหน่ง” เช่น เป็นเสนาบดี หรือปลัดทูลฉลอง เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบัญชี เป็นต้นอย่าง ๑ แต่โบราณคดีทั้ง ๓ กิจทั้งนี้ก็กินารวมอยู่ในตัวบุคคลคนเดียว และเฉพาะแต่ในกระทรวงและกรมที่เกี่ยวข้อง เป็นต้นว่าถ้าใครได้ราชทินนามว่า

“มหาเสนา” คงต้องเป็นเจ้าพระยา และเป็นตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีกระทรวงกลาโหม หรือโปรดให้ใครเป็น อัครมหาเสนาบดีกลาโหม ก็คงต้อง มีนามว่า

“มหาเสนา” และมียศเป็นเจ้าพระยาตรีภดิ่งน ข้าราชการตำแหน่งอื่นและชนอื่น

กระทรวงอื่นก็เป็นเช่นเคย กับตลอดถึงข้าราชการหัวเมือง เช่นผู้ว่าราชการเมือง

พิษณุโลกก็คงเป็นเจ้าพระยา (หรือพระยา) สรรเสริญผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณบุรี

ก็คงเป็นพระยา (หรือพระ) สันทรสงคราม ถึงเปลี่ยนตัวคน ซอกคงอยู่กษัตริย์ตำแหน่ง

ไม่มกจที่จะต้องถามว่า เคยวนใครเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม หรือว่าใครเป็น

ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย เพราะคงชอว่าเป็นเจ้าพระยามหาเสนา และ

พระยาราชนกุลอยู่เป็นนิจ ประเพณีเช่นว่ามาในโบราณสมัยทำนองจะแลเห็นประโยชน์

อย่างนี้ คือให้คนทั้งหลายต้องศึกษาเพียงทำเนียบที่ตงไว้ ก็อาจจะรู้ได้ว่าใครเป็นใคร

ทุกตำแหน่งทุกกระทรวงมพักต้องชวนชวายยิ่งกว่านั้น แต่ลักษณะการตั้งข้าราชการ

แต่โบราณ เป็นแต่อาลักษณ์รับสั่งแล้วมหมายบอกไปยังเจ้ากระทรวง ต่อในรัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชดำริใหม่สัญญาบัตรพระ

ราชทานต่อพระหัตถ์เป็นประเพณีสืบมา

๑๐. ทนจะแลตั้งอธิบายระเบียบกระทรวงราชการแต่โบราณต่อไป ไต่กล้า

มาแล้วว่าวิธีการปกครองประเทศสยามแต่โบราณเอาการทหารเป็นหลัก การพลเรือน

เอาแต่อาศัยใช้ทหารเป็นหลักของวชิรขงไซ้มาปรากฏจนในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์

เช่นเมื่อคราวยกกองทัพไปปราบพวกฮ่อ ครองบกุน พ.ศ. ๒๔๑๘ ทั่วแม่ทัพคือ

เจ้าพระยาภูธราภัยยกดี ^๒ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงยกดี ^๒ กเป็นข้าราชการตำแหน่ง ^๒
 ฝ่ายพลเรือน ^๒ พวกนายทัพนายกองและไพร่พลกรวมกัน ^๒ ทั้งกรมฝ่ายทหารและกรม ^๒
 ฝ่ายพลเรือน ^๒ มิได้เกณฑ์แต่กรมฝ่ายทหารฝ่ายเดียว ^๒ เห็นได้ชัดว่าหลักเดิมถือว่า ^๒
 บรรดาคนทั้งหลายต้องเป็นทหารด้วยกันหมด ^๒ แท้จริงเพิ่งมาแยกการฝ่ายพลเรือน ^๒
 ชาติจากทหารเมื่อตั้งพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารใน พ.ศ. ๒๔๔๖ ^๒ ลักษณะ ^๒
 การพลเรือนแต่โบราณจัดเป็น ๔ แผนกเรียกว่า เมือง ^๒ วัง ^๒ คลัง ^๒ นา ^๒ หรือเรียก ^๒
 รวมกันว่า "จตุสดมภ์" ^๒ แปลว่าหลักทั้ง ๔ ^๒ ลักษณะที่จัดระเบียบการฝ่ายพลเรือน ^๒
 เป็น ๔ แผนกนั้น ^๒ สันนิษฐานว่าจะเป็นตำรามาแต่อินเดีย ^๒ ด้วยประเทศอินเดีย ^๒
 เคยยกทัพมากตี เขมรยกตี ^๒ ตลอดจนชวา ^๒ มลายู ^๒ แม้เป็น ๔ แผนกท่านเองเคยยก ^๒
 ทัพนั้น ^๒ ไทยเราคงได้แบบมาจากพวกขอม ^๒ เหตุที่แบ่งเป็น ๔ แผนกนั้น ^๒ ยางที่จะเอา ^๒
 หลักทางทหารมาใช้มันเอง ^๒ คือให้เสนาบดีเป็นหัวหน้าจตุสดมภ์ ^๒ ทำการ ^๒ พลเรือน ^๒
 คนและแผนก ^๒ จะกล่าวอธิบายลักษณะการพลเรือนแต่ละแผนกต่อไป ^๒
 เสนาบดีกรมเมือง ^๒ เป็นพนักงานปกครองท้องที่ ^๒ รักษาสันตสุข ^๒ บังคับบัญชา ^๒
 บรรดาไพร่บ้านพลเมือง ^๒ เมื่ออยู่ในท้องที่ ^๒ ฐานภูมิลาเนาของตนทั่วไป ^๒
 เสนาบดีกรมวัง ^๒ เป็นหัวหน้าในพระราชสำนัก ^๒ และเป็นเจ้ากระทรวงยุติธรรม ^๒
 ด้วย ^๒ จึงมีนามว่า "ธรรมาธิกรณ์" ^๒ อันเหตุที่กระทรวงวังจะได้ว่าการยุติธรรม ^๒
 ด้วยนั้น ^๒ เพราะประเพณีโบราณถือแบบคติเหมือนกัน ^๒ หมดทุกประเทศ ^๒ แม้จนในยุโรป ^๒
 ก็พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ประทานยุติธรรมแก่ไพร่ฟ้าชาวแผ่นดิน ^๒ หรือถ้าจะว่าอย่างเข้าใจ ^๒
 ได้ง่าย ๆ ^๒ พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงบัญญัติให้ราษฎร ^๒ ประพฤติอย่างไร ^๒ หรือห้าม ^๒
 มิให้ประพฤติอย่างไร ^๒ ก็ทั้งเมื่อราษฎรเกิดคดี ^๒ ด้วยเบียดเบียนกัน ^๒ หรือด้วย ^๒
 เกียงแย่งกัน ^๒ ใครนำความมารายทูลพระเจ้าแผ่นดิน ^๒ ๆ ^๒ เป็นผู้ซึ่งจะชี้ว่าผู้ใดผิด ^๒

และ บัง คับ ให้ ต้อง รับ โทษ ตาม ส้มควร แก่ ความ ผิด นั้น ลักษณะ การ เช่น นั้น
 พระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรง ปกครอง พระราชอาณาจักร กว้างขวาง กิพนวสยทจะทรงปฏิบัติ
 ได้ แม้เช่นนั้นบ้างพระองค์ ดังเช่นพระเจ้ารามคำแหงมหาราชก็พอพระราชหฤทัย
 จะประพฤติ จึงผูกกระทิงที่ประตูพระราชวัง เพื่อให้ราษฎรมาสังกระทิงถวายฎีกาได้
 แต่ก็ได้ประโยชน์แก่ราษฎรที่อยู่ในเมืองสุโขทัย หาเป็นประโยชน์แก่ผู้ซึ่งอยู่ห่างไกล
 ไม่ ด้วยเหตุนี้พระเจ้าแผ่นดินจึงต้องแบ่งพระราชอำนาจให้ผู้อื่นช่วยในการรักษา
 ความยุติธรรม แต่เพื่อจะเอาการนั้นไว้ให้ไกลพระเนตรพระกรรณจึงโปรดให้เสนาบดี
 กระทรวงวังซึ่งเป็นผู้ไกลชิดพระองค์เป็นเจ้าหน้าทกระทรวงยุติธรรม และมีอำนาจตั้ง
 ยกกระบัตรออกไปอยู่ตามหัวเมืองเมืองละคน สำหรับบอกรายงานการรักษาความ
 ยุติธรรมในเมืองนั้น ๆ เข้ามาให้พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบด้วย วิธีการศาลยุติธรรม
 แต่โบราณเป็นอย่างไร จะแลคองอธิบายในตอนที่ต่อไปข้างหน้า

เสนาบดีกระทรวงพระคลัง เป็นพนักงานรับจ่ายและเก็บรักษาพระราชทรัพย์อัน
 ได้มาแต่ส่วยสาอากร หรือที่เราเรียกกันทั่วกันว่าภาษีอากร เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา
 ปราบกฏว่ากำหนดเป็น ๔ ประเภท เรียกว่าจังกอยประเภท ๑ อากรประเภท ๑
 ส่วยประเภท ๑ ฤชาประเภท ๑ อธิบายมีอยู่ในกฎหมายลักษณะพระธรรมนูญข้างใน
 ลักษณะอาญาหลวงบ้าง อยู่ในหนังสือของสี่เออเคอดาลูแบร์ราชทูตฝรั่งเศสแต่ข้าง
 จะรวมมาชแจะงเป็นสังเขป

ที่เรียกว่าจังกอยนั้น คือ เก็บชกสินค้าเป็นส่วนลด หรือเก็บเงินเป็นอัตราตาม
 ขนาดยานพาหนะซึ่งขนส่งสินค้าเมื่อผ่านด่านขนอน ประเพณีเก็บจังกอยเห็นจะมีมาแต่
 ก่อนไทยได้เป็นใหญ่ในประเทศสยาม ด้วยปรากฏในจารึกของพระเจ้ารามคำแหง
 มหาราชว่า โปรดเลิกจังกอยในเมืองสุโขทัย แต่ภาษีอากรอย่างอื่นประเภทใดจะตั้ง
 เมื่อใดไม่ทราบแน่

ที่เรียกว่าชากรนน

คือเก็บชักส่วนผลประโยชน์ซึ่งราษฎรทำมาหาได้โดย

ประกอบกิจการต่างๆ เช่นทำเวรอกสวนเป็นต้น หรือโดยไตรภพสิทธิ์จากรัฐบาล เช่นอนุญาต
ให้ขุดหาแร่และเก็บของในป่าหรือจปปลาในน้ำหรือตมกลั่นสุราเป็นต้น

ที่เรียกว่าส่วยนน

คือยอมอนุญาตให้บุคคลบางจำพวกส่งสิ่งของ ซึ่งรัฐบาล

ต้องการใช้แทนแรงคนที่จะต้องเข้ามาประจำทำราชการ โดยเหตุดังกล่าวมาแล้วทอน

ที่เรียกว่าฤชานน

เรียกจากการต่างๆ ซึ่งรัฐบาลต้องทำให้เฉพาะตัวบุคคล

คือที่เราเรียกกันทั่วกันว่าค่าธรรมเนียมตลอดจนเบี้ยปรับ กับพระราชทรัพย์ใด

นนเป็นตัวเงินอย่าง เป็นสิ่งของต่างๆ บาง มีคลังสำหรับเก็บแยกกันตามประเภท

เช่นคลังมหาสมบัติสำหรับเก็บเงินทองเป็นต้น จึงมีคำเรียกกันว่าส่วยของทองพระคลัง

ที่เรียกว่าภาษี

คือเหมือนจะเกิดแต่ให้มผลประโยชน์เงินหลวง ภาษี

อย่างใดใครรับผลประโยชน์มากกว่าเพื่อนมนุษย์ใดเป็นเจ้าภาษี โดยเห็นว่าเพียงมชน

เมื่อรัชกาลที่ ๒ ทรงรัตนโกสินทรน

ที่กรมพระคลังไต่ถามการต่างประเทศด้วยนมมผลมาแต่ตอนกลาง สมัยกรุงศรี

อยุธยาเป็นราชธานี เหตุด้วยเมอมชาวต่างประเทศแล่นเรือเข้ามาค้าขาย เป็นหน้าที่

ของกรมพระคลังจะต้องชอส่งของที่ตองการใช้ในราชการ และขายของส่วยซึ่งมอยู่

ในพระคลังเหลือใช้สอย ความเกี่ยวของในระหว่างชาวต่างประเทศกับกรมพระคลัง

เกิดแต่ด้วยเรื่องค้าขายเป็นมูล และเลยมมาถึงภาครุระอย่างอนซึ่งเกี่ยวกบชาวต่าง

ประเทศ เหตุด้วยกรมพระคลังคุ้นเคยกบชาวต่างประเทศยิ่งกว่ากรมอน จึงเลยม

หน้าทเป็น พนักงาน สำหรับ บรรดาการทเกี่ยวของ กบ ชาวต่าง ประเทศ อีกแผนก หนึ่ง

เรียกว่า "กรมท่า" เพราะบังคยการทาทเรือต่างประเทศเข้ามาค้าขาย การพระคลัง

กบการต่างประเทศรวมอยู่ในเสนาบดีคนเคียวกนมาจนกรุงรัตนโกสินทร เพิ่งแยกเป็น

ต่างแผนกกันเมื่อปลายรัชกาลที่ ๔ และมากำหนดเป็นกระทรวงเสนาบดีต่างกัน
เรียกว่ากระทรวงการต่างประเทศกระทรวงหนึ่ง กระทรวงพระคลังกระทรวงหนึ่ง
เมื่อในรัชกาลที่ ๕

เสนาบดีกรมหนึ่ง แต่โบราณมีหน้าที่เป็นพนักงานตรวจตราการทำไร่นาและออก
สิทธิทนาซึ่งถือว่าเป็นการสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยการทำนาเป็นอาชีพของราษฎรใน
ประเทศนี้ยิ่งกว่าการอย่างอื่น แต่หาได้เกี่ยวของถึงให้กรรมสิทธิ์ที่บานที่สวนไม่
ที่บานกรมเมืองเป็นผู้ให้กรรมสิทธิ์ ที่สวนกรมพระคลังเป็นผู้ให้กรรมสิทธิ์ หน้าที่
กรมนี้ออกอย่างหนึ่งนั้น คือเก็บหางชาวชนฉางหลวงซึ่งนับว่าเป็นการสำคัญ ด้วย
เสียบยงอาหารเป็นกำลังของรพลสำหรับของกันบ้านเมือง แต่โบราณมีได้เรียกเป็นเงิน
ค่านา ใครทำนาได้ข้าวต้องแบ่งเอามาส่งชนฉางหลวงไว้สำหรับใช้ราชการ จึงเรียกว่า
หางข้าว ต่อถึงรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ โปรดให้เปลี่ยนเก็บเป็นตวงเงินแทน
ข้าวเปลือก เพื่อจะมีให้ราษฎรได้ความลำบากด้วยต้องขนข้าวมาส่งฉางหลวง
จึงได้เรียกว่าค่านาแต่นั้นมา

ลักษณะการทแบ่งเป็น ๔ กระทรวงตั้งกล่าวแล้ว มาแต่แรกตั้งกรุงศรีอยุธยา
หรือบางทีจะมมากอนนั้นขนไปออกก็เป็นได้ เมื่อถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
ทรงตั้งเสนาบดีเพิ่มขนอก ๒ ตำแหน่ง ในหนังสือพระราชพงศาวดารใช้คำว่า
“เอาทหารเป็นสมหพระกลาโหม เอาพลเรือนเป็นสมหนายก” ตั้งขึ้น คือตั้งกระทรวง
กลาโหมเป็นหัวหน้าราชการฝ่ายทหารทั่วไปกระทรวงหนึ่ง กระทรวงมหาดไทยเป็น
หัวหน้าราชการฝ่ายพลเรือนทั่วไปกระทรวงหนึ่ง เสนาบดีหัวหน้า ๒ กระทรวงนั้น
ยศเป็นอัครมหาเสนาบดีสูงกว่าเสนาบดีจตุสดมภ์ทั้งสี่ ก็เหมือนจะมีหน้าที่ทำนอง
อย่างเสนาธิการฝ่ายทหารคน ๑ ฝ่ายพลเรือนคน ๑ เป็นที่ทรงปรึกษาราชการ ถ้า
และราชการฝ่ายทหารเกิดขึ้น สมหพระกลาโหมก็ได้เป็นประธานที่ประชุมข้าราชการ

ฝ่ายทหารรักษาพระราชารณ นามตชนกรายบังคมทูล ฯ และเมอมพระราชโองการ
 คำสั่งสังราชการอนใด ถ้าและการนเป็นฝ่ายทหารกรมวงฝตนรบสังกหมายบอก
 มาซึ่งกลาโหม ฯ หมายส่งไปยังกรมทหารทั้งปวง ส่วนราชการฝ่ายพลเรือน ก็เป็น
 หน้าที่ของสมุหนายกมหาดไทยอย่างเดียวกัน และอัครมหาเสนาบดีทั้ง ๒ น มี
 หน้าที่เป็นผุ้บังคับบัญชาการหัวเมืองใด ออกอย่างหนึ่ง การบังคับหัวเมืองมปราชฎ
 ในหนังสือสมของสี่เออเคอลาลแบร์ ราชทูตฝรั่งเศส แต่ง เมอ ครง รัชกาลสมเด็จพระ
 พระนารายณ์ ว่ามหาดไทยบังคับการฝ่ายพลเรือน กลาโหมบังคับการฝ่ายทหาร
 ทุกหัวเมือง จึงสันนิษฐานว่าแบบเดิมจะเป็นเช่นนั้น แต่เมอภายหลังรัชกาล
 สมเด็จพระนารายณ์มา บางทีจะเป็นด้วยหัวเมืองเป็น กบฏใน รัชกาล สมเด็จพระ
 พระเพทราชา หรือเป็นด้วยเห็นว่าสังการก้าวกายกนบก จึงเปลี่ยนเป็นให้แบ่ง
 หัวเมืองออกเป็น ๒ ภาค หัวเมืองฝ่ายภาคเหนือให้สมุหนายกมหาดไทยบังคับ
 การทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน หัวเมืองภาคฝ่ายใต้ให้สมุหพระกลาโหมบังคับบัญชา
 เช่นเดียวกัน ครนต่อมา (จะเป็นในรัชกาลไหนไม่ทราบแน่) สมุหพระกลาโหม
 คน ๑ มีความผิด โปรดให้เอาหัวเมืองซึ่งกลาโหมเคยว่ากล่าวนั้นไปขึ้นในกรมท่าคือ
 เสนาบดีพระคลัง มาจนเมอตงกรุงรัตนโกสินทรจึงโปรดให้คนหัวเมืองให้กลาโหม
 คงให้กรมท่าว่าแต่เหล่าหัวเมืองปากอ่าว หัวเมืองแยกกันขนอยู่ใน ๓ กระทรวงมาจน
 เมอจุฬามณฑลเทศาภิบาลในรัชกาลที่ ๕ จึงโปรดให้เปลี่ยนเอาการเป็นหลักบังคับ
 หัวเมือง คือมหาดไทยบังคับการปกครองท้องที่ กลาโหมบังคับการฝ่ายทหาร และ
 กระทรวงอื่น ๆ บังคับราชการในกระทรวงนั้น ๆ ทว่าพระราชอาณาเขต

นอกจากกรมกลาโหม มหาดไทย และกรมเมือง วัง คลัง นา มีกรมที่เป็น
 ชนรอลงมาสำหรับราชการต่าง ๆ อีกมาก จะพรรณนาให้พิสดารในปาฐกถานเวลา

หาพอไม่ ท่านผู้ใดใครจะทราบพิสดาร จึงไปคทำเนียบคักคินาในหนังสือกฎหมาย
เกานนเถด

๑๑. ทบจะพรรณนาถึงระเบียบ การปกครองประเทศสยามแต่โบราณทางฝ่าย
ตุลาการ คือว่าด้วยกฎหมายก่อนแล้วจะว่าด้วยลักษณะการพิจารณาและพิพากษาคดี
ต่อไป อันกฎหมายย่อมมีพร้อมกันกับการปกครอง ที่การปกครองประชุมชนจะ
ปราศจากกฎหมายนั้นหาได้ไม่ เป็นแต่ต่างประเทศหรือต่างสมัยยอมต่างกันเพียง
ลักษณะการตั้งและวิธีใช้กฎหมายกับทั้งตัวบทกฎหมายเอง เราท่านทั้งหลายย่อม
ทราบอยู่ว่าในประเทศของเราทุกวันนี้ ถาตงพระราชกำหนดกฎหมายอะไรใดขึ้นใหม่
ย่อมพิมพ์โฆษณาในหนังสือราชกิจจานุเบกษา หนังสือราชกิจจานุเบกษาแพร่หลาย
ไปถึงไหนก็ทราบความไปถึงนั้น ว่ามีบทกฎหมายอย่างนั้นๆ เจ้าพนักงานที่จะรักษา
การหรือจะพิพากษาคดีให้ถูกต้องตามพระราชกำหนดกฎหมาย ก็ได้อาศัยอ่านหนังสือ
พิมพ์ราชกิจจานุเบกษาเป็นสำคัญ ก็การพิมพ์หนังสือไทยเพิ่งพิมพ์ได้ยังไม่ถึง ๘๐ ปี
ขอให้ท่านทั้งหลายลองนึกดูว่าเมื่อครั้งยังไม่มวธพิมพ์หนังสือไทย ได้แต่เขียนด้วยมือ
นั้น การทคนทั้งหลายแม้จนผู้บังคับบัญชาการและผู้พิพากษาศาลาการจะรับกฎหมาย
ใดด้วยยากสักปานใด ยิ่งกว่านั้นยังมอก ขอให้ลองนึกถอยหลังขึ้นไปสมัยเมื่อก่อน
พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนครสวรรค์ทรงบัญญัติหนังสือไทยขึ้น ยังไม่มีหนังสือที่จะเขียน
ภาษาไทย การที่จะตั้งและจะให้กฎหมายบ้านเมืองจะทำกันอย่างไร ขอนประหลาด
ทมเคาเงอนพอจะทราบได้ ด้วยมตวอย่างกฎหมายเก่ากว่าสองพันปีมาแล้ว ซึ่งตั้ง
ชนด้วยไม่ใช้หนังสือยังปรากฏอยู่ คือพระวินัยพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ พระสังฆมัยง
ท้องจำสวดพระปาฏิโมกข์กันศยุทกวันเน แสดงให้เห็นว่ากฎหมายซึ่งตั้งขึ้นเมื่อก่อน
ใช้หนังสือ คงใช้การท่องจำเป็นสำคัญ และพึงคิดเห็นได้ต่อไปว่า ผู้ซึ่งจะท่องจำไว้

ไถ่ถอนคองมน้อย เพราะเหตุความเชื่องช้าในตัวของตน ตงแต่ผู้ปกครอง
 ครวเรอนจนไป จึงเป็นข้อสำคัญและเป็นหลักอันหนึ่งในวิธีปกครองของไทยมาแต่
 โบราณ กฎหมายซึ่งตงครังกรุงศรีไชทยเป็นราชอาณาจักร แม่เมอมหนังสือไทยแล้ว
 ห้ามเหลอออยู่จนบัดนี้ไม่มี มีปรากฏแต่กฎหมายซึ่งตงครังกรุงศรีอยุธยาเป็นราชอาณาจักร
 แม้ในรัชกาลพระเจ้าอู่ทองก็ยังมีหลายบท พอสังเกตุลักษณะการตงและการ
 รักษากฎหมายสำหรับบ้านเมืองแต่โบราณได้ อันลักษณะการตงกฎหมายนั้นแรกทำ
 เป็นหมายประกาศอย่างพิสดาร ชนตงบอกวณคนและบอกว่าพระเจ้าแผ่นดินประทับ
 อยู่ที่ไหน ๆ ใครเป็นผู้กราบทูลคดีเรื่องอนใดชนเป็นมูลเหตุ พระเจ้าแผ่นดินทรง
 พระราชดำริเห็นอย่างไร ๆ จึงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติไว้อย่างนั้น ๆ รูปกฎหมาย
 ตงแรกตงยังมีปรากฏหลายบท จะพงเห็นได้ในกฎหมายเก่าฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม ตอน
 พระราชกำหนดเก่า พระราชกำหนดใหม่ และกฎหมายพระสงฆ์

เพราะกฎหมายซึ่งตงชนชนแรกตงกล่าวมาด้วยความส่วนชานแผนกซึ่งเล่าเรื่อง
 มูลเหตุคดีขาว เรื่องมูลเหตุตงไม่ต้องการใช้เมอຍกบตกฎหมายมาพิพากษาคดี จึง
 มวิธีตามกฎหมายย่อออกอย่าง ๑ คือกตคความตงไม่ต้องการออกเสียด กฎหมายอย่างย่อ
 นยงปรากฏอยู่ในบท ซึ่งเรียกว่ากฎหมายสามสี่ห้าชอ และเรียกว่าพระราชบัญญัติ
 ในกฎหมายพิมพ์ ๒ เล่ม

แม่ย่อออกอย่างนั้นแล้ว เมอจาเนยรกาลนานมาตงกฎหมายมากเขากคนยาก
 จึงตคตงออกชนหนึ่งคเหมือนพวกพราหมณชาวอนเดียดจะมาสอนให้ทำอนโลมตามแบบ
 มนธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักกฎหมายในอนเดียด คือกตคความส่วนอนออกหมด คง
 ไวแต่ตงเป็นตงชอขงคย เขาเวียงลาตยเป็นมาตราแล้วแยกออกเป็นลักษณะต่าง ๆ กัน
 เช่นลักษณะโจรและลักษณะกูหนเป็นตง กฎหมายเก่าจึงปรากฏอยู่เช่นนเป็นพน

หนังสือกฎหมายไทยสูญไปเสียครึ่งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่ม้าชาศึกเมือ พ.ศ.
 ๒๓๑๐ เป็นอนมาก ถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทรเมือบชวด พ.ศ. ๒๓๕๗
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้รวบรวมฉบับกฎหมายมาตรวจ
 ชำระเลือกแต่ที่จะให้คงใช้ เขียนเป็นฉบับหลวงชน ๓ ฉบับ ประทับตราพระราชสีห์
 พระคชสีห์และแก้วแก้วเป็นสำคัญทุกเล่มสมุด แล้วโปรดให้รักษาไว้ที่หอหลวงฉบับ ๑
 ที่ศาลาลูกขุนในฉบับ ๑ ที่ศาลหลวงฉบับ ๑ ผู้เป็นเจ้าหน้าที่จะขอลอกคัดเอา
 สำเนาไปก็ไต่ แต่ในการชชาติถือเอาฉบับหลวงเป็นสำคัญ กฎหมายเพ่งไต่พิมพ์เมือ
 ในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร

วิธีการพิจารณาและพิพากษาคดีในประเทศสยามตามแบบครึ่งกรุงศรีอยุธยาเป็น
 ราชธานี ยังใช้ต่อมาในกรุงรัตนโกสินทร จนกระทั่งถึงกระทรวงยุติธรรมในรัชกาล
 ที่ ๕ เป็นวิธแปลกที่เขาแยกอินเดียมาประสมกับแบบไทย ด้วยความฉลาดในการ
 ประสานประโยชน์อันมองเห็นได้ในเรื่องนอกอย่างหนึ่ง จึงเป็นประเพณีใหม่เหมือน
 ในประเทศอื่น คือใช้บุคคล ๒ จำพวกเป็นพนักงานตุลาการ จำพวกหนึ่งเป็น
 พรหมณชาวต่างประเทศซึ่งเชี่ยวชาญนิติศาสตร์ เรียกว่าลูกขุน ณ ศาลหลวงมี
 ๑๒ คน หัวหน้าเป็นพระมหाराชครูปโรหิตคน ๑ พระมหाराชครูมหิศรคน ๑
 ถอดคดีนำทหาเจ้าพระยา หน้าทของลูกขุน ณ ศาลหลวงสำหรับชบทุกกฎหมาย แต่
 จะบังคับบัญชาอย่างใดไม่ได้ อำนาจการบังคับบัญชาทุกอย่างอยู่กับเจ้าพนักงานที่เป็น
 ไทย ดังจะพงเห็นได้ในวิธพิจารณาความซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้ คือถ้าใครจะฟ้องความ
 จะเขียนเป็นหนังสือฟ้องไม่ได้ต้องไปร้องต่อจำศาล ว่าประสงค์จะฟ้องความเช่นนั้น ๆ
 จำศาลจกด้อยศาลลงเป็นหนังสือแล้วมอบให้พนักงานประทบฟ้องนำชนปรึกษาลูกขุน ณ
 ศาลหลวง ว่าเป็นฟ้องต้องตามกฎหมายควรรับพิจารณาหรือไม่ ถ้าลูกขุนเห็นว่า

ควรรับ พนักงานประท้วงฟ้องหารอลกชนออกชนหนึ่งว่า เป็นกระทรวงศาลไหนที่จะ
พิจารณา แล้วส่งฟ้องกับตัวโจทก์ไปยังศาลนั้น ศาลการศาลนั้นหมายเรียกตัวจำเลย
มาถามคำให้การ แล้วส่งคำหาคำให้การไปปรึกษาลกชนให้ชั่งสองสถาน คือว่าข้อใด
รับกันในสำนวนและข้อใดจะต้องสืบพยาน ศาลการจึงไปสืบพยานตามคำลกชน ครั้น
สืบเสร็จแล้วส่งสำนวนไปยังลกชน ลกชนชั่งว่าฝ่ายไหนแพคดีเพราะเหตุใด ๆ ศาลการ
ก็นำคำพิพากษาไปส่งผู้ปรัง ผู้ปรังวางโทษว่า ควรจะปรังโทษเช่นนั้น ๆ ส่งให้
ศาลการไปยังคัม ถ้าคัมความไม่พอใจในคำพิพากษาดวายฎกาไต่ แต่การทถวาย
ฎกานนผู้ถวายจำตของระวงตัว ถ้าเอาความเท็จไปถวายฎกา อาจจะถูกพระราชอาชญา
เพราะเหตุนั้นจึงเป็นเครื่องของกนมิให้ถวายฎกาปราเพร

ศาลต่าง ๆ ตามธรรมเนียมโบราณมีเป็น ๔ ประเภท คือ ศาลความอาชญา
ศาลความแพ่ง ๒ ประเภทนั้นอยู่ในกระทรวงวัง ศาลนครบาล สำหรับชำระความ
โจรผู้ร้ายเสียนหนามแผ่นดินชนอยู่ในกระทรวงนครบาล นอกจากนั้นอีกประเภท ๑
เป็นศาลการกระทรวง คือคดีเกิดขึ้นเองในหน้าราชการกระทรวงไหน ศาล
กระทรวงนั้นไต่พิจารณา ใช้วิธีพิจารณาดังกล่าวมาเหมือนกันหมดทุกศาล ศาล
ตามหัวเมืองก่อนโลมตามวิศาลในกรุง ฯ แต่ที่ประชุมกรมการทำการส่วนลกชน
เพราะอยู่ไกลจะส่งเข้ามาหารัยในกรุงไม่สะดวก ก็ยกอย่างหนึ่ง ในการปรังโทษ
ผู้แพคดีให้ส่งคำพิพากษาไปให้เมืองที่ไกลเคียงกันเป็นผู้ปรัง ถ้าคัมความไม่พอใจใน
คำพิพากษาอาจขอทธรณเข้ามาไต่ ถึงเจ้ากระทรวงผู้บังคับบัญชาหัวเมืองนั้นๆ ลักษณะ

ปกครองทางศาลการแต่โบราณเป็นดังแสดงมา

๑๒. ไต่แสดงลักษณะการปกครองทางตุการและฝ่ายศาลการมาแล้ว ยัง
มีการปกครองอีกแผนกหนึ่ง คือ ฝ่ายศาสนาสัมคระจะแสดงด้วยให้ครบทุกฝ่ายใน
การปกครองประเทศสยามแต่โบราณ อันชนชาติไทยมิได้ปรากฏว่าถือศาสนาอื่น

นอกจากพระพุทธรูปค้ำนามาแต่ตกตามบรรพ สันนิษฐานว่าเดิมทีเคยวกเหินจะถอมเช่น
 เดียวกับมณฑลยิวพวกชนซึ่งยังมีได้ประสยค้ำนามอนมธรรมะเป็นหลัก ครั้นพระพุทธรูป
 ค้ำนามาแผ่มาถึงพวกไทยก็พากันเลื่อมใส ครั้นที่ถือพระพุทธรูปค้ำนามาจนตราที่เท่าทก
 วนน แต่ไทยจะไ้กรับพระพุทธรูปค้ำนามาไปจากเมืองมอญหรือไ้กรับมาทางเมืองจีนชอนยง
 ไม่พบหลักฐานที่จะรูไ้แน่ อย่างไรก็ดี เมื่อชนชาติไทยลงมาสู่ประเทศสยามนนถือ
 พระพุทธรูปค้ำนามาแล้วค้ำนามาซึ่งพวก ลาว มอญ และขอมถอกนอยู่เมือกอนพวกไทย
 จะลงมายังประเทศสยามนน มีโบราณวัตถุปรากฏอยู่เป็นเค้างอน ว่าชาวอินเดียไ้มา
 สอนพระพุทธรูปค้ำนามาในประเทศเหล่านี้ ตั้งแต่เมื่อราวพระพุทธรูปค้ำกราชไ้ ๕๐๐ ปี
 และลทธิพระพุทธรูปค้ำนามาซึ่งมาสอนในชนแรกนน เป็นอย่างเก้างถอกนในมคธราชู
 คอทมกเรียกกันว่า "ลทธิหนยาน" ใช้ภาษายาลจารกพระธรรม มีโบราณวัตถุสมัย
 น้อยทางตะวันตก คอทพระปฐมเจดยเป็นสำคัญ จึงสันนิษฐานว่าพระพุทธรูปค้ำนามา
 แผ่มมาถึงประเทศสยามชนแรก เนื่องจากครงพระเจ้าอโศกมหาราชไ้ให้เทยวสอน
 พระพุทธรูปค้ำนามาในนานาประเทศ ผู้สอนพระค้ำนามาจึงมาจากมคธราชู และมาทาง
 เมืองมอญจนถงประเทศนน ครั้นภายหลังมาถึงสมัยเมื่อพระพุทธรูปค้ำนามาในอินเดีย
 เกิดมี "ลทธิมหายาน" ซึ่งสมมติว่าพระพุทธรูปเจ้าเป็นหลายภม และนภถ
 พระโพธิสัตว์ต่าง ๆ ว่าเป็นผู้บำรุงโลกเปลี่ยนใช้ภาษาสันสกฤตจารกพระธรรม ช้าง
 ฝ่ายค้ำนามาพราหมณ ซึ่งถอลทธิไ้เพทอยกอนกเกิดลทธิไ้ยค้ำนามาซึ่งถอลพระอิศวร
 พระนารายณชนตามกัน มีชาวอินเดียอกพวกหนึ่งพาลลทธิมหายานของพระพุทธรูปค้ำนามา
 กยค้ำนามาไ้ยค้ำนามาของพราหมณมาส่งสอนท เกาะสมาตรา เกาะชวาและประเทศ
 ขามประเทศขอม ชาวประเทศเหล่านี้นรยนยถอแล้ว พวกชาวเมืองศรีวิชัยในเกาะ
 สมาตรา พาลลทธิค้ำนามาทางมณฑลนครศีธรรมราชทาง ๑ พวกขอมพาเข้ามา

จากกรุงกัมพูชาออกทาง ๑ จึงมาแพร่หลายในประเทศสยามนี้ มีในศิลาจารึกทเมือง
ลพบุรีแผ่นหนึ่งกล่าววาทเมืองลพบุรีในสมัยเมอเบนเมอของหลวงของพวกขอมปกครองอยู่
นั้น มีทงพระสังฆมณฑลทหยานและมหายานอยู่ในเมืองลพบุรีด้วยกัน ลทธิมหายาน
และไสยศาสตร์มีไคแพร่หลายขึ้นไปถึงทงทชงพวกมอญและไทยปกครองอยู่ข้างฝ่าย
เหนือ ขอนมเคาเงอนทโยธาณวตถเป็นรูปพระโพธิสัตว์อย่างลทธิมหายาน และ
เทวรูปพระอิศวร พระนารายณพยปะแต่ข้างใต้ ห้ามขึ้นไปถึงมณฑลพายัพไม่
ครนถงสมัยเมอพระพุทศศาสนาในอินเดียเลื่อมลง เหตุด้วยพวกถศศาสนาอันไคเป็น
ใหญ่ นานาประเทศกักขาททางตคตอกกอนเคยด้วยเรื่องพระพุทศศาสนา ต่างประเทศ
ต่างถอมาตามนิยมของตน จนเมอรราว พ.ศ. ๑๖๘๖ มกษัตริย์สิงห์พพระองคหนึ่ง
ทรงพระนามว่าพระเจ้าปรกกรมพาทุมหาราช ทรงศรัทธาเลื่อมใสอุปถัมภ์พระศาสนา
ให้ทำสังคายนาพระไตรปิฎก และบำรุงสังฆมณฑล ให้ร่ำเรียนพระธรรมวินัย
พันพระพุทศศาสนารุ่งเรืองชนในลังกาทวป เกยรตคณนแพร่หลายเลอถอมาถง
ประเทศรามัญประเทศสยามและประเทศกัมพูชา มีพระสังฆมณฑลไทยและเขมร
พากันไปยงลังกาทวป ไปศกษาลทธิธรรมวินัยทพนชนใหม่ แล้วบวชแปลง
เป็นพระสังฆลังกาวงค์ พาลทธิพระพุทศศาสนาลังกาวงค์มายงประเทศของตน
เรื่องนมแเจงอยู่ในจารึกกลยาณของพระเจ้ารามาศยคปิฎกธรมเมืองหงสาวดี และใน
หนังสือชนกาลมาลินทแต่งชนน เมืองเซียงใหม่ พวกพระสังฆมอญนำลทธิลังกาวงค์
มาตงทเมืองเมาะตะมะแล้ว พาลทธิลังกาวงค์เขามาประเทศนทางเมืองเซียงใหม่
พวกพระสังฆไทยนำลทธิลังกาวงค์มาตงทเมืองนครศรีธรรมราช แล้วแพร่หลาย
ขึ้นไปถงเมืองสโขทัยออกทางหนึ่ง ในสมัยเมอไทยไคเป็นใหญ่ในสยามประเทศ

กาลสิงลตทิลงกาวงศ์แรกเขามารุ่งเรืองในประเทศนั้น ไทยกรับนบถอลตทิลงกาวงศ์
 ขอนมปรากฏอยู่ในจารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ว่าสังฆนายกในกรุงสุโขทัย
 ถวนมาแต่เมืองนครศรีธรรมราช ก็คือพระสังฆมถอลตทิลงกาวงศ์นั่นเอง พระพุทธ
 ศาสนาสิงลตทิลงกาวงศ์นั้น ถอดตัวอย่างหินยาน พระไตรปิฎกก็เป็นภาษามคธ เมื่อ
 ไทยกรับถอลตทิลงกาวงศ์พระสังฆมไทยจึงเลิกศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาสันสกฤตอย่าง
 แต่ก่อนเปลี่ยนเป็นศึกษาภาษามคธแทนนั้นมา แต่ภาษาสันสกฤตยังคงใช้อยู่ในฝ่าย
 ธรรมวาสน ขอนพงเห็นเคาเงอนไคจนในสมัยโกลกขบปัจจุบัน เช่นในการแปลพระ-
 ปริยตธรรม แปลศัพท์ “สตุธา” ว่า “พระศาสดา” ก็ยัง ถอดแปลภาษามคธ
 ทัชชชนใหม่เป็นภาษาสันสกฤตซึ่งใช้มาแต่เดิมเห็นไคเป็นสำคัญ ส่วนสังฆมถอลตทิลง
 เมอผคนนบถอลตทิลงกาวงศ์มาจน แม้ในประเทศสยามพระเจ้าแผ่นดินวิมาไลยังคย
 ให้พระสังฆนายกเดิมขวชแปลงเป็นสิงลกาวงศ์เหมือนอย่างเช่นบั้งคยในประเทศรามัญ
 กติ เมอจาเนยรกาลนานมาพระสังฆมถอลตทิตตามนกายเดิมกันอยลงทกท จนนทสิค
 รวมเป็นนกายเคยวกัน (คือทเวาเรียกกันทกวนนว่า “มหานกาย”) ฉงกระนน
 ลักษณะการทจตสังฆมถอลตทิตไยราณกขงปรากฏเคาเงอนอยตามเรองตำนานทกลาว
 มาทแบงเป็น “คณะเห็นอ” คือพวกนกายเดิมคณะ ๑ “คณะไค” คือพวกนกาย
 สิงลกาวงศ์ทขนมจากนครศรีธรรมราชคณะ ๑ ยงมเคาอยจนทกวนน ส่วนพระสังฆ
 นกายธรรมยตกานนเพงเกิดชนใหม่เป็นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 ตั้งชนเมอขงทรงผนวชอยู่ในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร เพอจะประพฤติพระธรรม
 วินัยให้ถถวนเครงครตกว่าทพระสังฆมประพฤตอยเป็นสามัญในสมัยนั้น มผเลอมใส่
 ทวชเรียนในสำนักพระสังฆมธรรมยตกามาก จึงไคเป็นนกายหนึ่งตอมาจนทกวนน
 ลักษณะการปกครองคณะสังฆมแต่ไยราณพระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งพระเถรานุเถระให้มยค

และราชทินนาม และโปรดให้มอญชานาจอทจะปกครองบังคับบัญชาพระภิกษุสงฆ์ผู้นิยม
 ทำเนียบสงฆ์อยู่ส่วนหนึ่ง คล้ายกับทำเนียบตำแหน่งกระทรวงราชการฝ่ายมอญราช
 คอมิสันเค็จพระสังฆราชเป็นใหญ่ในสมณมณฑล รองลงมาสมเด็จพระราชาคณะเจ้า
 คณะใหญ่ แล้วถึงพระราชาคณะและพระครูฐานานุกรมเป็นอันดับกัน กำหนดสงฆ์
 เป็น ๒ ฝ่ายตามพระพุทธานุญาต คือฝ่ายคณฤชระและฝ่ายวิภังคคณฤชระ ฝ่ายคณฤชระ
 ถือเป็นหน้าที่ที่จะสั่งสอนพระพุทธานุศาสน์ให้แพร่หลายถาวร หลักรูปของพระพุทธานุศาสน์
 กคือคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นมคธภาษา เพราะฉะฉนเบื่องตนของการที่จะบำเพ็ญกิจ
 ฝ่ายคณฤชระจึงต้องเรียนภาษามคธให้รู้แตกฉาน เพื่อจะได้สามารถอ่านพระไตรปิฎก
 รอบรู้พระธรรมวินัยได้ การเรียนภาษามคธเป็นสำคัญถึงกล่าวมา พระเจ้าแผ่นดิน
 จึงทรงชักชวนท่านข้าราชการเลาเรียนภาษามคธ พระภิกษุองค์ใดเลาเรียนรอบรู้สอ
 ไทกทรงตั้งเป็นมหาษาเรียนเป็นชั้นกันตามคณธรรม และทรงเลือกพระสงฆ์ในพวก
 เป็รขณเป็นพระราชาคณะเป็นพน ส่วนวิภังคคณฤชระนั้นออกจกที่จะกระทำจิตใจของพน
 กิเลสความเค้ร่าหมองเป็นทตง พระภิกษุสงฆ์องค์ใดรอบรู้วิธสมณะภาวนาสามารถ
 ในทางวิภังคคณฤชระ พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงตั้งแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะฝ่ายสมณะ คนทง
 หลากกพากันนิยม แต่มกนก็ออกไปในทางวาศักคิสิทติ

ถ้าว่าถึงการปกครองทเกววชองกนในระหว่างศาสนากบบ้านเมือง มีหลัก
 เรียงกว่าพทธิจักรอย่าง ๑ อาณาจักรอย่าง ๑ พทธิจักรคือการรักษาศรีธรรมวินัย
 ให้ถกตองตามพระพุทธานุญาตนั้นเป็นใหญ่อยู่แก่คณะสงฆ์ แม้พระเจ้าแผ่นดิน
 ก็มิใช่พระราชอำนาจบังคับบัญชา ขอนพงเห็นเช่นการมพระราชปจณา ถ้าพระสงฆ์
 พรอมกนถวาววิชันว่าพระธรรมวินัยเป็นอย่างไร ถึงไม่ทรงพระราชดำริเห็นชอบ
 ก็ทรงอนุมัติตามไม่ฝืน จะยกเป็นทวชอย่าง คิงเมอพระบาทสมเด็จพระพุท
 ยอกฟ้าฟ้าโลกทรงพระราชดำริจะเอาพระพุทธรูปพระศรีสรรเพชญ์พระชินองค์ใหญ่

ในกรุงศรีอยุธยาซึ่งพม่าเผาทำลายลงเหลือแต่ซากมาเหลือเป็นพระพุทธรูปองค์ใหม่
 มีพระราชบัญชา พระราชาคณะทงปวงถวาววสีชนว่าถึงทำลายกยงเป็นรูปพระพุทธรูป
 เจ้าอยู่ จะเขามาทำลายหล่อหลอมนั้นไม่ควร ก็ทรงปฏิบัติตาม ส่วนอาณาจักรน
 คอการปกครองในทางโลก เบื้องต้นแต่การตั้งตำแหน่งพระสังฆม คลออกจนการท
 พระสังฆมจะต้องประพฤติตามพระราชกำหนดกฎหมายบ้านเมืองอยู่ในพระราชอำนาจ
 ของพระเจ้าแผ่นดินทางสัน ยกตัวอย่างดังเช่นผู้ประพฤติเป็นโจรผู้ร้ายเสียนหนาม
 แผ่นดิน หรือฝ่าฝืนพระราชกำหนดกฎหมายด้วยประการอย่างอื่น ถึงจะถือเพศเป็น
 พระภิกษุก็หาพ้นพระราชอาญาไปไม่ได้

ส่วนศาสนาไสยศาสตร์ของพวกพราหมณ์นั้นหลักฐานปรากฏว่าได้รับความ
 ทานบำรุงตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี สืบมาจนปัจจุบันนี้เหตุด้วยไสยศาสตร์
 ทั่วภาคในพระเศียรนี้เคยเป็นปฏิบัติกันโดยเป็นปฏิบัติกันพระพุทธรูปศาสนา หรือจะว่าเป็นอนึ่ง
 อนึ่งเคยวักนกับพระพุทธรูปศาสนามากว่าไ้ พระสังฆมในฝ่ายพระพุทธรูปศาสนามุ่งสอนในทาง
 ธรรมปฏิบัติ ฝ่ายพราหมณ์มุ่งสอนขนบธรรมเนียมบ้านเมืองและนาศาสตร์ราชประเพณี
 เป็นประโยชน์ในทางโลก แม้พระเป็นเจ้าในศาสนาไสยศาสตร์ เช่นพระอิศวร
 พระนารายณ์ ไทยกัรบนั้นถืออย่างเช่นเทวดาในชนพาทอนในคติพระพุทธรูปศาสนามิ
 ชาติของตอกัน จึงได้สร้างเทวรูปเหล่านั้น และทำเทวสถานสำหรับบ้านเมืองมสืบ
 มาจนกาลบัดนี้.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ธรรมสภา

นายกำจร สดกรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๒๕ มีนาคม ๒๕๐๓

